

1. ÚVOD

Zahrádkové osady jsou fenoménem, který se začal objevovat spolu s rozvojem měst v 19. století. Velký rozmach prodělaly ve většině evropských států v dobách první a druhé světové války v souvislosti s omezeným zásobováním. U nás nastal největší rozvoj v 60.-80. letech, kdy zahrádkové osady dle slov pana Macla, ředitele Zahrádkářského muzea v Hradci Králové, „rostly jak houby po dešti“. V současnosti u nás velký počet těchto osad zaniká, jsou vystaveny tlaku developerů a jejich funkce jsou všeobecně zpochybňovány. Zahrádkáři nemají žádnou přímou legislativní ochranu jako v některých jiných zemích (např. Velká Británie, Německo, Polsko, Dánsko). Zahrádkový zákon byl v listopadu 2001 Parlamentem ČR zamítnut. Druhý pokus, kdy zákon prošel téměř celým schvalovacím procesem, v červnu 2010 vetoval prezident republiky Václav Klaus. Prezident k svému vetu uvedl, že by „zákon upravoval jednu z mnoha zájmových činností, kterou vůbec není nutno regulovat samostatnou právní normou“ (Kučera, 2010). Zahrádkáři jsou přitom právě opačného názoru. Rádi by vyřešili svoji současnou nejistou situaci, která nastala po změně majetkoprávních poměrů po roce 1989, a získali zákon, který by definoval jejich postavení ve společnosti. Zakládání zahrádkářských spolků jako občanských sdružení se sice řídí zákonem č. 83/1990 Sb., ale samotnou zahrádkářskou činnost a její provozování žádný předpis neupravuje. Ani připravovaný nový územní plán hlavního města Prahy zahrádkářům moc nepřeje a hrozí přeměnou mnoha zahrádkových osad v parky, tedy jejich faktickým zrušením. Argumentem je veřejný prospěch. Vzhledem k umístění některých osad na poměrně lukrativních místech se objevují obavy, že by jejich přeměna v parky mohla být mezikrokem k luxusním stavebním parcelám. I v případě, že by se tak nestalo, není jisté, jestli je přeměna v park vždy žádoucí. I osady mohou sloužit velkému počtu městských obyvatel a splňovat mikroklimaticko-hygienické funkce zeleně ve městě (Generel, 2009). Navíc se zahrádkáři o zeleň starají pro město bezplatně. Zdá se také, že vnášejí do měst, kde má sice každý určitý okruh svých známých, ale oproti vesnici žije poměrně osaměle (Sokol, 2002), významné sociální aspekty. Přinášejí též pravidelný kontakt s půdou, ve městě téměř výjimečný. Mezi parkem a zahrádkovou osadou je tedy rozdíl, jak si povšiml již v roce 1922 Pletánek: „*Několikahodinové sezení v městském parku nelze porovnávat s volným pohybem na zahrádce*“ (Pletánek, 1922: 6). Keller se domnívá, že osady zahrádek mohou zejména ve velkých městech představovat zajímavý způsob života, určitou alternativu vůči negativním aspektům moderního rozvoje

globalizované kapitalistické společnosti (Keller, 2000). Zahrádkáři by mohli svou lokální specifičností, určitou soběstačností a nezávislostí, stykem s přírodou, sociálními vztahy a životní filosofií tvořit jinou kulturu než je „*standardizovaná kultura hotelů, nákupních bulvárů, restauračních řetězců a okrasné zeleně*“ (Šamánek, 2010), „kultura nákupu a prodeje“, která je spojená s převažujícím trendem „použij a vyhod“. Zahrádky však také mohou být jen přežitkem minulosti, který nemá k problémům současného světa co říci. Tato otázka byla prvotním impulsem pro vznik této práce. Se zahrádkovými osadami se v Praze, kde žiji, běžně setkávám. Jen v okolí mého bydliště je jich hned několik. V žádné osadě jsem se však nikdy předtím nepohybovala a lákalo mě zjistit, jak funguje a kdo to vlastně jsou ti „zahrádkáři“. Proto jsem se zapojila do projektu „Zahrádkové osady, stíny minulosti nebo záblesky budoucnosti?“. V jeho rámci byly zpracovány případové studie čtyř rozdílných pražských zahrádkových osad. Můj výzkum a výsledky, které níže předkládám, jsou jednou z nich.

1.1. Předmět, cíl diplomové práce a výzkumné otázky

1.1.1. Předmět diplomové práce

Předmětem zkoumání této diplomové práce bylo dění, aktivity, vztahy a veškeré souvislosti týkající se dvou zahrádkových osad na Libeňském ostrově v Praze 8 s důrazem především na environmentální, sociální a ekonomické aspekty. Tyto aspekty jsem si vybrala z toho důvodu, aby bylo možné zjistit jejich možný přínos k trvale udržitelnému rozvoji a jeho pilířům – ekologickému, ekonomickému, sociálnímu institucionálnímu a sociálnímu lidskému (Rynda, 2000a). V první části práce je předmětem také historie zahrádkářského hnutí.

1.1.2. Cíl diplomové práce

Cílem diplomové práce je zjistit reálný stav a fungování dvou pražských těsně k sobě přilehlých zahrádkových osad na Libeňském ostrově. Zjistit v těchto konkrétních osadách sociální, ekonomické a environmentální aspekty zahrádkaření, význam zahrádek pro samotné zahrádkáře a pro koncept trvale udržitelného rozvoje. Zároveň by měla práce poskytnout obecný vhled do této problematiky a ukázat historické souvislosti vývoje zahrádkových osad.

1.1.3. Výzkumné otázky

Položené výzkumné otázky jsou:

- *Jakou roli hrají v konání zahrádkářů environmentální aspekty?*
(způsob hospodaření, nakládání s odpady, produkce biopotravin, minimalizace ekologické stopy, ekologicky šetrné trávení volného času apod.)
- *Jakou roli hrají v konání zahrádkářů ekonomické aspekty?*
(finanční nenáročnost aktivity, úspora/profit z produkce ovoce, zeleniny či květin pro vlastní spotřebu a případně i pro maloprodej, samozásobitelství)
- *Jakou roli hrají v konání zahrádkářů sociální aspekty?*
(zahrádka jako komunita – uspokojování potřeby sociálních kontaktů, kooperace, sdílení zkušeností i nehmotných statků)
- *Jaká je historie zahrádkových osad? Jaký je jejich vývoj v České republice a na území hlavního města Prahy?*
(Jak se tu historicky objevily? Kdo je zakládal a proč? Jak se v průběhu let měnily podmínky pro vznik a udržování zahrádkových osad?)

První tři výzkumné otázky vycházejí z konceptu trvale udržitelného rozvoje a jeho pilířů. Čtvrtá ze snahy zasadit současný jev do historických souvislostí a z mého vlastního zájmu blíže se zabývat historií zahrádkových osad, důvody jejich vzniku a proměnami v průběhu jejich existence.

1.2. Metodologie a členění práce

1.2.1. Členění práce

Diplomová práce je rozdělena na dvě hlavní části, teoretickou a praktickou. V první se zabývám fenoménem zahrádkových osad z obecného hlediska, definuji základní pojmy a věnuji se historií zahrádkářského hnutí. Stručně uvádím vývoj v Evropě. Vývoj našich zahrádkových osad jsem rozdělila na několik časových úseků. Těmi je období vzniku v průběhu 19. století a na začátku století 20., období nacistické okupace českých zemí, doba socialismu a období od roku 1989 po současnost. Kapitulu věnuji také historii osad v Praze.

Druhá část je případovou studií dvou těsně k sobě přiléhajících zahrádkových osad na Libeňském ostrově v Praze vycházející z poznatků terénního výzkumu, který jsem zde uskutečnila během 6 měsíců mezi červnem a listopadem 2011. Pro dokreslení celkové atmosféry věnuji část textu také samotnému prostoru Libeňského ostrova, kde mimo zahrádkáře sídlí a sídlily i jiné organizace.

1.2.2. Metodologie

1.2.2.1. Metodologie teoretické části

V první, teoretické části jsem jako metodu použila analýzu a komparaci textů. Pracovala jsem s materiály uloženými v Archivu hl. m. Prahy (především se zápisy ze schůzí Národního výboru hl. m. Prahy a složkou Svazu spolků pro zřizování a udržování rodinných a dělnických zahrádek a chovu drobného zvířectva), s materiály vydanými ČZS v průběhu jeho pětapadesátileté existence a velmi mi pomohla návštěva Zahrádkářského muzea v Hradci Králové. Dále jsem čerpala z odborné i neoborné literatury, článků a obhájených diplomových prací. K dokreslení jsem použila dva polostrukturované expertní rozhovory. Rozhovor s panem Ing. Otto Maclem, členem republikové rady ČZS, předsedou územní rady ČZS pro Východní Čechy v Hradci Králové a ředitelem Zahrádkářského muzea a s panem Jaroslavem Bumanem, předsedou územního sdružení ČZS Praha-město.

1.2.2.2. Metodologie praktické části

V druhé, praktické, části se jedná o kvalitativní terénní výzkum. Cílem bylo získat celkový pohled na uvedený „problém“. Z toho důvodu jsem zvolila výzkumnou strategii případové studie (Miovský, 2006: 93-96; Švaříček, Šed'ová, 2007: 96-111; Hendl, 2008: 104-117), která zdůrazňuje *„komplexní povahu zkoumaných fenoménů, zohledňuje souvislosti jednotlivých oblastí, jichž se případ dotýká, včetně jeho historicko-biografického pozadí“* (Miovský, 2006: 94). Případová studie zároveň usiluje o porozumění případu v jeho přirozeném prostředí (Švaříček, Šed'ová, 2007). Případem se rozumí integrovaný systém s vymezenými prostorovými i časovými hranicemi (tamt.), kterým zahrádkové osady nepochybně jsou. Případová studie využívá veškeré dostupné metody sběru dat, které jsou relevantní vzhledem ke stanoveným výzkumným otázkám a charakteristice případu. Jako základní techniku sběru dat jsem použila polostrukturované rozhovory s otevřenými otázkami, dle Hendla (Hendl, 2008) tzv. rozhovory s návodem, a zúčastněné pozorování. Při rozhovorech s návodem má tazatel předem připravený

seznam otázek, které je nutné v rámci interview probrat, ale zůstává mu volnost ve formě a pořadí položených otázek. Návod zajistí, že se dostane na všechna důležitá témata a jistá volnost umožní brát ohledy na okolnosti rozhovoru a co nejlépe využít jeho čas. Doplnkovými technikami byly neformální nestrukturované rozhovory – nedílná součást zúčastněného pozorování v rámci terénního výzkumu – a analýza dokumentů.

Respondenty pro polostrukturované hloubkové rozhovory jsem vybírala nepravidelným teoreticky zaměřeným výběrem (Hendl, 2008). V tomto typu výběru nejsou dopředu známá výběrová kritéria. Ta vznikají postupně s každým dalším rozhovorem a jeho analýzou. Jedná se o tzv. graduální konstrukci vzorku (Švaříček, Šed'ová, 2007). Kombinovala jsem několik metod. Ze začátku jsem používala metodu dveřníků (gatekeeperů), kteří mi umožnili pobyt v terénu a přístup k zajímavým jedincům. Dále metodu „sněhové koule“, kdy mi lidé, s kterými jsem dělala rozhovor, sami doporučili, na koho se obrátit. Využila jsem také účelový výběr podle informací, které jsem postupem času o zahrádkářích z Libeňského ostrova získávala. Výběr respondentů zohledňuje především různé věkové kategorie, gender, lokaci zahrádky v rámci dvou zkoumaných zahrádkových osad a skutečnost, zda se jedná o nově přichozího zahrádkáře, tedy takového, který získal svou zahrádku po povodni v roce 2002, nebo o starousedlíka, který do osady začal docházet již před tím¹. Povodeň v roce 2002 se totiž ukázala jako klíčový okamžik v nejbližší historii osad. Výběr byl ukončen po dosažení (teoretické) saturace, kdy se výpovědi respondentů začínaly opakovat a nepřinášely žádné nové poznatky a nepředpokládané informace z hlediska předem stanovených výzkumných otázek. Délka rozhovoru se pohybovala v průměru kolem 45 minut, výjimečně trvaly rozhovory i déle, dle množství informací, které dotazovaný považoval za důležité sdělit. S většinou respondentů jsem se potkávala i po skončení rozhovoru během mých dalších návštěv v osadách, což mi umožnilo doptat se na případné nejasnosti. Celkem jsem uskutečnila 19 rozhovorů s 28 respondenty. Pokud měl rozhovor více respondentů, jednalo se vždy buď o pár, nebo o celou rodinu pobývajících v osadě.

Při tvorbě výběrového vzorku byly muži méně ochotní k formálním rozhovorům zapisovaným či nahrávaným na diktafon a mnohem ochotněji se chovali při neformálních rozhovorech během mého pobytu v osadách, čímž byl tento nedostatek vzorku částečně vyrovnán. Ve výběru však chybí kategorie zahrádkáře, který si sice pořídil zahrádku v zahrádkové osadě, ale následně do osady téměř nejedí a pokud ano, pouze aby posekal

¹ Viz tabulka respondentů v příloze č. 1

trávu (povinnost) a poté ji opustil. Proto se mi nepodařilo žádného kontaktovat. Těchto „zahrádkářů“ se však v osadách vyskytuje minimálně, nezapojují se do dění ani do sociálních vazeb. Nejsou proto skutečnou součástí zkoumané společnosti.

Rozhovory se odehrávaly převážně uvnitř osad na zahrádkách jednotlivých respondentů. Jediný rozhovor se odehrál mimo osadu a to z toho důvodu, že již bylo po sezoně a nebylo snadné respondenta na zahrádce zastihnout. Jeho zahrádku jsem si však v průběhu svých předchozích návštěv dobře prohlédla.

S výjimkou jedné situace, kdy to nebylo možné, byly všechny rozhovory se souhlasem nahrávány na diktafon a poté převedeny do písemné podoby. Přepsané rozhovory jsem upravila, aby byly plynulejší a byla tak usnadněna analytická práce. Vzhledem k tomu, že pracuji pouze s obsahem a nikoli s dílčími projevy mluveného slova, je tato redukce prvního řádu možná (Miovský, 2006). Data v podobě přepsaných rozhovorů jsem okódovala a uspořádala metodou trsů (tamt.).

Všichni respondenti byli seznámeni s účelem rozhovoru a s budoucím nakládáním s takto získanými daty. Většině z nich nevadilo být v práci jmenováno pravými jmény, z etických důvodů jsem však všechna jména anonymizovala. Iniciály, které používám u citací, neodpovídají skutečnosti. Ze stejných důvodů nepřikládám k práci žádné přepisy rozhovorů ani terénního deníku. Zahrádkáři se mezi sebou dobře znají a změna iniciál by v tomto případě nezaručila anonymitu.

Rozhovory s aktéry jsem doplnila přímým pozorováním. Pozorování probíhalo nejen během rozhovorů. Jeho součástí byla také pomoc při práci na zahrádkách a v jejich okolí, účast na společných schůzích, zahrádkáři pořádaných společenských akcích a návštěvy místního veřejného i soukromého restauračního zařízení. Pozorování jsem si průběžně zapisovala do terénního deníku. Poskytlo mi doplnění a upřesnění rozhovorů a ověření získaných údajů. Během pozorování docházelo k nestrukturovaným rozhovorům, které byly zdrojem dalších důležitých informací a napomohly při analýze.

Pro dokreslení celkového obrazu situace zahrádkářů na Libeňském ostrově jsem použila i informace z relevantních dokumentů. Za dokumenty považuji v souladu s Hendlem (Hendl, 2008) taková data, která byla pořízena někým jiným a pro jiný účel, než pro tento výzkum. Jednalo se o úřední dokumenty, výstupy masových médií, zejména novinové články a televizní zprávy především z doby, kdy zkoumaným osadám hrozilo zrušení. Využila jsem též data na internetu. Zahrádkové osady na Libeňském ostrově mají vlastní internetové stránky a profil na sociální síti Facebook. Pracovala jsem s internetovými stránkami Městské části Prahy 8, pod jejíž správu osady spadají

a s časopisem Osmička, který tato radnice každý měsíc vydává. Údaje o osadách jsem čerpala i z osadního řádu, z informací zveřejněných na nástěnkách uvnitř osad a z vyplněného dotazníku, který je uložen na odbočce ČZS Praha-město. Historický vývoj osad byl zachycen v kronikách, které byly bohužel zničeny při povodni v roce 2002. Údaje k historii osad je tedy možné získat převážně z vyprávění zahrádkářů-pamětníků. Osady zmiňuje ve svém spise také Eduard Štorch, který zde v době jejich vzniku provozoval tzv. Dětskou farmu, dnešní školu v přírodě. Některé informace lze získat z Projektu na zachování přírodního a kulturního dědictví, který si spolky z Libeňského ostrova nechaly zpracovat v roce 2006.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1. Vymezení pojmů

V této kapitole se zaměřím na vysvětlení základních pojmů, které souvisejí s tématem zahrádkových osad a na jejich uvedení do kontextu současného dění. Nejdříve se zabývám termíny zahrádková/zahrádkářská osada či kolonie. Dále se věnuji Českému zahrádkářskému svazu, organizaci, která sdružuje velkou většinu zahrádkových osad v ČR. Stručně uvedu významy zahrady. Definuji trvale udržitelný rozvoj a nakonec se zabývám zahrádkovými osadami v jeho rámci.

2.1.1. Zahrádková/zahrádkářská osada/kolonie

Termíny zahrádková/zahrádkářská osada/kolonie jsou vzájemně rovnocenné a užívají se jako synonyma. Označení kolonie je však starší a dnes se již příliš nepoužívá¹. Do jisté míry odkazuje na hospodářské využití zahrádkářských ploch, což je v současné době jen jeden z jejich aspektů (Generel, 2009). V této práci se budu držet termínu zahrádková osada. V některých citacích a názvech se však objevuje označení kolonie.

Zahrádková osada je pozemek tvořený množstvím parcel, které jsou určeny k soukromé zahrádkářské činnosti. Podle Generelu zahrádkových osad v Praze, jsou za osady považovány lokality „*současně zastavěného území obce, které byly k takovému konkrétnímu účelu užití určeny podle stavebního zákona vydaným územním rozhodnutím nebo stavebním povolením.*“ (Generel, 2009: 4). V návrhu tzv. zahrádkářského zákona, který v roce 2001 neprošel schvalovacím procesem, je zahrádková osada definována jako spojení minimálně pěti zahrádek, které se obvykle nacházejí v rekreační zóně či volné krajině a jejichž umístění je dáno územním rozhodnutím (Návrh zahrádkářského zákona, 2001). Osady mají zpravidla napojení na veřejnou pozemní komunikaci, zabezpečen zdroj vody, samostatné či společné sociální zařízení a případnou možnost napojení na rozvodnou elektrickou a vodovodní síť (tam.). Zároveň si k provozování zahrádkářské činnosti mohou zřizovat společnou místnost, prostory pro zpracování plodů a sklad (tam.). Jednotlivé zahrádky v zahrádkové osadě tvoří pozemky určené k zahrádkářské činnosti, jejichž velikost je maximálně 400 m², kde smí být postaven skleník a chata o výměře do 18 m² (Generel, 2009.). Pozemky na kterých se zahrádkové osady nachází, mohou mít zahrádkáři v osobním vlastnictví, nebo v nájmu od státu, obce či soukromého subjektu

¹ Neplatí samozřejmě zcela – například zahrádkáři na Libeňském ostrově běžně mluví o své „kolonce“.

(např. církve, železnice či fyzické osoby). Velikost osad je různá, od několika či několika desítek parcel až po stovky. Zahrádkové osady mohou i nemusí být členy Českého zahrádkářského svazu (ČZS). Pokud jimi nejsou, jedná se nejčastěji o občanská sdružení¹. ČZS rozlišuje mezi zahrádkovými osadami, přídomními zahrádkáři a tematicky specializovanými organizacemi zaměřenými např. na pěstování citrusů, afrických trvalek, karafiátů apod. Vágner a jeho výzkumná skupina při PřF UK (Bičík, Ouředníček, Vágner, 2007) člení osady podle výsledků výzkumu provedeného mezi lety 2002-2004 na funkčně zahrádkářské (zahrádkaření, jednodenní rekreace), převážně chatové (využívané jako druhé bydlení), osady transformované na trvalé bydlení a osady degradované (výstavbou, opuštěním či z jiných důvodů). V této práci se budu věnovat pouze zahrádkovým osadám, nikoliv přídomním či specializovaným zahrádkářům. Nebudu se také příliš zabývat problematikou degradovaných osad.

2.1.2. Český zahrádkářský svaz (ČZS)

ČZS je zastřešující zájmová organizace zahrádkářů v ČR, která vznikla v roce 1957, ale její zárodky sahají do doby první republiky. Ve svých stanovách je definován jako dobrovolné, nepolitické, samostatné občanské sdružení zájemců o zahrádkářskou činnost (§ 1, část I. Stanov ČZS). Skládá se ze základních a specializovaných organizací, které mají svou právní subjektivitu. Jejich volení zástupci vytvářejí vyšší územní celky – Územní rady na Územních sdruženích a Republikovou radu, centrální orgán ČZS. Územní sdružení koordinují činnost jednotlivých organizací, ale nejsou jejich nadřízeným orgánem. Vnitřní režim a správu zahrádkové osady si upravuje sama organizace ve svém osadním řádu, který zavazuje všechny její členy. Ti ho schvalují na členské schůzi svolávané alespoň jednou za rok.

Svaz sdružuje 170 000 zahrádkářů v 2 700 základních a 17 specializovaných organizacích (www.zahradkari.cz) a jako takový je největším nepolitickým zájmovým sdružením v ČR. Jeho cílem je hájit zájmy svých členů a vytvářet podmínky pro zahrádkaření. Svým členům zajišťuje odborné poradny a právní pomoc. Vydává publikace (nakladatelství Květ), pořádá přednášky, školení, výstavy, soutěže apod. (www.zahradkari.cz). Pravidelně vydává měsíčník Zahrádkář určený pro širokou zahrádkářskou veřejnost. Členy informuje o dění ve Svazu prostřednictvím Věstníku a Rukověti zahrádkáře, která je více orientovaná na zahrádkářskou problematiku.

¹ Změna nastala po roce 1989 (viz dále).

V letech 1996-2008 byl ČZS členem Evropské unie zahrádkářů (Office International du Coin de Terre et des Jardins Familiaux), která podporuje jednotlivé národní svazy a jejich spolupráci a snaží se o jednotný postup v rozvíjení a ochraně zahrádkových osad na mezinárodní úrovni. ČZS však v roce 2008 z EUZ vystoupil. Důvody uvedl Jan Hinterholzinger z předsednictva ČZS (Hinterholzinger, 2006). ČZS podle něho neměl dostatek financí potřebných k účasti na valných hromadách, konferencích a zasedáních, konaných po celé Evropě. Další příčinou bylo i rozdílné postavení a význam zahrádkářských organizací v zemích západní Evropy a v České republice, kde není jejich význam zcela doceněn.

Členská základna ČZS v současnosti klesá. Tato situace není vyvolána pouze zánikem osad v souvislosti s nápravou majetkoprávních poměrů a většími možnostmi seberealizace po roce 1989. Klesá důvěra členů ve Svaz a některé zahrádkové osady z něho vystupují. Při rozhovorech na Libeňském ostrově byl tento jev jasně patrný. L.P.: „*Oni se o nás nestarají. Když tam já přijdu koupit členský známky na začátku roku, tak oni se diví, že tady ještě jsme.*“ J.V.: „*Spadáme pod ČZS, ale nemyslím si, že bysme v něm měli nějaké zastání. Jsme 46 základní organizace patřící pod ČZS, ale všechno o co nám jde, si zařizujeme samy. Nemyslím si, že by Svaz pro nás něco udělal. Jednou za rok se tam dojede pro členský známky, oni nám dají štos Rukověti zahrádkáře, to se tady rozdává a to je celý.*“ Svaz se také potýká se stárnutím funkcionářů. Jak uvedl v rozhovoru Otto Macl: „*Velkým problémem ve Svazu je stárnutí členský základny, hlavně funkcionářský. Mladý lidi na to jednak nemají čas a ani zájem. Těžko se nám dávají dohromady funkcionáři. To dřív nebývalo...*“ Je tedy zřejmé, že současná pozice ČZS se potýká s problémy a bude muset přehodnotit své dosavadní formy působení. Na druhou stranu je jeho existence jako místa pro sdílení rad, zkušeností, poznatků a podpory stále důležitá. Zejména v době, kdy mnoho zahrádkových osad zaniká.

2.1.3. Zahrada

Mimo to, že poskytuje produkční potenciál, ať se vyskytuje v zahrádkové osadě nebo kdekoli jinde, zahrada sama o sobě představuje obraz životního stylu svého majitele. „*Člověk zakládající zahradu vyjadřuje svůj vztah k přírodě, vyslovuje sebe sama, směřuje k základům zákonitostí přírody, orientuje se mezi zemí a nebem a hledá svoje kosmologické místo, určení, poslání.*“ (Pacáková-Hošťáková, 1999: 11). Rozdílný vztah k přírodě je nejlépe vidět v protikladu mezi anglickým a francouzským parkem, byť se v tomto případě jedná o úpravy širších prostor, než jaké poskytují zahrádky. Ve francouzském parku je vše

podřízeno geometrickým tvarům a liniím, vodní plochy, záhony i přirozeně porostlé plochy a vůbec celá zahrada jsou pravidelně uspořádány (geometrické vzory, ornamenty, pravoúhlé záhony, labyrinty a stříhané plůtky), nespoutaná příroda je vyloučena (Otruba, 2002). Naproti tomu anglický park klade důraz na přirozenou nepravidelnost, není uzavřen a měl by se otvírat do okolní krajiny. Jeho ideálem je volná příroda, která není nikdy uhlazeně dokonalá (Stibral, 2005). Dnes se můžeme setkat také s přírodními či divokými zahradami, které nechávají přírodu, ať pracuje sama¹ a které mohou i nemusí být součástí tzv. permakultury (Kouřil, 2006). Permakulturu definovali v *době jejího zrodu v 70. letech* Australané Bill Mollison a David Holmgren jako uvědomělou přeměnu krajiny „*napodobující přirozené vztahy a vzorce, která poskytuje dostatek potravy, rostlinného materiálu a energie k uspokojení místních potřeb*“ (<http://permakultura.cz/>). Jde o myšlenkovou koncepci a soubor praktických návodů, sloužící k vytváření a realizaci udržitelného designu nejen zahrad, ale celých lidských sídel a jejich okolí, zemědělských systémů i utváření lidských společenství.

Je evidentní, že zahrada je místem, kde se určitým specifickým způsobem „vyjednává“ příroda (Čížek, Gibas, Pauknerová, 2010). Místem, kde lze dobře vidět dichotomii přírody a kultury, balancování mezi přírodou, která je pod lidskou kontrolou a přírodou divokou (např. Bhatti, Church, 2001; Bhatti, Church, 2004; Hondagneu-Sotelo, 2010). V zahradě jako obdělaném kusu divoké přírody „*nacházíme trojí rozdílné bytí: bytí přírody o sobě, člověkem vytvořené bytí, v němž byla příroda přetvořena prací – a bytí krásna, toto zvláštní světlo, jež náleží hned přírodě samé, hned uměleckým dílům.*“ (Fink, 1992: 38).

Podle empirického výzkumu Bhattiho a Churcha může být zahrada naplněna významy, které jsou spojené s prostorovým uspořádáním, volným časem, statutem, věkem, genderem (Bhatti, Church, 2001). Zahrada může být chápána jako soukromé útočiště, úkryt před veřejným světem, místo pro tvořivost, sociální prostor sdílení, odraz osobní historie a vlastní identity. Zároveň si v ní jednotlivci budují komplexní, smyslové, osobní chápání přírody. A to často nepřímo, skrze zmiňované významy (tamt.).

2.1.4. Trvale udržitelný rozvoj

Základem této koncepce je logická pochybnost o udržitelnosti neomezeného růstu v přírodě a společnosti v omezeném prostředí. Stojí za ním vědomí, že „*v uzavřeném*

¹ Případně aby i na upraveném pozemku měla příroda dostatek místa (Kouřil, 2006).

systemu konečných zdrojů není kvantitativní růst trvale možný“ (Rynda, 2000a: 2). Jako první byl trvale udržitelný rozvoj definován v roce 1987 ve zprávě komise OSN pro životní prostředí a rozvoj vedené dnes bývalou norskou ministerskou předsedkyní Gro Harlem Brundtlandovou „Naše společná budoucnost“ jako „*takový způsob rozvoje, který uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby.*“ (Naše společná budoucnost, 1991: 47). Podobné úvahy se však objevovaly již před tím. Jednou z prvních byl požadavek trvale udržitelného výnosu formulovaný lesníkem H. C. Carlowitzem (1645–1714)¹ v roce 1713 v jeho spise *Silvicultura oekonomica*. Carlowitzův trvale udržitelný výnos je charakterizován vyrovnaností, nepřetržitostí a trvalostí (Rynda, 2000b). Trvale udržitelný rozvoj není žádný neměnný či přesně definovaný postup, což dokazuje i skutečnost, že časem získal mnoho definic. Jednou z nejkompexnějších je Agenda 21 přijata na konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji v Riu de Janiero v roce 1992, která je rozdělena na 4 sekce, 40 kapitol a má okolo 1000 stran. Ve své práci vycházím z definice Ivana Ryndy: „*Trvale udržitelný rozvoj je komplexní soubor strategií, které umožňují pomocí ekonomických prostředků a technologií uspokojovat lidské potřeby, materiální, kulturní i duchovní, při plném respektování environmentálních limitů. Aby to bylo v globálním měřítku současného světa možné, je nutné redefinovat na lokální, regionální i globální úrovni jejich socio-politické instituce a procesy.*“ (Rynda, 2000a: 3). V definici zaznívají 4 pilíře: environmentální, ekonomický, sociální institucionální (ve smyslu sociálních a politických institucí a procesů) a sociální lidský. Environmentální pilíř znamená přírodní limity, které je nutné pro budoucí udržitelnost chránit. Jde o ekologickou únosnost lidské činnosti či jinak řečeno o environmentální udržitelnost (Moldan, 2009), která ve zkratce znamená „*šetrnost k životnímu prostředí, přírodě, krajině a všemu živému*“ (Rynda, 2000a: 4). Ekonomický rozměr zahrnuje všechny hospodářské prostředky, jejichž prostřednictvím uspokojujeme své potřeby, především takové, které jsou šetrné k životnímu prostředí. Sociálně-institucionální pilíř znamená jak prostor politiky jako takové, tak i rozvoj otevřené liberální rozmanité a informované občanské společnosti fungující na principech subsidiarity a participace. Sociálně-lidský pilíř je rovínou individuálních životů lidských jedinců, naplnění materiálních, kulturních i duchovních potřeb. Tato rovina zahrnuje systém individuálních hodnot a je úzce spjata s pojmy „*uvědomělá skromnost*“ a „*výběrová náročnost*“. Librová rozlišuje mezi záměrnou a dobrovolnou skromností (Librová, 1994;

¹ Zakladatel oboru lesnictví a posléze i vědy, který působil na území Saska a českých zemí.

Librová 2003; Librová, 2010). Za záměrnou považuje případy, kdy lidé cílevědomě mění vzorce a objem své spotřeby z environmentálních motivů, z ohledů na stav a vývoj přírody. Dobrovolná skromnost není oproti ní cílená a má druhotnou povahu – nezamýšleně vyplývá z orientace člověka k jiným než spotřebním hodnotám.

2.1.5. Zahrádkové osady a trvale udržitelný rozvoj

V této kapitole uvedu, jak mohou zahrádkové osady přispívat k trvale udržitelnému rozvoji. O tom, jaká je reálná situace ve dvou pražských osadách na Libeňském ostrově, bude pojednávat praktická část diplomové práce.

2.1.5.1. Environmentální aspekty zahrádkových osad

Podle Generelu zahrádkových osad v Praze plní osady mikroklimaticko-hygienické funkce jako je produkce kyslíku, vlhkostní a tepelná regulace, snižování prašnosti a hluchosti a mají vliv na denní a noční teplotní amplitudy (Generel, 2009). Dále zabraňují vodní erozi, podílejí se na zadržování vody v území, jsou biologickým filtrem, který omezuje škodlivé látky v prostředí a důležitým prvkem biodiverzity (tamt.). Buček (Buček, 2009) je považuje za plochy zeleně s neobvykle vysokou druhovou rozmanitostí. V osadách je podle něj vysazována a pěstována řada druhů patřících podle Červeného seznamu flóry České republiky mezi ohrožené a udržuje se zde genofond tradičních ovocných dřevin (tamt.). Existenci zahrádek přisuzuje Buček udržení relativně bohaté městské populace ježka východního a mnoha druhů bezobratlých.

Z hlediska environmentálních aspektů je důležitým faktorem způsob, jakým se na zahrádkách hospodaří. S ekologicky šetrným hospodařením souvisí používání přírodních hnojiv a ochranných látek namísto průmyslových; zpracovávání biologického odpadu kompostováním a obecně zacházení s odpadem – třídění a snižování jeho produkce; nízká energetická náročnost na vlastní provoz a využívání místních zdrojů potravin. Takto může zahrádkaření významně přispívat ke snižování ekologické stopy. *„Zahrádkaření snižuje ekologickou stopu tím, že zásobuje domácnost, širší rodinu, případně i sousedy ovocem a zeleninou. Nepodporuje dálkovou dopravu potravin a industrializované zelinářství a ovocnářství.“* (Librová, 2003: 199). Stejně jako každá dostatečně nepromyšlená lidská činnost však může mít zahradničení nežádoucí vedlejší efekty, když je například zahrada založena na místě, kde původně rostla vzácná přírodní vegetace, nebo když se pěstitel uchýlí k chemizovaným a průmyslovým praktikám (Librová, 2003). Český svaz ochránců přírody ve svém projektu Živá zahrada poukazuje obdobně na skutečnost, že ač se

v zahradě vyskytují přírodní prvky, zahrada sama o sobě nemusí skýtat útočiště živočichům a v přeneseném slova smyslu ani rostlinám, pokud se izoluje neprostupnými ploty, mizí z ní ovocné stromy, vysazují se naší přírodě neznámé druhy rostlin, intenzivně se sečou trávníky, používají se chemické postřiky, nevhodná technika a zavádějí se prvky živým organismům nebezpečné jako např. bazény s kolmými stěnami (www.csop.cz). Librová také upozorňuje, že zahrádka může nabýt podoby zeleného konzumentství (Librová, 2003). Stejně tak Hondagneu-Sotelo si všímá, že zahrádkaření může představovat „velký business“ (Hondagneu-Sotelo, 2010) a Škantová mluví v této souvislosti o „katalogových zahradách“ a „mcdonaldizaci zahrad“ (Škantová, 2009). Je tedy neméně důležité, jakým způsobem se zahrádkáři vyrovnávají s různými zahrádkářskými trendy a jak nakládají se svými věcmi, náradím, vybavení chatěk apod.

Zahrádka v zahrádkové osadě nabízí nefalšovaný kontakt s reálnou půdou, který je dnes ve městech poměrně vzácný. Skrze zahradu a činnosti s ní spojené je možné porozumět přírodním cyklům a nalézt k přírodě vysoce osobní vztah. Bhatti a Church se domnívají, že zahrada je každodenním prostorem, jenž pro člověka představuje základ znalostí o přírodě a vztahu k ní a přináší tak možnosti a příležitosti, které pravděpodobně neexistují nikde jinde v soukromé ani veřejné sféře (Bhatti, Church, 2001). Může tak hrát jednu z klíčových rolí pro pochopení a uchopení současných globálních ekologických problémů. Ovšem toto spojení není podle nich přímočaré a jednoduché, neboť k němu dochází často skrze jiné významy, kterých může zahrada pro jednotlivce nabývat¹. Také například Macnaghten přisuzuje zahradničení v této souvislosti velký význam (Macnaghten, 2003). Domnívá se, že lidé vnímají více životních prostředí v závislosti na svých aktivitách, prioritách, zájmech, sociálních vztazích a povinnostech. Globální životní prostředí pocítují většinou jako „tam někde“ a jeho problémy vnímají jako nedosažitelné. Věnují se jim, jen pokud se dotýkají jejich každodenního života a jsou spojeny například s osobní vazbou k místu, přátelům, rodině, s koníčky a zájmy jako je zahradničení, turistika, rybaření apod. (tamt.). To v podstatě odpovídá teorii místně zakotveného učení, jejímž předpokladem je, že „skutečný závazek vůči životnímu prostředí vychází z osobních zkušeností, získaných v průběhu času na reálných místech v malém, snadno zvladatelném měřítku“ (Sobel, 2004). Je tedy zřejmé, že díky zahradničení, každodennímu kontaktu

¹ Bhatti a Church realizovali ve Velké Británii na toto téma sociologický výzkum a zjistili, že pouze 44 % respondentů považuje zahradu za místo, kde se mohou dozvědět a naučit něco o přírodě a jen pro 33 % je místem péče o planetu. Oproti tomu 75 % ji považuje za místo odpočinku, 71 % za svůj vlastní soukromí prostor, 70 % za příležitost k úniku a 68 % za místo tvorby domova (Bhatti, Church, 2004).

s přírodou, jejími cykly a vztahu k místu má zahrádkář dobré předpoklady k tomu, aby se stal vnímavější vůči přírodě a vůči současným problémům životního prostředí.

2.1.5.2. Zahrádkové osady a jejich ekonomické aspekty

Jednou z původně nejdůležitějších funkcí zahrádkových osad je jejich samozásobitelství. Zahrádkáři si mohou zajistit vlastní kvalitní a zdravotně nezávadné potraviny, které nejsou převáženy na velké vzdálenosti. Nezanechávají tak za sebou velkou ekologickou stopu a jsou přitom alespoň částečně ekonomicky soběstační. Jan Keller se domnívá, že zahrádky jsou ozeleněnými ostrůvky dalekosáhle nezávislé na fungování trhu a drobné samozásobitelství považuje za „*alternativní pěšinku, která se vine mezi abstraktním systémem trhu a úředním systémem státní sociální péče.*“ (Keller, 2000: 2). Obojí je podle něho nesamostatné, na rozdíl od samozásobitelství, které může poskytovat zahrádka. Na druhou stranu zahrádky dnes u nás nejsou zakládány z existenčních nebo ekonomických důvodů. Úbytek samozásobitelství na obecné úrovni konstatuje ve své diplomové práci Škantová (Škantová, 2009). Užitkové zahrady podle ní postupně nahrazují zahrady okrasné (tam.). Librová hovoří o zahradách jako o „*ekologickém luxusu*“¹, o něčem, co není potřeba z hlediska fyzické reprodukce života a co je spojeno s environmentálními ohledy. Přiznává také, že někdo může na zahradě pracovat tak, „*že chodí s elektrickou sekačkou po trávníku okolo bazénu*“ (Librová, 2003: 201), v tomto případě se však jedná o „*luxus na zahradě*“.

Generel zahrádkových osad řadí mezi jejich ekonomické přínosy finančně dostupnou formu aktivní rekreace ve městě, celoroční rekreační využívání a sociální kontrolu velkých zelených městských ploch, bezplatné zajištění odborné údržby zelených ploch města, odvádění nájemného a daní z nemovitosti do veřejných rozpočtů, šetření nákladů na biotechnologická a vodohospodářská opatření (díky ekologickým funkcím, které zahrádky plní), ušetření nákladů na odvoz bioodpadu, téměř nulovou energetickou náročnost osad a příspěvek k fyzickému i psychickému zdraví obyvatelstva (šetří náklady zdravotní péče a náklady spojené s budováním hřišť a speciálních zařízení) (Generel, 2009). Zahrádkové osady jsou tedy obecně spojovány s nízkými náklady z hlediska jednotlivců i města.

¹ Jde o ekologicky příznivé chování, které snižuje dopady na životní prostředí a zároveň obsahuje jisté sebeomezení, jež si můžeme vzhledem k tomu, že žijeme v podmínkách, kdy nebojujeme o holý život dovolit. Například třídění odpadků vyžaduje víc práce, víc času a komplikace v každodenním životě. Přesto takový "luxus" někteří podstupují.

2.1.5.3. Sociální aspekty zahrádkaření

Zahrádkové osady mají i svou sociální funkci - jsou místem setkávání často různorodých lidí. V dnešní technické době poskytují zahrádkové osady přirozené formy mezilidských vztahů (Keller, 2000). Nabízejí možnost být spolu a pohromadě, „*udržovat onu křehkou rovnováhu mezi autonomií, samostatností a naprosto dobrovolnou kooperací.*“ (Keller, 2000: 3). Tím jsou osady zárodky modelu žádoucího pro vznik zdravé občanské společnosti. Zahrádkové osady umožňují uspokojování potřeby sociálních kontaktů, kooperace, sdílení zkušeností i nehmotných statků. Vzhledem ke své energetické a surovinové nenáročnosti mohou být osady také spojovány se skromným životem, dobrovolnou či záměrnou skromností.

Na druhou stranu českým zahrádkovými osadám bývá vytýkáno, že se uzavírají příliš do sebe a samy se vyčleňují ze svého okolí ploty a zavřenými branami. Proto někteří navrhuji (Generel, 2009; Vágner, 2004) jejich širší začlenění do veřejných i ekologických funkcí tím, že se zpřístupní veřejnosti. Došlo by tak ke spojení výhod veřejné i soukromé zeleně. Vágner argumentuje příkladem veřejně přístupných pozemků osad v jiných evropských zemích (Dánsko) a skutečností, že se zahrádkáři jinde v Evropě často podílejí na tvorbě a údržbě zeleně v městském intravilánu (Vágner, 2004). Gibas uvádí příklad Lipska, kde nejstarší zahrádková osada, která je relativně blízko centra města, slouží jako veřejně přístupný park a muzeum, kde se člověk může projít a vidět pracovat místní zahrádkáře (Gibas, 2011). Čeští zahrádkáři se otevření brání. Mají strach z krádeží a vandalismu. Buček k tomuto problému dodává, že „*i areály zahrádkářských kolonií zcela pro veřejnost neprůchodné významně přispívají ke zvýšení pestrosti obrazu městské krajiny a příznivě ovlivňují krajinný ráz Brna*“ (Buček, 2009). A Gibas: „*Ať už otevřené, či nikoliv, zahrádkové osady jsou integrální součástí městského prostoru již celé století*“ (Gibas, 2011: 13).

2.2. Historie zahrádkářského hnutí

Historie zahrad sahá hluboko do minulosti. Zahrada nabyla velmi vyspělých a výrazných forem již v období starověku. Vznik zahrádkových osad je však spojen s industrializací, s rozvojem měst v 19. a na počátku 20. století, s hromadným stěhováním venkovského obyvatelstva do městského prostoru, s velkým růstem populace a změnou životního stylu i zástavby v tomto období.

2.2.1. Stručná historie zahrádkových osad v Evropě

V Evropě vznikaly první známé zahrádkové osady na hospodářském základě. Představovaly důležitý prvek zlepšení životní situace a byly zdrojem obživy sociálně slabého obyvatelstva (Generel, 2009). V roce 1826 byl v Dánsku vydán královský výnos, kterým bylo městským úřadům nařízeno zakládat zahrádky, aby nemajetní obyvatelé měst měli možnost malého vedlejšího příjmu, aby se zmenšila návštěva hostinců a zároveň zvýšila produkce ovoce (Kraus, 1907). Obdobně tomu bylo ve Francii, kde v roce 1837 Conférences de Saint Vincent de Paul, dodnes existující katolická charita, začala přidělovat zahrádky chudým, aby jim pomohla s jejich vlastní obživou (Pletánek, 1922). V roce 1907 bylo ve Francii již 232 osad s 10 270 zahrádkami (tamt.). V Německu vznikla první zahrádková osada v roce 1820 ve městě Kiel, které pronajalo část svých pozemků pro pěstování ovoce a zeleniny dělníkům, řemeslníkům a úředníkům (tamt.). Od roku 1864 začal v Německu vznikat ještě jiný typ zahrádek. Jednalo se o tzv. Schreberovy zahrádky, jejichž účelem byla tělesná i duchovní výchova mládeže. Jméno dostaly po lipském lékaři M. Schreberovi (1808-1861), který jako první vyslovil tuto ideu ve 30. letech 19. století. Tu v roce 1864 realizoval ředitel škol Hausschild založením výchovného spolku Schreberverein, který měl za cíl zakládat dětská hřiště a okolo nich zahradní díly, kde děti pěstovaly květiny a zeleninu (tamt.). Růst zahrádkářského hnutí v Německu urychlilo ustavení svazu Bund sämtlicher Pflanzervereine Berlins und Umgebung. Ten v roce 1901 založilo osm zahrádkářských spolků. V roce 1920 čítal tento svaz již okolo 727 osad s 50 500 členy (Macl, 2011).

Zahrádky začaly postupně vznikat po celé Evropě. Výrazná tradice zahrádkových osad existuje v evropském prostředí mimo Německa, Dánska a Francie také ve Velké Británii, kde je spojena s tradicí zahradních měst, v Nizozemí, Švédsku a Polsku (Generel, 2009). Největší rozmach zaznamenaly zahrádky logicky za světových válek a v období po nich, kdy se staly významným zdrojem potravin. Například ve Velké Británii bylo v roce 1873 celkem 244 268 zahrádek a v roce 1918, v době konce první světové války, jich bylo již 1 500 000 (Economix expert, 2009). V roce 1926 vznikla v Luxemburgu Evropská unie zahrádkářů (EUZ) jako společná mezinárodní platforma pro vzájemnou podporu a výměnu rad. Jeden z předních zakladatelů, Belgičan Abbé Lemires v projevu na zakládajícím kongresu pronesl: „*Lišky mají nory, ptáci hnízda a jen dělník nemá kousek země, ačkoli byla stvořena pro všechny lidi!*“ (Láník, 2007). Zahrádkové osady existují v Evropě dodnes. EUZ v současnosti sdružuje 3 miliony zahrádkářů ze 14 evropských zemí (Rakousko, Belgie, Dánsko, Finsko, Francie, Německo, Velká Británie, Lucembursko,

Nizozemí, Norsko, Polsko, Slovensko, Švédsko, Švýcarsko) (<http://www.jardins-familiaux.org>). V některých členských státech EU je obvyklé, že stát nabízí nevyužívanou půdu zahrádkářským svazům (Vágner, 2004). Někde mají zahrádkáři také legislativní oporu v tzv. „zahrádkářském zákoně“. Ve Velké Británii byl schválen již v roce 1908 (Economix expert, 2009), v Německu v roce 1983 (Generel, 2009) a dále platí například v Polsku nebo v Dánsku.

2.2.2. Historie zahrádkových osad u nás

2.2.2.1. Období vzniku (konec 19. století - 1938)

Čeští zahrádkáři vidí své kořeny v zahradách s ovocnými stromy a vinicích klášterů 10. a 11. století (Macl, 1999). Zahrádkové osady, dříve nazývané kolonie, se však začaly objevovat až na konci 19. století. Stejně jako jinde v Evropě souvisel jejich vznik s rozvojem průmyslu, překotným růstem měst a kulturními a sociálními rozdíly mezi městem a vesnicí. Město z konce 19. a počátku 20. století nenabízelo dostatek dobrého a finančně přístupného bydlení pro nově příchozí obyvatelstvo. Například v roce 1880 bydlelo v Praze 46 % pražských a 68 % předměstských obyvatel v malých bytech o jedné až dvou místnostech (Erben, 1895) a situace se zlepšovala jen velmi pomalu¹, neboť městského obyvatelstva stále přibývalo². Bezútěšné a nehygienické prostředí pražských činžáku je výstižně zachyceno v řadě beletristických prací³. J. S. Procházka popisuje město v roce 1926 jako hromadu ubohé přírody, hospod, reklamních tabulí, železničních prostor, ostnatého drátu, plné hluku, s periferií, která vyhlíží bezútěšně a ošklivě a je přirovnávána ke smetišti (Procházka, 1926). Z těchto důvodů vznikají zahradní města pro bohatší⁴, zahrádkové osady pro chudší a nouzové kolonie pro nejchudší⁵. Zahradní města považují někteří autoři první poloviny 20. století (Pletánek, 1922; Černovský, 1931) za žádoucí vyústění zahrádkových osad. Idea zahradního města pochází od londýnského stenografa E. Howarda (1850 - 1928), který ji v roce 1898 popsal v knize „Zítřek, pokojná cesta ke skutečné reformě“. Zahradní město v sobě mělo spojovat výhody městského

¹ V roce 1900 připadlo v Praze na 100 bytů 439 osob, v roce 1921 to bylo 388 osob a v roce 1930 osob 348 (Mildschuh, 1932: 493).

² V roce 1830 bylo v Praze 102 tisíc obyvatel a v Brně 36 tisíc obyvatel, v roce 1910 v Praze bylo již 668 tisíc obyvatel a v Brně 217 tisíc, v roce 1930 to bylo 949 tisíc v Praze a 284 tisíc v Brně (Horská, Maur, Musil, 2002: 197).

³ Např. Karel Čapek: „*Otevře žena, ale dovnitř vejít nelze. Kolik vás tu je? Prosím třináct. ... Představte si místnost asi 3 metry širokou a 5 hlubokou. Lampička kmitá po ubohých hromadách cárů, které jsou lidmi.*“ (Čapek, 1953: 72).

⁴ Přestože jejich původní idea byla zdravé bydlení pro všechny.

⁵ Český architekt Hruška (Hruška, 1936) řadí zahrádkové osady spolu se zahradními městy, továrními osadami a nouzovými koloniemi mezi nové jevy českého urbanismu první poloviny 20. století.

a venkovského prostředí a mělo zajistit přijatelné a zdravé bydlení (Lehmann, 2002). U nás na tomto základě vznikla například pražská čtvrť Ořechovka, či Zahradní město (Kupka, 2006). Zřejmé je též spojení mezi zahrádkovými osadami a nouzovými koloniemi¹. Nouzové stavby se stavěly hlavně po první světové válce² v souvislosti s rozvojem průmyslových závodů ve větších městech. Vnikaly na neúrodných, nevýnosných pozemcích, často na nepřístupných místech na okraji města. V nouzových koloniích, které tyto stavby tvořily, si stavěli své příbytky především nezaměstnaní či málo placení dělníci, kteří neměli prostředky na placení nájemného v činžovních domech³. Se zlepšováním situace nouzové kolonie postupně zanikaly (Frolec, Vařeka, 2007). Tůmová (Tůmová, 1971) ve svém výzkumu pražských nouzových kolonií z let 1963-1965 uvádí, že mnoho z nich vzniklo z původně zahrádkových osad. Majitel pronajímal půdu na zahrádky, protože nouzové kolonie nebyly zpočátku oficiálně povolené (Magistrát hl. m. Prahy je povolil až v roce 1924). Později se situace obrátila: „*někteří kolonisté se stali vášnivými zahrádkáři. Na zahrádkách se pěstovala trocha zeleniny, pár ovocných stromů a keřů a hlavně všude mnoho květin.*“ (Tůmová, 1971: 56). Několik „nouzovek“ přetrvalo v Praze dodnes, např. Pod Bohdalcem nebo Na Slatinách. Představují stejně jako zahrádkové osady jedinečné doklady vývoje měst.

Podobně jako v jiných evropských státech byl jedním z hlavních motivů zakládání zahrádkových osad u nás jejich produkční potenciál, možnost samozásobitelství, způsob, jak přežít potravinovou krizi a nezaměstnanost. Nově příchozímu venkovskému obyvatelstvu nabízely kompenzační mechanismus, jak přežít ve městě, zbavení kořenů a sepětí s půdou (Czumalo, 2007). Mimo to splňovaly osady i funkce výchovné, ozdravné, relaxační, estetické a společenské. Všechny zmiňované motivy lze nalézt roztroušené na mnoha místech v dobovém tisku, literatuře i v archivních pramenech. Pro ukázkou uvedu několik citací z knihy J. Pletánka, tajemníka Ústředního svazu spolků pro zakládání a udržování zahrádkových kolonií, která vyšla v roce 1922:

„Zřízením zahrádkových kolonií přispívá se též k tělesné a duševní výchově dětí, volný pohyb na slunci, a zdravém vzduchu prospívá tělesnému vývinu dětí a blízký styk s přírodou rozvíjí jejich duševní schopnosti.“ (Pletánek, 1922: 6).

¹ Geograf Votrubec považuje zahrádkové osady za podmnožinu kolonií nouzových (Votrubec, 1959).

² V roce 1925 bylo v Praze 1 253 nouzových staveb, nejvíce na Žižkově, poté v Michli, ve Vršovicích, v Nuslích, Hrdlořezích a Strašnicích a nebylo předměstské obce, kde by jich nebylo (Tůmová, 1971: 23).

³ Proto někdy dostaly kolonie jména nesoucí nádech posměchu či opovržení jako např. Rafanda, Údolí děsu či názvy odkazující dle tehdejších měřítek na neuspořádanost a nesolidnost prostředí - Čína, Mandžurie, Arizona, Mexiko, Šanghaj aj. (Tůmová, 1971).

„Zakládáním zahrádkových kolonií na obvodu měst možno pomoci všem, jež jsou nuceni bydlet po celý rok v malých, nezdravých bytech činžovních domů. ... Výnosnost zahrádek je dokázána, avšak zdůrazňuji, že na zahrádky nesmí se pohlížeti jako na výpomoc z nouze. Hlavním jejich charakterem je zdravotní prospěšnost. ... Zeleně, slunce a zdravého vzduchu je třeba všem.“ (tamt.: 3-9).

„Dělník, jenž po celý den prodlí v blízkosti hučících strojů, rád si oddychne po práci v tichu a klidu přírody, úředník uzavřený v dusné kanceláři, malý živnostník přikovaný do dílny plné zápachu, potřebuje nalokati se zdravého vzduchu. Zahrádka je zdrojem osvěžení!“ (tamt.: 6).

„Zahrádkové kolonie, tím, že jsou pouze nájemné, zůstávají majetkem veřejným, dělají si nárok, aby byly zařazeny tak jako parky, hřiště a vůbec volné plochy do rámce každého města.“ (tamt.: 23).

„Nejen zahrádkáři, ale i obyvatelé domů, jichž okna vedou do kolonie zahrádek, těší se ze zeleně zlatožlutých květů slunečnic.“ (tamt.: 26). „Vytvořením zelených pásů rodinných zahrádek kol velkých měst zvýšíme krásu naší domoviny ...“ (tamt.: 50) ¹.

V podtextu například příjemného „klábosení se sousedy“ (Procházka, 1927) se objevují zmínky o společenské funkci osad. Píše-li se v této době o zahrádkových osadách, velmi často se opakují hesla: „návrat k přírodě“, „návrat k půdě“, „krása přírody“, „touha po venkově“ – základem dobrého života je kontakt s přírodou, který léčí civilizační neduhy. Přírodu v tomto případě zastupuje právě zahrádka. „Jedna z nejdůležitějších institucí, které spojují město s venkovem, velkoměšťáka s přírodou, jsou dílčí zahrádky.“ (Procházka, 1927: 204). Všechny tyto motivy provází zahrádkové osady s různou intenzitou dodnes. Protože české prostředí čerpalo inspiraci především z německého vzoru Schreberových zahrádek, je v počátečním období vyzdvihována hlavně ozdravná a výchovná funkce. Tomu odpovídá i skutečnost, že pohraniční města a města s převahou německého obyvatelstva byla v zakládání a budování osad aktivnější (Pletánek, 1922). Není to ovšem nijak neobvyklé, zejména srovnáme-li s počátečními snahami o okrašlování domoviny

¹ S estetickou funkcí zřejmě souvisí zajímavý zákaz vyvěšování prádla v osadě, který dnes již neplatí.

a záchranu přírodních i kulturních památek, které k nám přišlo z Německa v podobě hnutí ochrany domoviny, Heimatschutz (Jarník, 1911).

Zahrádkové osady vznikaly v ČR na konci 19. století. První vznikly pravděpodobně v Praze. Již v devadesátých letech 19. století zde zapůjčil továrník Ringhoffer půdu dělníkům, aby si na ní obdělávali zahrádky (Kronika Městského výboru Českého zahrádkářského svazu, 1895). Kolem roku 1907 byly založeny zřejmě první Schreberovy zahrádky v Rakousku-Uhersku v Brně v Černých Polích na místě bývalého hřbitova (Pánková, 2004). Celkem zde bylo postupně vybudováno 74 zahrádek, které doplňovala ještě 3 hřiště (Kožíšek, 1924). Osadě se lidově říkalo „Šrébráky“ a po skončení první světové války byla přeměněna na veřejný park (Encyklopedie dějin města Brna, online)¹. V počátečním období zahrádkových osad sehrály svou úlohu okrašlovací spolky, od roku 1904 sdružené ve Svazu českých okrašlovacích spolků v království českém (název byl později změněn na Svaz českých spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku). Okrašlovací spolky začaly u nás vznikat v druhé polovině 19. století². Vznikaly podle německého vzoru hnutí ochrany domoviny, s kterým v Německu přišel E. Rudorff. Okrašlovací svaz sdružoval v době založení 237 okrašlovacích spolků, jejichž úkolem byla záchrana rychle se měnícího původního rázu domoviny, ochrana historických památek, životního prostředí a přírody (Ovčáčková, 2004). Okrašlovací svaz propagoval mimo jiné zakládání Schreberových zahrádek a v roce 1909 v Praze ustanovil zahrádkový odbor Čechovy Květnice. Město Praha Svazu propůjčilo pozemek na Manínách, kam chodily zahradničit děti z pražských škol (Procházka, 1927). V některých okrašlovacích spolcích byly založeny Kluby zahrádkářů (Macl, 2011). V roce 1914 vznikla v Praze na Žižkově Kolonie spolku rodinných zahrádek s 63 zahrádkami po 200 m². Přesto nebyl začátek zahrádkových osad jednoduchý, jak si stěžuje ve svém článku v roce 1907³ v časopise Krása našeho domova český germanista Arnošt Kraus (Kraus, 1907). Poukazuje na nepříznivou situaci v Praze, drahé pozemky a nedostatek náklonnosti ze strany města. Na tu si ostatně stěžovali i sami kolonisté: „*Nejenže nedostali jsme zasloužené podpory ze strany vedoucích činitelů, ale narazili jsme i na odpor těch kruhů, od nichž v otázkách tak důležitých nejméně toho čekalo.*“ (Zahradní kolonie rodinných domků Jarov nad

¹ Lokalita se však dodnes jmenuje Schreberovy zahrádky.

² První zřejmě v roce 1861 v Kutné Hoře (Ovčáčková, 2004).

³ Pro srovnání byl například o rok později ve Velké Británii vydán zákon podporující zřizování zahrádkových osad.

Vítkovem, 1914: 3)¹. Ani později se zakládání osad neobešlo bez problémů. Např. obec pražská vypověděla zahrádkáře z osady na „Zatorce“ v Bubenči nedlouho po jejím vzniku v roce 1920, aby na pozemcích mohly být postaveny vily – „*rozhodující činitelé na pražské radnici jeví malé pochopení pro potřeby malého lidu*“ (Pletánek, 1922: 40). Vývoj v českých zemích byl opožděn ve srovnání se západní a severní Evropou. Zahrádkových osad však postupně přibývalo. V roce 1917 vznikl v Praze Svaz spolků pro zařizování a udržování rodinných a dělnických zahrádek a chov drobného hospodářského zvířectva v Rakousku později přejmenovaný na Ústřední svaz pro zakládání a udržování zahrádkových kolonií v Československé republice². Jeho cílem bylo budovat zahrádkové osady všude tam, kde nelze stavět rodinné domy se zahradami³. Z popudu Ústředního svazu vznikla například osada Jaro v Praze 7 (ujala se během války opuštěného pozemku, kde dříve zahradničila mládež Čechovy Květnice) a osada Vesna ve Vysočanech (Pletánek, 1922). Mezi lety 1918-1923 byly v Praze založeny například osady Spolku rodinných zahrádek ve Vršovicích (1918), Kolonie spolku železničních zřízců v Žižkově (1919), osada Na Vorlíku v Bubenči (1920), osada na Císařském ostrově (1922) a osady Na Libeňském ostrově a Na Staré Plavbě (1923). Byl také připravován zákon na ochranu zahrádkářského hnutí (Macl, 2011)⁴. V roce 1925 byl ustanoven Svaz zahrádkářů a přátel přírody v Brně, který ovlivňoval všechny moravskoslezské spolky až do sloučení s Jednotou zahrádkářů v roce 1948 (viz dále). Mimo Prahu a Brno se objevují první osady v České Třebové (v roce 1919 byla založena osada pod oborou Jelenice), Plzni, Mímoně, Českých Budějovicích, Nymburce, Strakoně, Chocni a Hradci Králové, Mostu, Chebu, Liberci, Aši a dalších městech. V roce 1914 bylo na území Čech, Moravy a Slezska celkem 29 zahrádkových osad, mezi lety 1915-1918 se jejich počet zvětšil o 75 a v roce 1920 jich bylo dohromady 141 (Macl, 1999). Největší nárůst zaznamenaly mezi lety 1915-1918 pravděpodobně v souvislosti s omezeným zásobováním během války. V roce 1922 vydal Státní pozemkový fond instrukce o přidělu půdy zahrádkářům v rámci přidělového zákona, který rozděloval zabranou půdu tehdejších velkostatkářů. Vznik osad v té době podporovalo i ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, které vydalo ve stejném roce oběžník uznávající význam a důležitost zahrádek z hlediska zdravotního

¹ Je ovšem pravda, že v tomto případě se nejednalo o klasickou zahrádkovou osadu, neboť měla sloužit trvalému bydlení.

² Po roce 1947 zanikl včleněním do Jednoty zahrádkářů.

³ Vznik v době války nezapřou první stanovy spolku, kde se zmiňují také váleční invalidé a rodiny po padlých vojácích (Svaz spolků pro zařizování a udržování rodinných a dělnických zahrádek a chov drobného zvířectva v Rakousku, 1917-1947)

⁴ K přijetí nedošlo kvůli 2. světové válce.

(Svaz spolků pro zřizování a udržování rodinných a dělnických zahrádek a chov drobného zvířectva v Rakousku, 1917-1947) i ministerstvo školství a národní osvěty (Pletánek, 1922). Také prezident Masaryk se přiklonil na stranu osad, když zařadil Ústřední svaz mezi organizace, které dostávaly podporu z národního fondu (tamt.) a rozhodnutím z května 1921 povolil jednu vzornou osadu nazvat svým jménem (Svaz spolků pro zřizování a udržování rodinných a dělnických zahrádek a chov drobného zvířectva v Rakousku, 1917-1947). Přesto v roce 1921 svolal Ústřední svaz veřejnou schůzi kvůli „zrušování zahrádkových kolonií v obvodu pražském“ (tamt.) a „*okolní pražské obce paušálně odmítaly žádosti Svazu o propůjčení pozemku.*“ (Pletánek, 1922: 27). Ještě v roce 1931 se objevují kritiky, že „*u nás hnutí zahrádkových kolonií jest dosud nedostatečné*“ (Černovský, 1931: 103).

2.2.2.2. Období nacistické okupace

V období okupace mezi lety 1939-1945 byl společenský život silně omezen. Zahrádkové osady se však snažily pokračovat ve své činnosti a dokonce vznikaly i nové. J. Hejkal v časopise *Přítel zahrad*¹ v roce 1941 poznamenal, že „*hnutí zahrádkových kolonií zaznamenává netušený rozvoj*“ (Hejkal, 1941a: 62). V zimě 1939 a na jaře 1940 začala tzv. akce „*Radost ze života*“ (RZŽ), kdy bylo vládním nařízením č. 140 Sb. z. a n. o využitkování veškerých, ladem ležících pozemků s pochopením a podporou městských i politických úřadů vybudováno několik zahrádkových osad v Praze o celkovém počtu 1000 zahrádek a výměře 250 000 m² a další budování se plánovalo (Hejkal, 1941b). Vznikly tak například osady RZŽ v Kačerově-Michli, Pankráci (Zelená Liška), Spořilově, Strašnicích, Břevnově, Vršovicích, Bohnicích, Žižkově atd. (tamt.). Ministerstvo zemědělství usilovalo od roku 1940 z důvodů kontroly o sjednocení všech zahrádkářských spolků do jedné organizace (Macl, 2007). Některé spolky však do něho odmítly vstoupit a na dobu okupace přerušily svoji činnost. Svaz zahrádkářů pro Čechy a Moravu vznikl v roce 1943. V rámci Svazu byly ustanoveny dva odbory: majitelů koloniových zahrádek a majitelů rodinných zahrádek (tamt.). Přestože vznikl za okupace, umožnil, aby i v obtížných podmínkách protektorátu mohl existovat spolkový život zahrádkářů. Jen v roce 1944 ustavil Svaz zahrádkářů 73 odboček, pořádal 20 zahrádkářských kurzů, 283 přednášek a obstaral zahrádkářům množství semen, hnojiv a zahrádkářských potřeb (Zprávy z ústředí a odboček, 1945). Několik set dalších schůzí a přednášek v dalších

¹ Původně tento časopis vydávalo Ústřední sdružení zahrádkářů a chovatelů drobného zvířectva. Od března 1943 vydávání převzala nově vzniklá Jednota zahrádkářů.

místech uspořádaly odbočky Svazu (tamt.). Válečná doba však ukazovala i svou odvrácenou tvář. Například na členských přihláškách se musel každý zahrádkář zaručit, že není Žid (tamt.). V roce 1942 zabralo Gestapo na podnět 14 německých zahrádkářů osadu Na Kraví Hoře v Brně (Svaz spolků pro zřizování a udržování rodinných a dělnických zahrádek a chov drobného zvířectva v Rakousku, 1917-1947).

Německá podpora zahrádkových osad mohla pramenit ze snahy o apolitičnost obyvatel, kterou naznačuje, sice pro dřívější dobu, ale v tomto kontextu stále aktuálně Leppert. Ten poukazuje na skutečnost, že první zahrádky vybudovali majitelé továren či vysokí úředníci, aby se lidé soustředili na práci s půdou a nezaobírali se politickými ideologiemi. „*S výhledem na dobu po práci se dal lépe dýchat prach v továrnách*“ a zároveň se „*mysl neměla zaobírat politickými ideologiemi, ale měla se soustředit na práci s půdou*“ (Leppert, 2009: 16). Úlohu mohla sehrát i ochrana přírody, která má v Německu svou dlouholetou tradici. Za zakladatele romantismus, myšlenkového proudu, který má velkou zásluhu na tom, že dnes „*žasneme nad krásou velehor, skal nebo pralesů*“, i na tom, že je chráníme (Stibral, 2005), jsou považováni němečtí umělci a filosofové. Německo mělo jako jedna z prvních evropských zemí velice rozvinutou ochranu přírody (Čeřovský, 1965). První soukromé chráněné území zde vzniklo již v roce 1812, zřejmě jako první na světě. Zřídil ho kníže Wilhelm Malte Putbus na německém ostrově Vilm (tamt.). V Německu bylo také vyhlášeno pravděpodobně první úředně chráněné přírodní území v Evropě, kdy stát vykoupil v porýnském Sedmihoří v roce 1836 vrch Drachenfels, který byl ohrožený těžbou kamene (tamt.). Německo je domovem přírodovědce a cestovatele Alexandra von Humboldta, který poprvé použil termín „*monument de la nature*“ tedy „*přírodní památka*“ (v roce 1819 tak nazval stromové velikány Jižní Ameriky). Téměř každý spolkový německý stát vyhlásil v první polovině 20. století alespoň nepřímý, dílčí zákon na ochranu přírody (Emler, 1914). Pro celé Německo byl první zákon o ochraně přírody vydán v roce 1935¹ a podepsán Adolfem Hitlerem. Čeřovský a Petříček uznávají, že na svoji dobu, vzdor vládnoucímu režimu, byl poměrně moderní a pokrokový (Čeřovský, Petříček, 1986). Při nacistické podpoře zahrádkářského hnutí mohla mít roli i dlouholetá německá tradice zahrádkových osad samotných (viz kap. 2.2.1).

¹ U nás to bylo v roce 1956.

2.2.2.3. Období socialismu (1948 – 1989)

Po osvobození se spolkový život začal opět rozvíjet. Svaz zahrádkářů měl v říjnu 1945 již 30 000 členů (Macl, 2007) a postupně do něj vstupovaly i spolky, které v době okupace odmítly. V roce 1947 byl přejmenován na Jednotu zahrádkářů. Ta byla o deset let později z příkazu Ministerstva vnitra nahrazena Československým svazem zahrádkářů a ovocnářů (v roce 1979 přejmenován na Český zahrádkářský svaz - ČZS). ČZS byl stejně jako ostatní společenské organizace, začleněn do Národní fronty, která měla vytvářet tehdejšímu režimu zdání společenské podpory. Organizace, které do NF nevstoupily, byly zrušeny (Macl, 2011). Došlo k politizaci ČZS – plnil volební program NF, vedení muselo být politicky schváleno a i při získávání zahrádek se bral ohled na „společenskou angažovanost“ čekatelů (tamt.). Na svých zahrádkách však měli členové zahrádkových osad určitou volnost. Přestože represím této doby nebylo možné uniknout ani zde, jak dokládá příběh několika zahrádkářů, kteří byli v roce 1951 přes protesty vyloučeni z jedné zahrádkové osady, protože se nezapojili do budovatelského programu osady, neměli kladný postoj k lidově-demokratickému zřízení a ohrožovali občanské soužití nevhodnými debatami, poznámkami a schůzkami zločinných živlů (Jednota zahrádkářů, 1947-1957).

Toto období je spojeno s velkým nárůstem poptávky po zahrádkách v zahrádkových osadách, se zvyšováním počtu osad i jejich členů. Od vzniku ČZS do roku 1989 se počet zahrádkových osad mnohonásobně zvětšil (z 676 na 4 477) podobně jako počet jeho členů (ze 48 000 na 460 000) (Věstník ČZS, 2001). Největší období rozmachu zaznamenaly zahrádkové osady koncem 70. a počátkem 80. let 20. století. Otto Macl vzpomíná na proslulé akce „Z“, kdy za podpory státu zahrádkáři budovali své osady, jež v té době rostly „jak houby po dešti“. Stát podporoval zahrádkáře vládním usnesením č. 293 z 12. 4. 1961 o zásadách rozvoje ovocnářství, zelinářství a vinařství a především zákonem č. 75/1976 Sb. o ochraně zemědělského a půdního fondu. Tento zákon umožnil přidělování pozemků nevhodných pro zemědělskou velkovýrobu organizacím ČZS k trvalému nebo přechodnému využití na základě územního rozhodnutí. V souladu s tímto zákonem bylo převedeno 9 771 ha pozemků podřadné kvality na vznik zahrádkových osad (Věstník ČZS, 2001). Náklady na přívod vody, veřejné cesty, veřejnou zeleň a vnější oplocení hradilo město nebo stát. O zahrádky byl takový zájem, že zájemci čekali zařazení v pořadníku třeba i několik let a vstup do osady byl podmíněn existencí ručitele. Například jeden zahrádkář z Libeňského ostrova vzpomíná, že „*mít zahrádku nebylo jen tak, tenkrát, byl to skoro nadlidský úkol, člověk musel mít doporučení, záruky, čekat v pořadníku.*“

V tomto období postupně narostl podíl zahrádkových osad s možností přechodného rekreačního ubytování, ač stále převažoval důraz na produkční funkci zahrádek (Vágner, 2004). „Dnešní zahrádkové osady kromě pěstování ovoce a zeleniny slouží k aktivnímu oddechu našich pracujících.“ (Peleška, 1982: 1). Zahrádkaření stále pomáhalo vyrovnat nedostatek základního sortimentu potravin a prostřednictvím odprodeje přebytků¹ také doplňovalo zásobování trhu. Z celkového objemu nákupu ovoce a zeleniny činil v roce 1987 podíl zahrádkářů u ovoce 50 %, u zeleniny 15 % (30 let činnosti ČZS, 1987). V roce 1979 bylo pro veřejné zásobování zahrádkáři dodáno 66 222 tun ovoce (tamt.) a v době nedostatku například česneku „ho dokázali (pozn. zahrádkáři) vyprodukovat a dodat na trh 700 tun ročně“ (40 let ČZS, 1997: 3). Zároveň se však „díky“ nevelké možnosti cestování a uplatnění v pracovním životě stalo zahrádkaření oblíbenou formou rekreace a určitého společenského uplatnění, podobně jako objekty druhého bydlení (Vágner, 2004).

Podla Vladimíra Czumala se zahrádkové osady staly v období socialismu kompenzací jinak nepřilíš smysluplné práce a určitého vlastnění. „Řada lidí v práci příliš nepracovala a mohla se potom po práci soustředit na něco, co mělo hmatatelné výsledky, co mělo smysl, v čem bylo možné vyniknout, co přinášelo určitý rozměr sousedské soutěživosti a princip určitého kolektivismu, který nebyl tak vyprázdněný, jako princip socialistický.“ (Czumalo, 2007). V souvislosti s touto dobou mluví Librová o tzv. „vnitřních exulantech“, kteří museli svůj zájem zaměřit jiným směrem, když jim režim zabránil, aby se realizovali jako občané a profesionálové (Librová, 1994). Vávra uvažuje obdobně o tzv. „druhotném světě“. Nemohli-li se lidé svobodně projevit v práci, dávali si druhotné cíle, nebo se stávali součástí druhotné společnosti (Vávra, 2008). Na dvojí život v tomto období upozorňuje také Müller (Müller, 2008). Podle něj byly soukromá a veřejná sféra odděleny a v každé se nacházely jiné hodnoty. Lidé byli nuceni každý den jednat podle vnucených pravidel a snažili se proto unikat do svého soukromí, které se stávalo místem, ve kterém se odehrávala nejdůležitější část života. To by pravděpodobně mohlo být také jedním z důvodů, proč osady dříve žily čilým společenským životem, jak dnes nostalgicky vzpomínají pamětníci. Otto Macl: „Já pamatuju, že v těch osadách se opékaly buřty, dělaly se tam večírky, dokonce i svatby. Ty lidi, ta společnost, šla dohromady.“ Jaroslav Buman: „Samozřejmě jsme tam měli dětské hřiště v areálu osady, bylo tam i volejbalové hřiště, pro starší, aby mohli sportovat. Měli jsme tam loutkový divadlo, kde zahrádkáři hráli v sezoně pro děti každou neděli dopoledne. Jinak jsme tam měli taneční

¹ Nařízení vlády č. 34/77 Sb., o zřizování prodejen ZO ČZS (40 let ČZS, 1997).

parket, kde se konaly zábavy, ať už maškarní nebo anenská apod. ... Pak se postavila klubovna, která se přistavěla ke kuželniku, který tam byl už původní, kde naši tátové hráli kuželky ... Žilo se tak nějak kolektivně.“ R.Š., Libeňský ostrov: „Každou sobotu a neděli se hrál volejbal nebo bend'as a ping pong, tenis, rybařilo se. Různě se soutěžilo ve sportech. V létě jsme se koupali, sedávali u táboráků, pekli buřty, hráli na kytaru, spali u ohně, v zimě jsme bruslili.“ Velkému zájmu o zahrádkaření v osadách napomohla pravděpodobně i od 60. let volná sobota a více volného času. Úlohu sehrál zřejmě také nárůst porodnosti v 70. letech.

2.2.2.4. 1989 - současnost

Po roce 1989 došlo k velkým změnám v celé společnosti i v zahrádkářském hnutí. Změny se týkaly zejména otázky majetkoprávních vztahů k půdě. Zahrádkáři využívané tzv. trvalé užívání půdy bylo nahrazeno nájemním vztahem. Zákon 229/1991, který stanovil, že půdu může užívat pouze její vlastník nebo nájemce na základě nájemní smlouvy, postavil zahrádkáře do role neoprávněného uživatele půdy (Macl, 1999). Někde byl umožněn individuální odkup do soukromého vlastnictví (například v Hradci Králové je 80-90 % zahrádek v soukromém vlastnictví), jinde zůstali zahrádkáři v nejistém nájmu, který hrozí výpovědí nebo neúměrným zvyšováním nájemného. Některé osady proto zanikly a jejich počet klesl. ČZS sdružoval v roce 1989 přibližně 460 000 členů (Generel, 2009), v roce 1996 již jen 313 000 (40 let ČZS, 1997) a dnes sdružuje cca 170 000 členů (www.zahradkari.cz). Pokles členstva ČZS je vyšší než pozvolnější zánik zahrádkových osad (Vágner, 2005). Úbytek členů je dán jednak nuceným rušením zahrádek, ale také širšími možnostmi seberealizace a jinými způsoby získávání pozemku pro zahrádkaření než přes ČZS¹ (každá zahrádkářská organizace je nyní samostatným právním subjektem). ČZS a jednotlivé zahrádkové osady již nespádají pod Ministerstvo zemědělství jako dřív, ale jako nestátní neziskové organizace pod Ministerstvo vnitra. ČZS prošel demokratizací a výměnou vedení. I přes změny však tato organizace ztrácí důvěru některých svých členů (viz kap. 2.1.2.).

Situace okolo změny majetkových práv k pozemkům osad byla dočasně vyřešena vyjednáváním ochranného režimu podle § 11 a 22 odst. 4 zákona o půdě č. 229/1991 Sb.². Do

¹ Například v Brně bylo v roce 2006 jen 10 % zahrádkářů členem ČZS (ZO ČSOP Veronica, 2006).

² Po roce 1989, kdy se zahrádkáři ocitli v podřadném postavení vůči vlastnickým právům majitele pozemků, byly vydány z tohoto hlediska tři důležité zákony: Zákon 229/1991 Sb. (zrušil tzv. trvalé užívání půdy a nahradil ho nájemním vztahem), zákon 95/1999 Sb. (stanovil podmínky pro převod státní půdy a vytvořil

roku 2001 trvalo období, po které měli nájemci půdy v těchto objektech i při výpovědi právo pozemky dočasně užívat a vlastníci je museli strpět, nájemce-zahrádkář měl předkupní právo na pozemek či prodloužení nájmu o 10 let, nedohodnou-li se účastníci jinak. Proto byl v roce 2001 navržen tzv. zahrádkářský zákon¹, který měl upravit právní postavení uživatelů zahrádkových osad zřízených na cizích pozemcích a jejich vztahy k vlastníkům těchto pozemků. Měl také zavést do právního řádu ČR určitou míru vymezení a uznání společenské prospěšnosti zahrádkářského hnutí a činnosti, ochránit relaxační, rekreační a environmentální funkce zahrádkářství a zamezit zneužívání pozemků v osadách k podnikání nebo jiným nesouvisejícím účelům narušujícím soužití v osadách (Vágner, 2004). Sněmovna však tento zákon zamítla pro jeho legislativní nadbytečnost, neucelenost, věcně formální vady a rozpory s právním řádem ČR. „*Vláda zastává názor, že předmětná problematika nevyžaduje samostatnou právní úpravu, neboť právní řád České republiky dostatečně řeší i předmět úpravy navrhovaného zákona; vláda má navíc pochybnosti o správnosti, důvodnosti a účelnosti navrhované zákonné úpravy.*“ (Stanovisko vlády, Sněmovní tisk 1014/1). V roce 2010 byla propracovanější verze zahrádkářského zákona předložena znovu², prošla schvalovacím procesem, ale prezident republiky zde uplatnil své právo veta. „*Jde o další z řady zákonů, kterými se různé zájmové skupiny snaží upravovat detaily upravující poměry ve svém oboru, které stačí řešit prostřednictvím stanov, popřípadě se pokoušejí přisoudit svému oboru jakousi vyšší společenskou prestiž.*“ (Stanovisko prezidenta, sněmovní tisk 791/8). Zahrádkáři tedy prozatím nemají u nás žádnou legislativní oporu.

Zahrádkářům nepřejí ani přípravy nových územních plánů např. v Praze, Brně a Liberci, které hrozí jejich velkoplošným rušením. Některé původně jinak nevyužitelné a neperspektivní pozemky, na kterých vznikly zahrádkové osady, se dnes nacházejí v lukrativních městských lokalitách, což zvyšuje tlak developerů na jejich zástavbu. „*Výstavba supermarketů, skladů a jiných objektů je plánována v místech zahrádkových osad, které jsou likvidovány bez úvah o náhradě hodnot ve vlastnictví zahrádkáře a náhrady pozemků.*“ (Věstník, 2001). „*Stát v současné době pozemky na zakládání nových osad neposkytuje.*“ (Vágner, 2005). Jako argumenty pro rušení zahrádkových osad slouží často názory, že se jedná o neestetické a nereprezentativní prostory, které jako falešná zeleň nepatří do systému městské zeleně. Zástupci tohoto názoru se také domnívají,

tak možnost pro její odkoupení zahrádkáři) a zákon č. 253/2001 Sb. (jeho součástí je i novela předešlého zákona a který stanovil postup při odprodeji půdy) (Macl, 2002).

¹ Sněmovní tisk 1014 z roku 2001 (<http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=3&T=1014>, 18. 4. 2012).

² Sněmovní tisk 791 z roku 2010 (<http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=5&T=791>, 18. 4. 2012).

že kvalitnější prostor pro trávení volného času nabízí park. Zejména proto, že se zde může rekreovat větší množství lidí (Čížek, Gibas, Pauknerová, 2010). V některých případech ovšem vzniká poměrně kuriózní situace, kdy např. na pražském Jarově ustoupila „zelená“ zahrádková osada bytové výstavbě „Zeleného města“ a Kauflandu (tamt.). Čížek, Gibas a Pauknerová (Čížek, Gibas, Pauknerová, 2010), kteří se zabývali sledováním současného diskurzu kolem zahrádkových osad, zjistili, že zmiňované argumenty používají i zastánci zahrádkových osad, ovšem opačně. Osady vnímají jako vysoce estetické prostory, umožňující kvalitní relaxaci a zároveň splňující všechna pozitiva městské zeleně.

Jako další velký problém současných zahrádkových osad, vyjma jejich rušení, se paradoxně ukazuje soukromé vlastnictví. O. Macl i J. Buman shodně uvádějí, že odkupem do soukromého vlastnictví, které na jednu stranu řeší nejistou situaci zahrádkářů v nájmu, není možné účinně zabránit spekulacím s takto nabytými pozemky, jejich nežádoucí přeměně či nedodržování osadního řádu¹. Tito „nepraví“ zahrádkáři, kteří si bez ohledu na jiné dělají, co chtějí z titulu, že „jim to přeci patří“, pak způsobují problémy v soužití osad. Otto Macl: *„Je to na jednu stranu dobře, lidi získali majetek, ale na druhou stranu, víte, jak se chovají někteří Češi - jakmile získali majetek a cítí se vlastníky, tak přestali respektovat pravidla, jak se mají v osadách chovat, to znamená dodržovat osadní řád a podobně.“* Jaroslav Buman dělí dnešní zahrádkáře do tří skupin: na skutečné zahrádkáře, kteří si pěstují ovoce a zeleninu, na rekreanty (*„pak jsou tací, kteří to mají jen jako rekreační místo, aby si měli kde vytáhnout lehátko na sluníčko“*) a nakonec na spekulanty (*„a pak jsou šmelináři, kteří to koupí a počítají s tím, že kdyby se ta osada rušila a byly to stavební parcely, tak vydělají majlant“*). Těchto problémů souvisejících s převedením zahrádek do soukromého vlastnictví uživatelů jsou si vědomi i někteří zahrádkáři z Libeňského ostrova: *„Já si myslím, že mít svůj pozemek je fajn, protože ten nám Magistrát nemůže vzít. Ale existuje zase tohle nebezpečí, že některý lidi toho zneužijou, že koupí dvě, tři parcely vedle sebe a prodají to někomu na normální barák, což je, jak říkám, podle mě konec zahrádkaření v Čechách.“* Otto Macl při rozhovoru uvedl, že situaci by vyřešilo, kdyby byl umožněn odkup do soukromého vlastnictví jednotlivým osadám jako celkům a ne jednotlivcům, jak to původně ČZS navrhoval. Jenomže *„poslanecká sněmovna odmítla tenkrát náš návrh s tím, že nebudou zakládat nová zemědělská družstva*

¹ Je zajímavé, že tento problém zmiňuje již v roce 1922 Pletánek (Pletánek, 1922) v souvislosti s továrníkem Cadburyem, který z tohoto důvodu upustil ve svém zahradním městě Bournewill od prodeje parcel jednotlivcům a v roce 1900 postoupil vlastnické právo správě osady.

a že když se to prodá, tak jediné fyzickým osobám, vlastníkům, tedy zahrádkářům. A to v podstatě pak proběhlo.“

I přes problémy jsou „zahrádky“ stále oblíbenou volnočasovou aktivitou. Je však vidět, že procházejí transformací. Z hodnocení Vágnerovy výzkumné skupiny při PřF UK vyplývá, že v Praze byla v roce 2004 tato situace: 47 % osad evidovaných ČZS v roce 1997 bylo stále užíváno k původní, jednodenní rekreaci a zahrádkaření, 15 % bylo přeměněno v objekty druhého bydlení a 10 % na trvalé bydlení, 29 % zaniklo a to opuštěním (14 %), bytovou či jinou výstavbou (12 %) nebo z jiných důvodů (3 %) (Bičík, Ouředníček, Vágner, 2007). U některých menších měst byla zaznamenána spíše stagnace a ojediněle nepatrný nárůst zahrádkových osad (tamt.). Přestože se může zdát, že je zahrádkaření činností převážně starších lidí v důchodu, výzkum v Brně (ZO ČSOP Veronica, 2006) zjistil, že o něj jeví zájem i střední a mladší generace. Průměrný věk brněnského zahrádkáře je 52 let (tamt.). Ve srovnání s průměrným věkem odchodu do důchodu, který je v ČR 60 let (Obecná databáze Eurostatu, <http://apl.czso.cz/ode/tab/tsdde420.htm>) je vidět, že do osad nechodí pouze tato věková skupina. Do osad obecně přichází i mladší generace (např. Nejezchlebová, 2011), což potvrdilo také moje šetření v zahrádkových osadách na Libeňském ostrově a dokládá i Otto Macl: *„U zahrádkových osad problém se stárnutím nemáme, protože když to rodiče předají dětem, tak ten člověk se o to musí začít starat, to je majetek. V některých osadách máme úplně vyměněnou mladou generaci. A funguje to.“* Dle zmiňovaného brněnského výzkumu přicházejí mladí zahrádkáři do osad zejména kvůli rodině a dětem. Zdá se však, že i přes dostatečnou nabídku potravin v obchodech, zažívá hospodářská funkce zahrádky zřejmě postupně svou renesanci. Otto Macl: *„Podívejte se, jaká k nám dneska chodí zelenina! Vemte si třeba česnek, dovážený ze Španělska nebo z Číny. To se nedá konzumovat! Takže vypěstovaný český výrobky, to je úplně něco jiného. Čili, i k tomuhle lidí zase docházej.“* Obdobně se vyjadřuje i Jaroslav Buman: *„Jak se teď pořád všechno zdražuje, tak věřím tomu, že se pomalu lidí začnou vracet k pěstování zeleniny a ovoce.“* Objevuje se tendence k zahrádkaření šetrnějšímu k životnímu prostředí i ke konzumentům vypěstovaných potravin. V roce 1996 se například v Hradci Králové konal celostátní seminář na toto téma, jehož výstupy je možné získat i v textové podobě (Ekologické zahrádkaření, 1996) a ve stejném roce vydal ČZS organicko-ekologické desatero zahrádkáře (Urbánek, 1996). ČZS se také připojil k realizaci Agendy 21 (Vágner, 2004).

2.2.2.5. Zahrádkové osady v Praze

Vývoj zahrádkových osad v Praze kopíroval obecný vývoj v ČR. V Praze jako hlavním a největším českém městě vznikaly jedny z prvních zahrádkových osad a první sdružení je podporující a zastřešující. První osady vznikaly v Holešovicích, ve Vysočanech, v Bubenci, na Žižkově, na Císařském i Libeňském ostrově. Některé osady vzniklé za první republiky jsou považovány za součást městského kulturního dědictví jako například osady na Ořechovce nebo Mrázovce (Generel, 2009). Zároveň se zdá, že se zde již od počátku objevovaly protichůdné snahy. Výše jsem zmiňovala kritiku špatného přístupu města k zahrádkovým osadám z roku 1907 či problémy osady Zatorky, která zanikla nedlouho po svém vzniku v roce 1920 kvůli komerční výstavbě. Dále například osada Jaro založená na popud Ústředního svazu pro zakládání a udržování zahrádkových kolonií v roce 1917 již v roce 1931 neexistovala a na jejím místě stálo hřiště, sad a tržiště (Černovský, 1931). Ani období socialismu, kdy stát zahrádkářské hnutí velmi podporoval, se neobešlo bez zániku zahrádkových osad. Od roku 1962 se připravovalo velké rušení osad, které se dle rady Národního výboru hl. m. Prahy s rozvojem města ukázaly jako „urbanisticky a esteticky nevyhovující“ a měly zaniknout zástavbou. V roce 1965 existovalo v Praze 99 osad o celkové výměře 258 ha (Schůze rady Národního výboru hl. m. Prahy, 31. 8. 1965). 47 osad o rozloze 90 ha, celkem 2 500 zahrádek, mělo být postupně do roku 1970 zlikvidováno výstavbou a přestavbou (tam.). Rada Národního výboru hl. m. Prahy zároveň uvedla, že „*tyto likvidované osady bude třeba nahradit jinými*“ (tam.: 239). Město se od počátku zabývalo plány, kde zajistit nové osady, aby rozvoj zahrádkářství v Praze měl v budoucnu dobré podmínky (Schůze rady Národního výboru hl. m. Prahy, 5. 6. 1962). V návrhu směrného plánu se počítalo s poměrně rozsáhlými plochami pro nové zahrádkové osady, které měly být součástí zeleného pásu kolem Prahy: Jenerálka, Na Zámčích (Bohnice), Hlubočepy, Lhotka, Řepy, Jahodnice (Schůze rady Národního výboru hl. m. Prahy, 31. 8. 1965). Celkem se počítalo s 95 ha nových zahrádkových osad o počtu 1720 zahrádek (tam.). Výměra neodpovídala s ohledem na rozvolněnější koncepci nového typu zahrádkových osad počtu rušených zahrádek. Hledání nových vhodných ploch bylo proto úkolem do budoucna (Schůze rady Národního výboru hl. m. Prahy, 11. 1. 1966). Takto založené osady měly jasnou strukturu, regulativ na zahradní stavbu, altán i jejího předepsaného dodavatele (Generel, 2009). Je tedy vidět, že zahrádkové osady neměly vzhledem k neustálému rozvoji a přeměně měst nikdy jednoduchý úděl, zároveň se s nimi však vždy počítalo. Současný připravovaný územní plán města Prahy však tento trend porušil a hrozí přeměnou původního samostatného označení zahrádkových osad (konkrétní

zkratka PZO) na veřejnou městskou zeleň, což může fakticky znamenat jejich jednoduchou likvidaci a přeměnu na park, za kterou by se mohl skrývat mezikrok pro novou výstavbu. Koncept též předpokládá zachování pouze 112 osad (27 %), nedotčených pouze 81 (Generel, 2009). Proti chystané změně Územního plánu podal ČZS hromadnou připomínku, která požaduje zachování všech zahrádkových osad v hlavním městě jako součásti městské zeleně. Kritika přichází také od širší veřejnosti z řad jednotlivců i neziskových organizací (např. Arnika).

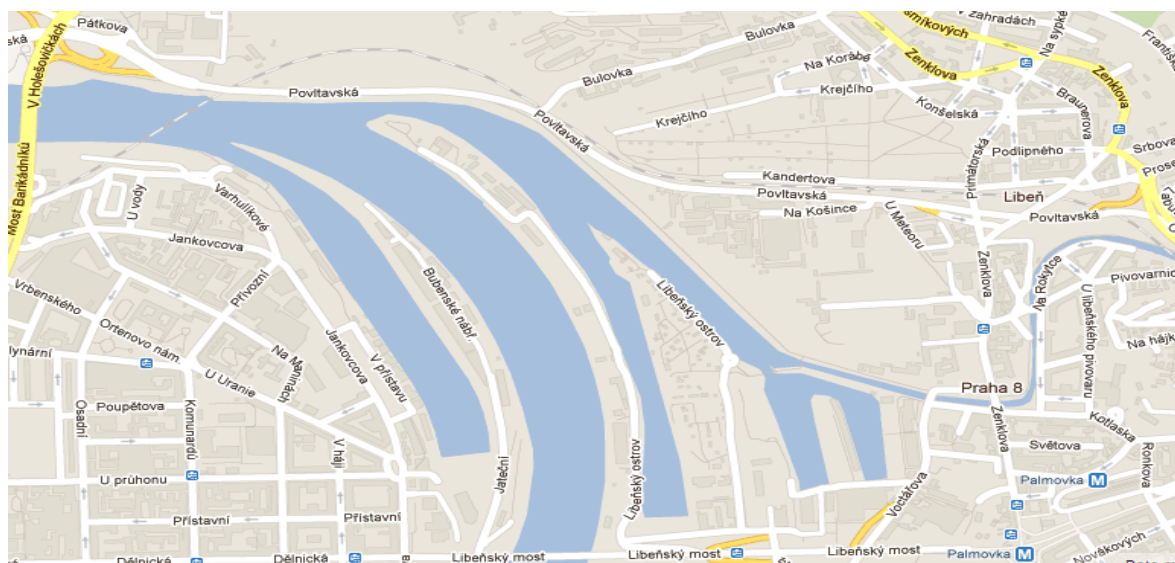
2.3. Shrnutí

V českém prostředí vznikaly první zahrádkové osady z podobných důvodů a ve stejné době jako v jiných evropských zemích, i když úplné počátky byly ve srovnání s Německem, Francií, Velkou Británií nebo Dánskem poměrně opožděné. Vzor si první české zahrádkové osady braly především z německých Schreberových zahrádek, jejichž hlavním úkolem byla ozdravná a relaxační funkce. Svou roli však sehrála také potravinová krize chudšího obyvatelstva, zejména v čase světových válek. Zajímavým obdobím byla nacistické okupace, kdy osady zaznamenaly v této době nečekanou podporu ze strany vládnoucí moci. Největší rozmach je však spojen s obdobím socialismu. K jejich rozvoji v této době přispěl nedostatek ovoce a zeleniny, špatné bytové podmínky, nemožnost občanského života, snaha o útěk do soukromí a v také velká podpora ze strany státu a státních institucí. Proto jsou dodnes s tímto obdobím nejvíce spojovány a někdy bývají dokonce považovány za jeho relikty. V současné době procházejí české zahrádkové osady krizí. Mnoho z nich je rušeno. Přestože díky krizi realitního trhu se tlaky na zahrádkové osady v současnosti snižují, jejich ohrožení trvá. Osady si hledají v polistopadové společnosti své místo a mají při tom jak své odpůrce, tak své zastánce. Uvedená historie ukazuje, že zahrádkové osady do městského prostředí patří. Představují součást kolektivní i individuální paměti. Zároveň stále mohou přinášet svá specifická pozitiva a možnosti. Mezi nejdůležitější patří kontakt s půdou/přírodou, možnost pěstování vlastních výpěstků, relaxace, odpočinek, sociální vazby, mikroklimaticko-hygienické i jiné ekologické funkce zeleně a v neposlední řadě se může jednat o environmentálně šetrné trávení volného času. O tom, jaká je současná situace v zahrádkových osadách na Libeňském ostrově, jak se zde zahrádkaří, kdo to jsou místní zahrádkaří a jestli v tomto případě osady opravdu splňují možnosti, které nabízejí, pojednává následující část diplomové práce.

3. EMPIRICKÁ ČÁST: PŘÍPADOVÁ STUDIE ZAHRÁDKOVÝCH OSAD NA LIBEŇSKÉM OSTROVĚ

3.1. Lokalita Libeňský ostrov

Libeňský ostrov se nachází na území městské části Praha 8 (dále MČ P8) v katastrálním území Libně. Leží směrem na sever od Libeňského mostu. Původně se jednalo o ostrov, který byl v rámci regulace toku Vltavy ve 20. letech 20. století spojen jižní částí s pobřežím Libně a Karlína a s východním cípem Rohanského ostrova. Dnes se tedy jedná o poloostrov se slepým ramenem Vltavy. Zároveň je ostrov po úpravách, které nastaly v důsledku povodně z roku 2002, spojen s břehem na druhé protější straně protipovodňovou hrází, která ústí do parku Thomayerovy sady. Celým ostrovem prochází cyklotrasa A2, která z jedné strany směřuje dále do Troje a z druhé přes Libeňský most k Rohanskému nábřeží. Na území Libeňského ostrova se nacházejí dvě zkoumané zahrádkové osady a další organizace, o kterých je vhodné se zmínit, neboť dokreslují zdejší celkovou situaci.

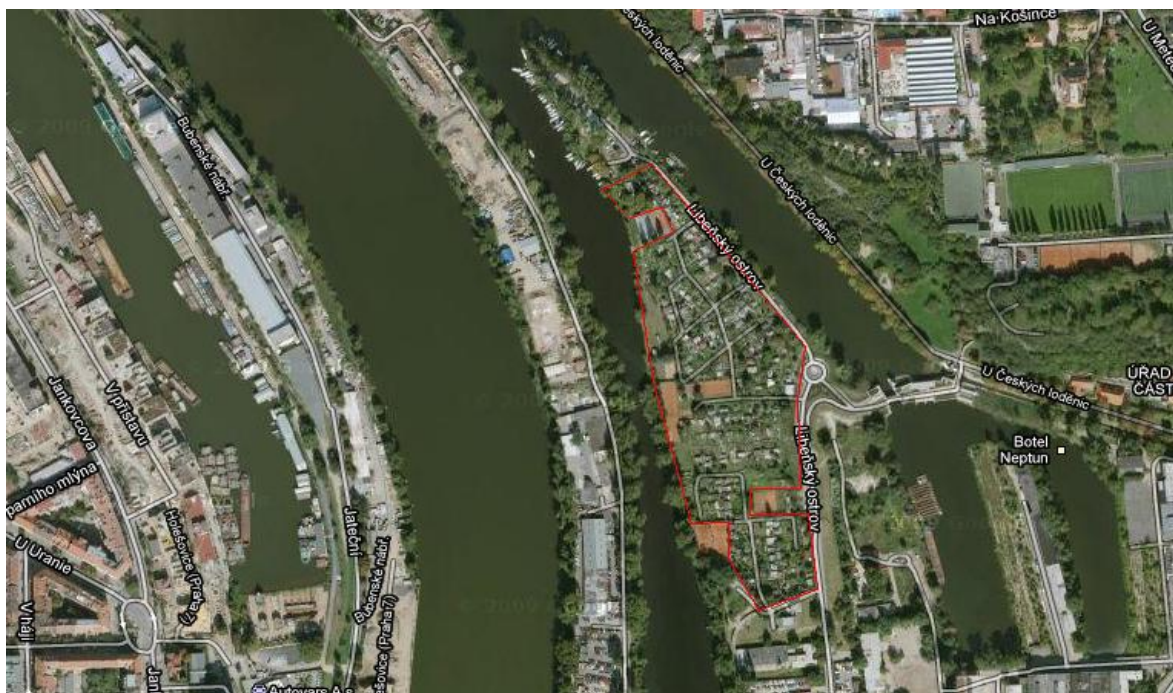

Mapa Libeňského ostrova a jeho okolí (<http://maps.google.com>)

3.1.1. Zahrádkové osady na Libeňském ostrově

Zahrádkové osady 46. ZO ČZS a 47. ZO ČZS Na Staré Plavbě se nachází v severozápadní části Libeňského ostrova. Jak vyplývá již z názvu, obě jsou součástí Českého zahrádkářského svazu. Těsně k sobě přiléhají a na první pohled se od sebe nedají rozeznat. Osada č. 47 je umístěna uprostřed osady č. 46 a protíná ji takto na dvě části – díl I. a díl III. Další díl byl umístěn ve svahu nad ulicí Pod Plynojemem, ale v roce 1999 se

osamostatnil a v současnosti funguje jako základní organizace Českého zahrádkářského svazu Palmovka. Vztahy mezi zahrádkáři z Palmovky a z Libeňského ostrova nebyly tímto zcela přerušeny. Jednalo se o změnu vyvolanou vzdáleností mezi zahrádkami a z toho plynoucími organizačními problémy. Bývalý libeňský díl jsem navštívila a někteří zdejší zahrádkáři uvedli, že stále občas mezi zahrádkáře na Libeňském ostrově zajdou a o jejich situaci se zajímají.

Satelitní snímek Libeňského ostrova s přibližně vyznačeným územím zahrádkových osad
(<http://maps.google.com>)

Zahrádková osada Na Staré Plavbě zaujímala před úpravami, které si vyžádala povodeň v roce 2002, s počtem 50 zahrádek prostor 8 702 m². Větší osada č. 46 měla výměru 28 724 m² a počet zahrádek 122 (Základní evidence zahrádkové osady č. 46 a č. 47, Územní rada HMP ČZS). V rámci stavebních úprav po povodni v roce 2002 (stavba protipovodňové hráze a protipovodňového valu) bylo osadě Na Staré Plavbě zabráno několik zahrádek a tak byla zmenšena její rozloha. Dnes tedy obě osady dohromady zabírají plochu přibližně 3,6 ha, na které existuje 166 zahrádek: 44 v osadě č. 47 Na Staré Plavbě, 88 v III. díle osady č. 46 a 34 v díle I. osady č. 46. Vzhledem k tomu, že na každou chatku připadají cca dva i více uživatelů, může se v osadách rekreovat a zahradničit okolo 500 zahrádkářů, což je také číslo, které uvádějí sami zahrádkáři. Výměry jednotlivých zahrádek se liší, na jednu připadá průměrně 220 m², což

je oproti povolenému maximu 400 m² (Generel, 2009) relativně málo. Chatky v osadách jsou různě velké a různě vybavené (viz dále). Po povodni v roce 2002 musela být valná většina chatek opravena a zrekonstruována. Pamětníci dodnes vzpomínají, jak dříve vypadaly chatky jako z pohádky o permonících¹.

Zázemí obou osad je podobné. Větší část pozemku pronajímá zahrádkářům Magistrát hl. m. Prahy, menší patří Českým přístavům. Pitnou vodu mají některé chatky přivedenou dovnitř, jiné využívají pro odběr pitné vody společných kohoutků. Voda na zalévání je zajištěna z Vltavy. Elektřina je přivedena, rozvod do chat je částečný. Každá z osad má své společné prostory – přístupové cesty, hřiště, kde se pořádají společné akce a kde si hrají děti. Osada č. 47 má vlastní společnou klubovnu pro schůze výboru a společenské akce – ať soukromé nebo společné. Osada č. 46 měla společné vnitřní prostory také, ale povodeň v roce 2002 je poničila natolik, že zůstávají neopravené. Osady jsou ze tří stran oploceny drátěným plotem, ze čtvrté strany protipovodňovým valem. Větší ohraničení je pouze zvenku a na pohled tak obě osady splývají v jednu a není možné rozeznat jejich jednotlivé části. Uvnitř osad je oplocení nízké, převážně dřevěné. Celkové oplocení bylo podle pamětníků odjakživa: „*Tady je to oplocený již 84 let, od té doby co ta kolonie stojí.*“ (M.V.).

Na území Libeňského ostrova je v současné době platný Územní plán sídelního útvaru hlavního města Prahy (dále jen územní plán), který byl schválen usnesením Zastupitelstva hl. m. Prahy č. 10/05 ze dne 9. 9. 1999 a nabyl účinnosti dne 1. 1. 2000, a to ve znění následně schválených a platných změn. Podle tohoto územního plánu spadá oblast zahrádkových osad do kategorie „zeleň městská a krajinná“ (ZMK) - zeleň s rekreačními aktivitami, které podstatně nenarušují přírodní charakter území. Původně nesla plocha v územním plánu správné označení „zahrádky a zahrádkové osady“ (PZO), ale po povodni v roce 2002 bylo její zařazení změněno změnou územního plánu Z720 proti které zahrádkáři neúspěšně bojovali. Zahrádkovým osadám na Libeňském ostrově se stalo to, čímž hrozí připravovaný koncept nového pražského územního plánu všem zahrádkovým osadám v Praze (viz kap. 2.2.2.5.). Na Libeňském ostrově tak vznikl nesoulad, který úřednice MČ Prahy 8 komentovala slovy: „*to vypadá, jako by je chtěli zlikvidovat*“ (viz dále).

Využití území zahrádkových osad na Libeňském ostrově limituje zařazení do územního systému ekologické stability (ÚSES). Dále je podle územního plánu tento

¹ foto viz příloha č. 5, obrázky č. 7-9

prostor zahrnut mezi záplavová území, konkrétně mezi kategorii záplavové území neprůtočné (B), které lze využívat jen s omezením. Obě osady se tedy nachází v nezastavitelné a záplavové zóně, nově vybudovaný protipovodňový val a hráz chrání až území za nimi. Na tomto zastavitelném území se v současné době staví Doky Libeň (viz dále).

I přes všechna výše zmíněná omezení využití území zahrádkových osad, z kterých plyne vhodnost současného stavu, pociťují zahrádkáři velmi silnou obavu ze zrušení. Pocit nejistoty panuje především od ničivé povodně v roce 2002, kdy dostali od Magistrátu hl. m. Prahy výpověď, kterou se jim podařilo zvrátit (viz dále).

3.1.2. Ostatní organizace, zařízení a stavby

Vyjma dvou zkoumaných zahrádkových osad se na Libeňském ostrově nachází také Klub vodáků a vodních motoristů Stará Plavba II., který je situován na špičce „ostrova“. Loděnice slouží jako kotviště pro cca 70 malých říčních plavidel, z nichž mnohé jsou historickými exponáty. Svou činnost zde provozuje vodácký oddíl Zlatá kotva Praha. Dále se zde nachází jedno z pracovišť Domu dětí a mládeže Praha 8 „Karlínské spektrum“ - Loděnice Vltava, jejíž součástí je lanové centrum, 25. skautské středisko Vatra spadající pod svaz skautů a skautek ČR Junák, Tenisový klub „Libeňský ostrov“ a tenisový oddíl Tesla Karlín. Všechna tato nezisková zájmová sdružení a spolky se v roce 2002 spojily a založily Občanské sdružení Libeňský ostrov (OSLO) na společnou obranu před hrozbou výpovědi stran Magistrátu hl. m. Prahy. Představitelé těchto sdružení a spolků jsou tedy spolu ve vzájemném kontaktu, který povodeň v roce 2002 a hrozba zrušení posílila. Ale již před tím bylo mnoho „obyvatel“ Libeňského ostrova členy více z těchto organizací. Vzájemně propojena je především loděnice Stará Plavba II. a zahrádkové osady. Někteří zahrádkáři jsou zároveň členy tohoto klubu a „loděři ze špičky“ se účastní některých společenských akcí pořádaných zahrádkáři¹. Některé „zahrádkářské“ děti a dorost navštěvují místní vodácké oddíly, případně využívají akcí, které zde pořádá DDM Praha 8. J.V.: „Některé naše děti chodí do vodáckého oddílu. Já jsem tam chodila taky, asi v 7. nebo 8. třídě.“ T.J.: „Začal jsem tady taky chodit na vodáka do loděnice a tam chodím do teď, už to bude asi 10 let. Máme všichni přezdívky. Teď jsme byli na puťáku, jinak jsme pořád někde na vodě.“

¹ Viz například fotografie č. 16 přílohy č. 6

Velmi významné místo na ostrově představuje hospůdka U Budyho, která zhruba uprostřed příjezdové cesty přiléhá k zahrádkový osadám. Dříve prostor sloužil jako sportovní areál vysokých škol. Po Sametové revoluci zde místní zahrádkář Budy založil hospůdku U Budyho [u budyho]. Před dvěma lety však občerstvení ze zdravotních důvodů přenechal Petru Placákovi, českému spisovateli, textaři, historikovi a publicistovi, bývalému disidentovi a dnešnímu šéfredaktorovi časopisu Babylon, jehož redakce nyní sídlí v prostorách hospůdky a který sem dle slov místních „*tahá kulturu*“. Pořádají se zde autorská čtení i koncerty. Svě básně předčítá například básník Ticho, mezi další vystupující interprety patří Jáchym Topol, Pavel Řezníček a další. Pravidelným hostem býval i Ivan Martin „Magor“ Jirous, který o tomto místě například napsal: „*Seděli jsme před hospůdkou – v podstatě boudou či chatrčí, za ní pokračovaly podobné boudy zahrádkářů, něco takového se už v Praze jen tak neuvidí.*“ (Jirous, 2010). Mimo kulturních akcí využívají návštěvníci i dva antukové kurty a to buď individuálně či při pořádaných turnajích. Chodí sem jak zahrádkáři, tak i ti, co jen procházejí, případně projíždějí na kole. Podle obsluhy se sem vracejí zahrádkáři i ne-zahrádkáři, pravidelnost žádnou nepozoruje: „*někdy převažují ne-zahrádkáři, jindy naopak, nebo je zastoupení obou stejné.*“ Z rozhovorů mezi zahrádkáři však vyplývá poněkud ambivalentní vztah k tomuto místu. Starší zahrádkáři si často stěžují na hluk a cizí lidi – ze zkušenosti v nich vidí potenciální ohrožení pro své zahrádky a majetek. V.A.: „*Tady vedle (pozn. U Budyho) si dělají turnaje a pouští hudbu, tu hospodu kvůli tomu opravdu nemám ráda.*“ CH.I.: „*Problémy s tou hospodou byly i za Budyho, ale ne tolik, protože tam nechodilo tolik lidí, teď to má nějaký umělec, a on si tam zve různé lidi a má to dost otevřený pro pasanty, hosty z ulice, a to neuhlídáte, lidi udělají pár panáků, pár piv a nevíte, kam se vypraví. On to ale taky nemůže uhlídat. Je to všechno v lidech, když jsem na cizím pozemku tak se podle toho chovám...*“ Ale i mezi staršími se najdou tací, kteří mají k hospůdce U Budyho kladný vztah. P.A.: „*Kdybyste to viděla tady v tý hospodě, nebo co to je, ta atmosféra, každé večer, když je hezky, sem chodí mladý lidi hrát volejbal, nohejbal, dělají tady turnaje, rodiny s dětma, ty mamči s kočárkama jsou tu třeba do devíti, taková oáza je to ...*“ Střední generace je k Budymu obecně shovívavější, mladší sem ráda chodí bez výjimek. T.L.: „*Občas tam zajdeme. On to koupil Placák z Plastiků a ten to hrozně zvednul, začal tam zvat svoje starý známý z undergroundu, z charty, Schwarzenberg tu za ním dokonce byl dvakrát na pivu, takže tam začalo chodit spoustu lidí. Dělají se tam akce, dneska je tam nějaký Pepiček ze Žižkova, harmonikář, před 14 dny byl nohejbalový turnaj, před měsícem tam byly nějaký undergroundový kapely, mladý kapely, a to tam sedí 100-150 lidí na*

trávníku ...“ Podle pozorování a dle výpovědí respondentů je zřejmé, že starší zahrádkáři pamětníci, ti, co zde měli zahrádku již před povodní v roce 2002, k Budymu v současné době moc nechodí a pokud chtějí někam jít, tak dávají přednost soukromému klubu uvnitř osady. Střední a mladší generace oceňuje kulturní program a možnost využít antukové kurty. Záleží také na lokaci zahrádky. Zahrádkářům, kteří s Budym těsně sousedí, vadí případný hluk logicky více, než těm, kteří jsou vzdálenější.

Atmosféru Libeňského ostrova dokresluje bývalý atelier sochaře Loudy, dnes sochaře Němečka s kovovými skulpturami a sochami, který je kulturní památkou. A v negativním smyslu autobazar a prodejní haly v části ostrova, která je nejbližší Libeňskému mostu. Původně zaujímaly prodejní haly větší část ostrova, ale v roce 2010 byla většina těchto budov srovnána se zemí a na jejich místě se staví bytové i administrativní budovy, lokalita „Libeňské doky“. Již předtím postupně vyhlášené bazary nábytku aj. mizely.

Libeňské doky, oficiálně „DOCK offices & residences“, jsou projektem developerské skupiny CRESTYL. V prostoru bývalých doků by měl vzniknout rozsáhlý areál s administrativními budovami (na ploše 80 tisíc m²), luxusními byty (346 nadstandardních bytů na ploše 40 tisíc m²), kavárnami, hotelem, restauracemi, novým parkem, přístavním molem a soukromým přístavištěm pro jachty. Celkem bude areál zabírat 120 000 m² a náklady na jeho výstavbu se předpokládají ve výši 7,5 miliardy Kč (www.dock.cz). Projekt vznikl již v roce 2000 odkoupením Českých loděnic. Demoliční přípravné práce probíhají od června 2010, v březnu 2011 byla zahájena stavba první etapy, v které mají vzniknout tři budovy, každá o 20 bytech s nadstandardní výbavou, jejíž dokončení se předpokládá v srpnu 2012. Celkem jsou naplánovány čtyři etapy a výsledný projekt by měl vypadat takto (zdroj: www.dock.cz):

Vizualizace jen dokazuje, že Doky budou hlavně pro ty bohatší. Což je ovšem patrné i z pouhého popisu, neboť kdo si může dovolit drahý byt a ještě k tomu menší loď či jachtu. Omar Koleitat, generální ředitel developerské společnosti Crestyl, v rozhovoru s Petrem Býmem v březnu 2010 (Bým, 2010) uvedl, že počítá s cenou 80 000,- Kč za metr plochy. Radnice MČ P8 se o projektu zmiňuje ve svém časopise Osmička již v březnu 2001 a vidí v něm přínosnou změnu území a skvělou budoucnost pro čtvrť. Je poměrně zajímavé, že mezi lety 2001-2011 bylo v tomto časopise otištěno 10 článků věnovaných přímo nebo jen zmínkou Libeňským dokům, vždy v neutrálním či kladném smyslu. Zahrádkářům a dalším zájmovým sdružením na Libeňském ostrově, kteří s Doky přímo sousedí, a jichž se jejich výstavba a následné plány na celkovou změnu tohoto území nejvíce dotknou, věnuje Osmička mnohem menší prostor. Zahrádkové osady zmiňuje ve čtyřech číslech¹, ve třech pouze okrajově, jedno se jejich problematice věnuje více. Jsou vyličený spíše jako přežitek doby minulé, sice prospěšný, ale nevhodný v takových místech jako je například rozvojové území Libeňského ostrova. Několikrát se sice za zájmy zahrádkářů staví Petr Vilgus, zastupitel MČ P8 ze Strany zelených. Ukazuje se však, že přístup radnice Prahy 8 je stejný jako přístup radnice Prahy 19 v případě kbelských zahrádkových osad, jejichž příběh sledovali Petr Gibas s Karolínou Pauknerovou (Gibas, Pauknerová, 2011). Zde byla zrušena zahrádková osada kvůli výstavbě rodinných domků a parku (Central Park Kbely). O tomto radnice informovala autoritativním způsobem ve svém radničním časopise Kbelák (stejně jako časopis Osmička je vydáván radnicí, financovaný z peněz daňových poplatníků a jako takový rozdáván „zdarma“), aniž by umožnila diskusi a vyjádření alternativních názorů (uvedené zmínky nelze v tomto směru považovat za plnohodnotný prostor). Je určitě potřebné vyřešit využití zanedbaného prostoru dnes již nevyužívaných doků a loďařských dílen. Nákladný projekt však vzbuzuje několik otázek: Odpovídá výstavba nových luxusních bytů požadované poptávce v Praze? Nezůstane lokalita poloprázdná, jako je tomu již dnes v některých lukrativních, ale tudíž i drahých lokalitách v Praze (např. Holešovice či Žižkov)? Jedná se o rekultivaci velkého prostoru, vznik zcela nové čtvrti, tedy důležitou událost a veřejnost by měla být do rozhodování více zapojena. Názory zahrádkářů na Libeňské doky jsou si velmi podobné. T.H.: „... stavějí támhle naproti (pozn. ukazuje směrem k Dokům), furt jenom stavěj, stavěj, byty za miliony, praštěný nákupní střediska, je toho dneska už hafo, jenom stavět a stavět, business, nic jiného než business, prachy, aby mohly ničit přírodu.“ L.P.: „Všude

¹ Osmička 6/2009, 10/2009, 12/ 2009, 11/ 2011

dělají samý residenční byty, na který normální lidi nemají. Mají vždycky polovičku residenčních bytů prázdných, nedává to moc smysl.“ K.V.: „Teď se tady staví Doky, ale co bude, až to dostaví? Jestli to bude pro bohatý, tak to nevím, jestli se na nás budou chtít koukat...“ J.V.: „Tady nahoře, jak staví ty Doky, tak teď jsem slyšela, že tady z toho chtějí udělat park pro ně. Je fakt, že proč by nějaký milionáři se tady dívali na nějaký upocený zahrádkáře, kteří kopou a rejou a jsou čumákem v hlíně.“ D.Š.: „Nechápu, proč stavěj takový velkorysý baráky, když lidi stejně nemají peníze na byty (pozn. a ukazuje směrem k Dokům Libeň) – vždyť támhle v tom přístavišti naproti (pozn. na druhé straně v Holešovicích, projekt Prague Marina), dcera se tam byla podívat na kánoe a ty byty jsou prázdný. Tak proč zastavujou a ničeť, nechápu to.“

3.2. Historie organizací na Libeňském ostrově

3.2.1. Historie zahrádkových osad na Libeňském ostrově

Obě zkoumané zahrádkové osady na Libeňském ostrově vznikly mezi lety 1923-1927. Kroniky byly bohužel zničeny povodní v roce 2002. Údaje k historii osad je tedy možné získat převážně z vyprávění zahrádkářů-pamětníků. Zmínky se objevují také v Projektu na zachování přírodního a kulturního dědictví, který připravili zahrádkáři ve spolupráci s architektem Tomanem jako reakci na záměr Magistrátu hl. m. Prahy a MČ P8 vybudovat na jejich místě park (viz dále). Osady zmiňuje ve svém spise také Eduard Štorch, který zde v době jejich vzniku provozoval tzv. Dětskou farmu, dnešní školu v přírodě.

Traduje se, že v prvních letech se zde lidé společně starali o jeden velký pozemek, který byl až později rozparcelován na jednotlivé zahrádky. Podle současných libeňských zahrádkářů sloužily zahrádky původně rodinám, které přicházely do města z venkova a mohly zde uplatnit svůj „přirozený vztah k půdě a k venkovskému prostředí.“ (Toman, 2006: 4). M.V.: *Dřív tu byly celé klany – lidé z vesnice, když přicházeli do Prahy, sehnali si tu zahrádku a přivedli sem celou svojí rodinu.*“ Tomu odpovídá i obecná historie zahrádkových osad, které vznikaly v důsledku překotného rozvoje měst a přílivu nových městských obyvatel z vesnic v době industrializace. Eduard Štorch v knize o Dětské farmě, kterou na ostrově provozoval v letech 1924-29, odhaduje počet zahrádek na 200 (Štorch, 1929). To ukazuje, že již od svého počátku měly zahrádky téměř stejný rozsah (dnes 166). Na „starobylost“ zahrádek a jejich chatiček ukazuje i fakt, že některé z nich mají vybudované sklepní bunkry, které sloužily jako úkryty za druhé světové války. Jeden zahrádkář-pamětník zde jako malé dítě zažil nálet na Vysočany: *„Já jsem tady prožil*

dětství a dokonce i první nálet na Vysočany. Byl jsem tady s rodiči schovanej v bunkru. Otec byl nasazený v Říši. Když přišel, tak to hned vykopal, protože ještě nebyl konec války a nálety čekal.“

Získat na Libeňském ostrově zahrádku nebylo za minulého režimu, podle pamětníků jednoduché. Existoval dlouhý čekatelský seznam, pořadník a zájemce o zahrádku musel mít svého ručitele. M.V.: *„Rodiče sem jezdili ke známým od osmačtyřicátého roku, zahrádku koupili v roce padesát čtyři – čekali zařazení v pořadníku.“* Z.V.: *„Za bývalýho režimu abyste se dostala do zahrádkářské kolonie, tak jste musela mít 2 nebo 3 lidi, kteří jsou zahrádkáři, kteří vás navrhli a ručili za vás, že se v tý zahrádkářský kolonii budete chovat tak, jak je v osadním řádu.“*

Zázemí se na Libeňském ostrově budovalo postupně. Například elektřina se zavedla přibližně před dvaceti lety. L.P.: *„Když já jsem se sem přivdala, tak se chodilo ke studni pro vodu a v létě máchat prádlo do řeky. Já jsem si tady užila“* směje se. K.V.: *„My jsme tady dřív neměli elektriku, lednici, nic. Máslo jsem šoupla do studený vody a ono vydrželo.“* Z.D.: *„Elektřina je teď už většinou v každý boudě, ale nebejvalo to. To se dělalo tak před 15-18 lety určitě. Byli jsme rádi, že se to zavedlo, lednice se sem mohly dát. Když jsme tu byli v začátcích, tak to tu bylo bez pitný vody v chatě a bez elektřiny.“*

Zahrádkáři-pamětníci vzpomínají, jak se zde do 70. let minulého století tančila v krojích česká a moravská beseda¹. Vzpomínají také na budovu „divadýlka“, kde se dělaly kabarety a kde se hrálo ochotnické divadlo. Dříve se podle nich v osadách více společensky žilo, dělalo se více společných aktivit a sportu². R.Š.: *„Každou sobotu a neděli se hrál volejbal nebo bend'as a ping pong, tenis, rybařilo se. Různě se soutěžilo ve sportech. V létě jsme se koupali, sedávali u táboráků, pekli buřty, hráli na kytaru, spali u ohně, v zimě jsme bruslili.“* Z.D.: *„Dřív jsme sedávali u ohýnku, na louce bylo hřiště, tam se hrál volejbal, nohejbal, děti si tam dělali svoje. Dneska se hřiště zrušilo a lidi už asi nechtěj vůbec sportovat, vůbec se hejbat. Dřív jsme tu žili úplně jinak, dělali jsme na zahrádkách a řeklo se ve dvě hodiny na hřišti a hrál se fotbal, nebo volejbal, byla lepší parta, lidi se víc poznali, nějak se to víc kamarádilo, dneska je to takový divný. ... Dneska, já nevím, jestli se lidi ještě tak kamarádí, jako to bylo dřív.“*

Také se více pěstovalo. J.N.: *„Dneska už nejsou zahrádkáři, aby pořádně pěstovali zeleninu ...“* A ani to v podstatě jinak nešlo. Z.V.: *„Dřív, za minulýho režimu, to zahrádkáři víc udržovali. Dřív jste třeba musela mít jednu třetinu osetou zeleninou nebo*

¹ Tradiční řadový tanec pro čtyři páry.

² Dřívější život v osadách také viz obrázek č. 5 a č. 6 v příloze č. 5

ovocem a nemohla jste postavit na trávník bazén a nic nepěstovat.“ Z.D.: „Dřív nesměl být jenom trávník – ono dřív nikoho ani nenapadlo, aby tam nic nepěstoval, aby si tam dal jen nafukovací bazén.“ V 60. a 70. letech odevzdávali místní zahrádkáři část úrody státu, který pak posílal ovoce a zeleninu do škol a školek. Nejednalo se však o žádnou výslovnou povinnost.

Podle pamětníků se dříve též přísněji dohlíželo na dodržování osadního řádu – například zákaz sekání, řezání a všech hlučných činností v neděli, který se drží dodnes, ovšem méně striktně. J.N.: *„Dřív se dodržovaly pořádky. Na kole se nesmí po osadě, motorovejma vozidlama, v neděli se nesmí dělat hluk. Dneska jsou sekačky, dřív nebyly, všechno se to sekalo ručně. Dneska ale lidi stejně jdou a i v tu neděli sekají. To je pak těžký.“* V poledne o neděli se dodržoval jakýsi nepsaný polední klid. K.V.: *„Děti poslouchaly pohádky, co dávaly vždycky na Praze. Lehly si dovnitř nebo na trávu a poslouchaly. To museli všude, od dvanácti do dvou měl být takovej klid. Babičky se šly natáhnout, nebo seděly venku a dřímaly v křeslech. Vždycky řekly „ticho, my chceme spát!“ a bylo to takový ... zvláštní ...“* usmívá se při té vzpomínce. Z.D.: *„Tady se nesmělo bouchnout, přibít hřebík. To bylo hlavně o nedělích. Když to někdo porušil, tak hned na něj přiběhli tři, čtyři - hele neblázni, je neděle, ono mi tady spí dítě.“*

Větší společenský život osad a silnější vztah k pěstování jsou zřejmě historicky podmíněny. I přes nárůst relaxační funkce představovaly zahrádky v době socialismu důležité samozásobitelské přílepkování na nedobře zásobeném trhu (Vágner, 2004) a prostřednictvím odkupu výpěstků také finanční prostředky. Zároveň nabízely možnost úniku z veřejné sféry a určitý způsob v té době jinak omezené seberealizace (viz kap. 2.2.2.3). Lidé, kteří byli nuceni každý den jednat podle vnucených pravidel, se proto snažili unikat do svého soukromí, které se stávalo místem, ve kterém se odehrávala nejdůležitější část jejich života (Müller, 2008). V současné době nastává proměna zahrádkových osad, mladší generace k nim mají trochu jiný vztah, a proto zřejmě starší zahrádkáři pamětníci nostalgicky vzpomínají na „dříve“. Z.D. *„Nejvíce mi vadí to, že ti noví zahrádkáři už nejsou zahrádkáři, že už to pojali jinak“* R.I.: *„Ted' už je to o něčem jiným – my jsme starý tak ty mladý jsou jiný.“* Jedním z dalších důvodů, proč starší zahrádkáři tolik dbají na pravidla a vzpomínají na dobu jejich přísného dodržování a zároveň pokládají důraz na pěstování, může být skutečnost, že zažili povodně v roce 2002 a následný boj o své zachování, které je dodnes nejisté (viz dále). Snaží se proto být vzorovou osadou, která dodržuje vše, co má a zároveň odpovídá zažitým představám správného zahrádkáře. Ten se podle všech respondentů (ať již se za něj považují nebo ne)

vyznačuje především tím, že se stará o zahrádku a pěstuje. J.V.: „*v montérkách, špinavej od hlíny, v ruce rejč, hubou v záhoně.*“

Když zahrádkáři z Libeňského ostrova mluví o „dříve“, myslí tím vždy před povodní v roce 2002. I když někteří připouštějí, že cítili přicházet „změnu“ již předtím, v době po sametové revoluci. Starší zahrádkáři, kteří neměli dost sil a prostředků, aby svou zahrádku uvedli do původního stavu, z osad po povodni odešli a jejich zahrádky postupně obsadili zahrádkáři noví. Spolu s tím se v osadách odrazila celková změna společnosti po roce 1989. S příchodem nových, místních poměrů neznalých, povětšinou mladších zahrádkářů dochází daleko více ke vzájemným názorovým konfrontacím. J.V.: „*Řekla bych, že ty lidi, co jsou před-povodňový, mají k zahrádkám trochu jiný vztah a berou je trochu jinak, než ty, co jsou tady po těch povodních. ... Myslím si, že ty před-povodňový, tedy my, jedem trochu po staru. V neděli se nesmí sekat, řezat, žádněj rámus, dodržovat pravidla. Ty nový, ty to otravuje ...*“ Oba tábory však spojuje všeobecná náklonnost k tomuto místu. M.M.: „*Zahrádka je pro mě všechno.*“ T.M.: „*Já vždycky říkám, že tady je líp jak na světě.*“ M.V.: „*Já to tu mám ráda a žiju tu pro to.*“ T.H.: „*Tady je to bomba*“ I.J.: „*Je tady krásně.*“ Proto se snaží nějakým způsobem se navzájem domluvit. „*Je taková doba, uvolněnější, není už to všechno, jak bylo, ale s tím se musíme smířit.*“ (CH.I). „*A já si myslím, že nám jde všem o to samý – aby tady ty zahrádky zůstaly*“ (D.Š.). Jak „staří“, tak „noví“ zahrádkáři jsou hrdí na „svou“ dlouholetou historii. Pečlivě se starají a opravují její symbol - zvoničku, která zde stála již v době zakládání osad¹.

3.2.2. Historie ostatních organizací, zařízení a staveb

V počátečním období stálo na území dnešních zahrádkových osad také několik nouzových staveb. Dle Ctibora Votrubce (Votrubec, 1959) se jednalo o jednu z nejstarších nouzových kolonií na území Prahy. Územní plán v roce 1959 předpokládal jejich likvidaci v blízké budoucnosti. Zahrádkáři-pamětníci si demolici nouzových staveb pamatují. Jedna z „nouzovek“ stojí na Libeňském ostrově dodnes. Budova však již neslouží trvalému bydlení jako kdysi, ale stala se rekreačním objektem.

V těsné blízkosti zahrádkových osad v letech 1924-1929 postavil a provozoval tzv. Dětskou farmu český spisovatel, pedagog a amatérský archeolog Eduard Štorch (1878 - 1956), který svůj experiment také výzkumně zpracoval. Podle Štorcha (Štorch, 1929) lidé v době první republiky trpěli důsledkem překotného rozvoje měst a industrializace ztrátou

¹ Zvonička viz také obrázek č. 1, č. 2 a č. 3 přílohy č. 5

tělesného zdraví, mravnosti a sociálními problémy. Nápravu viděl v návratu k půdě, ve styku s přírodou a to především prostřednictvím výuky mládeže. Vyzdvihoval přirozený pud dětí po volné přírodě, který ve městě nedochází naplnění. „*Bylo mi jasno, že je především potřeba vynést naše žactvo z dusných, uzavřených škol ven, na vzduch, na slunce.*“ (tamt.: 28). Upřednostňoval zkušenostní učení pravidel přírody i získávání vztahu k ní, též možnost čerstvého ovoce a zeleniny pro správnou výživu dětí. Lokalitu pro svou školu v přírodě si vybíral dlouho a prostředí Libeňského ostrova se mu zalíbilo právě proto, že „*šťastně sdružuje hlavní naše podmínky: má pěknou přírodu, zdravou, slunnou polohu, zahradu, pole, louku, hřiště, pískoviště, tábořiště i koupaliště.*“ (tamt.: 154). Pozemek školy se nacházel na severní špičce ostrova a byl ze tří stran obklopen zahradami a ze čtvrté Vltavou. Původně měl Štorch velké plány, chtěl zde vybudovat nejen svou farmu, ale celý tzv. „Dětský okres“ pro tělesnou výchovu pražské mládeže. V roce 1925 byl však v rámci úprav koryta Vltavy ostrov vyvlastněn státem a jemu se nepovedlo získat úplnou podporu obce. Proto rozdělil „celý komplex“ a přizval k realizaci další organizace: Svaz skautů, Československý Červený kříž, Domovinu a Svěpomoc (tamt.). Svou farmu zbudoval na vlastní náklady z peněz, které získal za prodej svých archeologických sbírek Národnímu muzeu a s pomocí hochů „s kterými skautoval“. V roce 1926 začala Dětská farma svou činnost a v tom samém roce ji navštívil prezident Masaryk. Přesto, že farma úspěšně fungovala, musela být v roce 1929 zavřena z důvodů nepřízně úřadů. Některé ze spolků, které se zde na Štorchovo pozvání usadily, zde však vydržely dlouho (kuželkářský spolek Domovina ukončil svou činnost a ze zahrádek odešel někdy v průběhu 70. let) a některé jsou zde dodnes (Skautský oddíl Vatra).

Také skauti zaujímají v historii Libeňského ostrova své místo. Junáci, jak se jim česky říkalo¹, se na Libeňský ostrov dostali spolu s Eduardem Štorchem a jeho Dětskou farmou (viz výše). Dodnes zde stojí srub Vatra, jímž se na sjezdu, tzv. „Táborech slovanských skautů“ (slovanské jamboree), v Praze ve dnech 28. 6. – 4. 7. 1931 prezentoval pražský oldskautský klub „Přátelé Vatry“². Tábory se konaly ve Stromovce a po jejich skončení byl srub rozebrán a znovu postaven na Libeňském ostrově. Když byl 28. 10. 1931, slavnostně otevírán, byl mezi hosty také náčelník Svazu A. B. Svojsík. Ten

¹ A. B. Svojsík (1876-1938), propagátor skautingu v Čechách, upravil původní myšlenku R. B. Powella (1857-1938) pro české prostředí – ustoupil od původních militantních a náboženských prvků a přidal české vlastenectví, což se projeví mimo jiné tím, že slovo „skaut“ bylo nahrazeno slovem „junák“.

² Přátelé vatry byly oldskautským oddílem, tedy skautským oddílem pro dospělé. Svou historii datují do roku 1918, kdy se chlapci XIV. pražského chlapeckého oddílu starší 20 let, kteří původně měli odejít, neboť Skauti byli do té doby dětskou organizací, sešli a vyhlásili Chartu družiny Přátel Vatry (Ročenka kmene OS, 2003). Členem oddílu byl také malíř Zdeněk Burian, zvaný Burka (tamt.), který by mohl být spojovacím článkem mezi skauty, Eduardem Štorchem a Libeňským ostrovem.

na počest věrnosti oldskautů z „Vatry“ a jejich bohaté činnosti propagující skauting, zasadil nedaleko srubu stříbrný smrček (http://www.svazskautu.cz/historie_skautska_praha.htm). Svojsíkův stříbrný smrk je dnes vysoký přes patnáct metrů. Na ostrově v minulosti sídlily i další junácké oddíly, 6. klub OS a 13. dětský oddíl (slovo redakce, 2004).

Historie Libeňského ostrova je díky své lokaci spojena také s vodními sporty. Na místě Klubu vodáků a vodních motoristů Stará Plavba II. na špici Libeňského ostrova fungovala loděnice již od padesátých let minulého století. Nejprve jako loděnice TJ Dynamo Praha, od roku 1964 jako loděnice Pragotron (<http://www.staraplavba2.cz/>). Historie další loděnice, Vltavy, se začala psát v roce 1966. V tomto roce zde vznikl první oddíl a další postupně přibývaly. Původně se jednalo o pionýrskou skupinu. Od Sametové revoluce se ztratila část názvu "67. pionýrská skupina" a zůstala pouze "Loděnice Vltava", která od té chvíle patří pod Dům dětí a mládeže hl. m. Prahy. Dnes je zde 9 vodáckých oddílů (http://www.lodenice-vltava.cz/o_nas/). Lokalitu ostrova využívá také Rafting club handicap. Sdružení bylo založené v roce 1993 a jeho úkolem je činnost se zdravotně postiženými dětmi, mládeží i dospělými. Členy jsou mentálně, zrakově a tělesně postižení a v rámci integrace i zdravá populace (<http://www.raftingclubhandicap.cz/>).

3.2.3. Povodeň 2002 a následný vývoj

Z novější historie je nejdůležitější událostí, která zasáhla nejen území Libeňského ostrova, ale i životy všech jeho „obyvatel“ povodeň v roce 2002. Ta značně poničila celý ostrov a zavedla příčinu pražskému Magistrátu, aby dal zahrádkářům i dalším organizacím, které zde sídlí, výpověď.

3.2.3.1. Povodeň 2002

V srpnu 2002 nastala v Čechách v důsledku mimořádných regionálních srážek povodňová situace. Povodeň přišla ve dvou vlnách a „v celé řadě sledovaných profilů byly zaznamenány historicky nejvyšší vodní stavy a průtoky.“ (Obrusník, 2003: 4). V Praze se jednalo o pětisetletou povodeň. Vltava zde kulminovala ve středu 12. 8. v poledne na úrovni přesahující všechna zaznamenaná maxima od poloviny 18. století. (Obrusník, 2003). Zasaženo bylo samozřejmě také území Libeňského ostrova. Zahrádkáři dodnes velmi emotivně na tuto událost vzpomínají. Z.V.: „*Povodně to bylo strašný ... Nejhorší, co bylo, byl rok šedesát osm, když přišli Rusáci. Povodně, to nebylo tak strašný, ale bylo to snad druhý nejhorší, co mě v životě potkalo!*“ T.M.: „*Bylo to smutný, hodně smutný ...*“

M.V.: „Bylo to hrozný, bylo to ošklivý ... nechci o tom mluvit ... z jakejch sraček jsme se tady dostávali ...“ R.Š.: „Povodeň byla strašná, mě to úplně zničilo.“ B.B.: „Bylo to strašné, zkáza, katastrofa.“ Mnozí z nich chodili situaci pozorovat na vyhlídku ve svahu na protějším břehu¹. B.Z.: „Povodně – to byl smutnej pohled, člověk viděl, co se tady na tom nadřel... pak jsme chodili tady nahoru k Bulovce na kopec se koukat, a viděli jsme, že tu a tam kouká nějaká střecha nebo špička stromu a to bylo jediný, co bylo tady z toho vidět, jak to bylo kompletně celý pod vodou. Byl to, na druhou stranu, zajímavěj pohled, ale ta zkáza, jaká tady nastala, to je nepředstavitelný.“ Jakmile voda opadla, snažili se zde zachránit, co se dalo, a postupně území opravovat². Z.V.: „Naše chata byla úplně pod vodou. Bylo tam bahno, to se muselo nechat uschnout a pak se to dloubalo ...“ M.V.: „Po povodni jsme z chaty vyvezli 60 koleček bahna.“ T.M.: „Naše malý děti tady vozily bahno nejenom z naší zahrádky, ale tady od tenistů, u babičky, u sousedů...“ Dcera na to reaguje: „Pak když to uschlo, tak jsme si s tím hrály a různě jsme to po sobě házely, takže z toho nakonec byla i trochu sranda.“ B.Z.: „Mě jakožto přistěhovalce (pozn. do osady se přiženil), mě to ani tak netáhlo k tomu dávat to dohromady, spíš šlo o to, že rodina tady byla zvyklá být celej život. Manželka tady strávila dětství, její máma vlastně taky, a to jsou lidi, který se v tý chvíli nechtěli vzdát. Zkáza sice byla, byla voda, už není a musí se to dát dohromady. Tu sílu v sobě našli oni.“ Část lidí po povodni z osad odešla. Jednalo se o starší lidi, kteří již neměli sílu a často ani peníze, aby dali své zahrádky opět dohromady. Jejich zahrádky uklidili ti, co zůstali a byly postupně opět obsazovány.

Jak moc bolestivá musela být tato zkušenost, dokazuje skutečnost, že většina mých rozhovorů s respondenty, kteří tuto povodeň zažili, začínala právě touto událostí nebo se k ní při nejbližší příležitosti samovolně stočila a mě tak občas způsobovala nesnáze, jak v emocionálně rozjitřeném rozhovoru pokračovat. Na druhou stranu místní lidé jsou s vodou do určité míry smířeni. J.V.: „My jsme povodňová zóna, tady byly povodně vždycky, každěj rok, když roztál sníh. Babička mi vyprávěla, že ještě jako děti tu jezdili na lodích a nadzvedlo jim to chatu. ... To je nevýhoda Vltavy. Výhoda zase je to zalejvání. A můžeme se v ní koupat, bruslit a chlapy choděj na ryby.“ K.Š.: „S vodou tady na jednu stranu bojujeme, ale to bude bojovat každěj... Každopádně je to výhoda, že ta voda tady je, můžeme zalejvat zahrádky, je na co koukat, když tam jede lodička a ten vzduch přeci jenom je provlhlčenej, je lepší.“

¹ Fotografie viz obrázek č. 10 přílohy č. 5

² Fotografie jedné ze zahrádek bezprostředně po povodni viz obrázek č. 11 přílohy č. 5

3.2.3.2. Libeňský ostrov a Magistrát hl. m. Prahy

Povodeň zavdala příčinu Magistrátu hl. m. Prahy, aby dal zahrádkářům i ostatním organizacím na Libeňském ostrově výpověď s tím, že se nacházejí v záplavovém území, které je určené pro rozlivovou funkci řeky. Na jejich místě měla být vybudována protipovodňová bariéra (nakonec území míjí) a park, jenž je společně s Libeňskými doky součástí velkolepého projektu MČ P8 na proměnu Rohanského a Libeňského ostrova. Tento park by měl obsahovat i přírodní amfiteátr s jevištěm na ploše řeky (Osmička, 1/2005)¹. Zahrádkářské a ostatní organizace nechtěly prostor, se kterým jsou dle svých slov „bytostně spjati“, přestože byl poničen vodou, opustit. Spojily se do občanského sdružení „Libeňský ostrov“ (OSLO). Lidé podepisovali petice, účastnili se jednání Magistrátu, demonstrovali², nechali vypracovat na vlastní náklady Projekt na zachování přírodního a kulturního dědictví a snažili se celou kauzu medializovat. Argumentovali především svou dlouholetou historií, hlubokým vztahem k tomuto místu a péčí o veřejnou zeleň. *„Zahrádky jsou plíce města a nejlevnější lapač smogu.“* (Stenozáznam z projednávání změn územního plánu, Magistrát hl. m. Prahy, 29. 4. 2004)³. *„Jediné, co je (pozn. lidí z Libeňského ostrova) v této situaci drží „nad vodou“ je vidina, že se jim podaří opět vybudovat zelenou zahradu, která zde existovala a kde trávili většinu života.“* (Žádost o projednání zpětvzetí výpovědi nájemních smluv – podklad pro jednání Rady Zastupitelstva hl. m. Prahy, 25. 10. 2002)⁴. Názor pražského magistrátu a radnice Prahy 8 byl od počátku jasný: záplavové území, kde je jediné možné využití park, veřejná zeleň pro všechny⁵. Zahrádkáři jsou však se svou polohou smířeni, nejsou v přímém toku a na drobnější záplavy jsou zvyklí. Chtějí zůstat a dbát zásad bezpečnosti v této oblasti: *„hodláme akceptovat Vaše přísná kritéria a podmínky s ohledem na bezpečnost v tomto pásmu“* (tamt.). Argument povodní by byl pochopitelný, pokud by ve stejné době nebyla například obnovena stavba skateboardových ramp, včetně barů a kluboven bez jakýchkoli protipovodňových opatření na ostrově Štvanice, který je na rozdíl od Libeňského ostrova v přímém toku Vltavy. Na samotném Libeňském ostrově pak byly odloženy výpovědi autobazarům a na sousedním Rohanském ostrově vznikl nový golfový areál na úkor cenného mokřadu (byť vše dle slov bývalého náměstka primátora

¹ Viz příloha č. 4

² Fotografie z jedné demonstrace viz obrázek č. 12 přílohy č. 5

³ Část stenozáznamu viz příloha č. 3

⁴ Celý text žádosti viz příloha č. 2

⁵ Zde se ukazuje, jak někteří vnímají zahrádkové osady jako plnohodnotnou součást veřejné zeleně a jiní ji z ní jako „falešnou zeleň“ naopak vyčleňují, jak upozornili ve svém článku Čížek, Gibas, Pauknerová (Čížek, Gibas, Pauknerová, 2010).

Jana Bürgermeistersa je jen dočasné). Zároveň se s postupem času přestává mluvit o záplavové oblasti a Libeňský ostrov je označován jako „rozvojové území“ (Zátopek, 2009).

Nakonec zůstalo jen u změny územního plánu (ze zahrádkových osad na veřejnou zeleň nelesní) a zahrádkáři i další organizace mohli na Libeňském ostrově zůstat. „*Nemá cenu vás odsud dostávat, dokud není znám a schválen jasný účel využití ostrova. Zatím se ani neví, zda budou na park peníze,*“ pronesl v roce 2003 Jan Bürgermeister¹ při návštěvě ostrova, kterou zakončil společně s bývalým starostou MČ P8 Josefem Noskem demonstraci zastánců zahrádkářů a spolků z Libeňského ostrova (Rychetský, 2003). Zahrádkáři jsou na ostrově dodnes. Postoj radnice je však stále stejný: konec osady na Libeňském ostrově oddálila ekonomická krize a „*její obyvatelé nemají šanci tento osud změnit*“ (Zátopek, 2009). Opět se ukazuje autoritativní charakter jednání ze strany Magistrátu hl. m. Prahy a radnice Prahy 8, skrytý za drobné náznaky vstřícnosti, které jsou ovšem pouze formální. Zahrádkáři proto mají stále strach. Možnost zrušení považují za největší problém osad. I.J.: „*Jediný problém, který nás tady trápí je, že nevíme, jak to s náma bude.*“ Nehodlají se však vzdát a v případě, že nastane situace podobná té po povodni v roce 2002, říkají, že to „*bude na krev*“.

3.3. Lokalita Libeňský ostrov a jeho historie - Shrnutí

Libeňský ostrov, nebo alespoň jeho větší část, slouží již po mnoho let rekreačním účelům a sdružování mnoha zájmových organizací, nejen zahrádkářských, přestože zahrádkáři tvoří jeho podstatnou část. I v minulosti patřil Libeňský ostrov k rekreačním oblastem (Jungmann, 2010), jak ukazuje kapitola o jeho historii. Má k tomu vhodné přírodní podmínky i polohu. Je to místo, kde se setkávaly a stále setkávají různé skupiny obyvatel města Prahy – zahrádkáři, loďaři, sportovci, umělci, pěší turisté a náhodní kolemjdoucí, děti, mladí i staří. Místo s bohatou historií, s vlastním zvláštním geniem loci. Kladný vztah k tomuto místu dokazuje i situace po povodni v roce 2002, kdy celé toto území vstalo prací, pílí a houževnatostí místních básnicky řečeno jako bájný pták Fénix z popela. V dalších kapitolách se již nebudu věnovat všem skupinám obývajícím Libeňský ostrov. Bylo je však nutné zmínit pro dokreslení celkové situace.

¹ V roce 2005 ho zahrádkáři navrhli na cenu Ropáka za arogantní prosazování zrušení zahrádkových osad v Praze, které jsou nejlevnější plíce města, na úkor nákladných a nesmyslných projektů.

3.4. Zahrádkáři na Libeňském ostrově

3.4.1. Základní charakteristiky zahrádkářů

Sezóna v zahrádkových osadách na Libeňském ostrově začíná v březnu či dubnu a končí v říjnu nebo listopadu, podle počasí. Někteří zahrádkáři však osady navštěvují i v zimě, aby vše zkontrolovali, setkali se s ostatními, nakrmili ptactvo a případně si zabruslili na zamrzlé Vltavě. J.V.: *"Jsme tady od jara do podzimu a v zimě sem chodíme krmit ptáky a bruslit, když zamrzne řeka."* P.A.: *"My sem chodíme i v zimě na kontrolu a projít se, v zimě je to tady nádherný."* Do svých zahrádek v osadách na Libeňském ostrově přicházejí zahrádkáři všech věkových kategorií. Jsou zde zastoupeni lidé důchodového, středního i mladšího věku, byť těch mladších je o něco méně. Věk mých respondentů se pohybuje od 19 do 71 let. V osadách jsem se setkala také s dospívajícími teenagery a mnoha dětmi. Z rozhovorů vyplývá, že velkým zlomovým bodem ve věkové struktuře byla povodeň v roce 2002. Po ní mnoho starších lidí odešlo a místo nich přišli noví zahrádkáři, tzv. „náplavy“ či „naplaveniny“, kteří průměrný věk podstatně snížili. Z hlediska vzdělanostního a profesního je skladba zahrádkářů na ostrově velmi rozmanitá. V zahrádkách se vyskytují jak lidé s vysokoškolským titulem, tak lidé s maturitou nebo vyučením. Je možné zde nalézt podnikatele, účetní i truhláře, kuchařky apod. Podle zaparkovaných automobilů v blízkosti osad je vidět, že se *„nejedná o žádné V.I.P., ty maj vily někde za Prahou."* (B.B.). CH.I.: *"Sem nepřijdou pracháči, co si budem povídat, ti mají své vily někde jinde. Sem přijdou obyčejní lidé, kteří chtějí mít nějakou zahrádku a boudičku, aby měli kde být o víkend."* Všichni spadají do nižší střední a střední sociální vrstvy. Všichni respondenti bydlí v bytě v panelovém nebo činžovním domě a dovoluji si předpokládat, že tato situace bude obdobná u všech zahrádkářů v obou osadách. Jedna rodina, se kterou jsem vedla rozhovor, měla v plánu odstěhovat se do domku se zahradou a pak zdejší zahrádku „pustit“. Místo bydliště je různé, logicky převažuje blízké okolí: Holešovice, Libeň, Žižkov, ale jsou zde i lidé z Dejvic, Petrovic, Košíř, Čimic, Černého mostu a dalších koutů Prahy. Díky dlouholeté existenci zahrádkových osad se stává, že původně bydleli zahrádkáři v okolí, časem se však přestěhovali, ale zahrádku si zde ponechali. Délka „vlastnictví“ zahrádky je také různá. Obecně se zahrádkáři dělí na předpovodňové, kteří tu většinou strávili celý svůj život nebo jeho velkou část a po-povodňové, kteří přišli třeba i ihned po povodni, když pomáhali odklízet její následky, nebo postupem času. Ti jsou tu tedy od deseti let do několika měsíců. To, že po povodni přišli do zahrádek noví lidé, ukazuje na zájem o tento styl trávení volného času. V současné době se situace

začíná podobat stavu před povodní, kdy jsou všechny zahrádky obsazené a každý nový zájemce je zařazen do pořadníku jako čekatel.

Protože největší rozdíly v názorech jsem zjistila mezi zahrádkáři před-povodňovými a po-povodňovými, pracuji hlavně s těmito dvěma kategoriemi. Pro své účely nazývám zahrádkáře před-povodňové zahrádkáři „pamětníky“ (byť se jedná i o mladší generace) a po-povodňové „novými“ zahrádkáři (přestože někteří z nich zkušenosti se zahrádkařením již měli). Další, ale méně výrazné, názorové rozdíly jsem logicky pozorovala mezi různými věkovými skupinami.

3.4.2. Proč právě zahrádka?

Vzhledem k tomu, že obě osady na Libeňském ostrově existují již přes 80 let, je u zahrádkářů-pamětníků častým motivem, proč mají zahrádku, rodinná tradice a vztah k místu, kde vyrůstali. V.V.: *„Takže pokračuju v máminým odkazu, a ráda, i v dědečkovým a vlastně i pradědečkovým.“* D.Š.: *„Já co si vzpomínám na svý dětství, tak nejvíc vzpomínám tady na tu zahrádku. ... Na zahrádky já nedám dopustit.“* T.M.: *„V podstatě jsem se tu narodila, takže to tady miluju.“* P.H.: *„Tchán s tchýní to kupovali kvůli dceři, no a pak už jsme tu zůstali a pokračovali.“* R.Š.: *„Na zahrádkách jsem strávila dětství, rodiče to koupili, když mi bylo 10 let. ... Dnes to udržuji spíš z nostalgie, manžel bohužel onemocněl, tak už sem nechodí a samotnou mě to nebaví, mám tu jen trávu a pár ovocných stromů. Jednou za čas přijdu pokecat a posekat a víc už nechci.“* P.H.: *„Člověk je tu zvyklej (pozn. respondent je v osadě kolem padesáti let), chybělo by mu to, kam by šel?“* Přestože tradice hraje na Libeňském ostrově velkou roli, setkala jsem se i s několika případy, kdy děti vyrostly a zahrádku si zde nepořídily. L.P.: *„Jezdím sem jenom já s manželem, dcery jsou vdány, každá má svůj život.“* Stává se také, že děti odejdou a časem se do osady opět vrátí, zejména když samy mají děti. R.Š.: *„Zahrádku měli rodiče, pak se rozvedli, táta si pořídil chalupu a o zahrádku se začala starat sestra. Já jsem se sem pak s manželem vrátila, když přišly děti. Bydleli jsme v paneláku a chtěli jsme, aby děti mohly běhat po přírodě.“* Na druhou stranu do osad přicházejí mladší generace, které se se zahrádkařením setkávají poprvé. Je to životní styl, který sice může provozovat každý, ale který vyhovuje jen někomu. K.V.: *„Na zahrádky musí mít lidi vztah.“* M.E.: *„Některý lidi k tomu jsou, jiný ne.“*

Spolu s tradicí uvádějí pamětníci také vztah k místním lidem a činnostem, které zde mohou vykonávat. J.V.: *„Tady se jdeš projít, támhle někoho potkáš, s někým pokecáš, člověk je venku, nemusí se oblíkat, nemusí nikam cestovat, kdybych tady chodila v pyžamu,*

tak je to každému jedno ... Člověk je i zvyklej rejpat se tady v tý hlíně. Mám ted' taky dítě.“ N.V.: *„Mám tu lodičku, ryby, kamarády.“* Starší zahrádkáři-pamětníci vyzdvihují hlavně pěstování a tomu také odpovídá uspořádání jejich zahrádky – více záhonů, větší pestrost pěstovaných plodin. M.V.: *„Zahrádkářská osada, to je prostě o zahrádkaření, celá moje rodina, všichni tady zahrádkaříme. ... Já mám pupeční šňůru v záhoně!“* CH.I.: *„My nejsme rekreační oblast, my jsme zahrádkářská osada, takže by se tady měla pěstovat zelenina, ovoce, cokoli co je člověk schopn.“* Mladší pamětníci pěstují také, ale již shovívavěji nahlízejí na vyložene relaxační funkci zahrádky. B.Z.: *„Lidi se sem přijdou odreagovat po práci. Samozřejmě pořád sázej kytky, zeleninu, ale asi to není v takový míře, v jaký to bejvalo.“* D.Š.: *„Já na to pletí moc nejsem ... Zahrádkaření nesmí být žádná křeč.“* M.T.: *„Přijdete, posbíráte nějakou tu okurku ... vidíte souseda, jdete si k němu sednout na pivko, pokecat si a ty víkendy se ted' tráví tím, že jsme se naučili hrát kuželky v šest hodin každou sobotu.“* V.V.: *„Z centra je to tu dvacet minut do přírody a do plavek.“*

Dříve hrály velkou roli při pořizování zahrádky děti. I dnes jsou stále důležitým motivem, a to jak mezi mladšími zahrádkáři-pamětníky, tak mezi novými. K.V.: *„Zahrádku jsem pořizovala kvůli dětem, měla jsem tři malý.“* Z.D.: *„V té době jsem byl ženatej, děti malý, bydlel jsem v paneláku, tak jsem to tady chtěl.“* D.Š.: *„Malej je tady od té doby, co se narodil. Pro toho špunta malýho je to tady super.“* B.Z.: *„Žena tady je s dítětem, může ho tady kdykoli vypustit, on se tady ve dvou a půl letech sám pohybuje po kolonii a víte, že se mu nic nestane. Představa, že jsou celý den doma v paneláku, musí bejt docela hrozná.“* L.Š.: *„Strávila jsem tu celou mateřskou, vždycky celou sezonu, od května do října.“* Zahrádkáři, kteří již mají vnuky a vnučky často využívají zahrádky k jejich hlídání. L.P.: *„Občas tu hlídáme vnučky, hlavně v létě.“* M.V.: *„Já jsem tady vyrostla, děti tady vyrostly a ještě ted' tři vnučata mám tady. Ta nejstarší ted' přijede v pondělí, bude tady týden.“* L.Š.: *„Vnučata jdou se mnou, zalévají tu, mají tu hračky.“*

Nově přichozí uvádějí jako důvody, proč si pořizovali zahrádku, volný čas v důchodu, pěstování, dítě (viz výše), odpočinek a kamarády či rodinné příslušníky v osadě. P.E.: *„Sestra tu má zahrádku, tak když jsme šli do důchodu, tak jsme tu zahrádku taky chtěli, když pracujete, tak není čas. Přišli jsme sem jen tak, protože jsme měli ten čas a už jsme tu zůstali. Částečně šlo o relaxaci, a já jsem taková hyper, tak abych se tady nějak realizovala, protože když zůstanete z práce doma, tak je to hrozný.“* I.J.: *„Chtěl sem manžel, že tady má kamarády a tak.“* L.Š.: *„Už předtím jsem měla malý záhonek, ale nebylo to ono. Když mi to po povodni nabídli, protože hodně lidí odešlo, tak jsem to hned*

vzala.“ T.H.: „*Já jsem přišla, protože to tu měl již přítel. A je to tu bomba.*“ I u nově příchozích hraje roli tradice zahrádkaření, případně pak chataření/chalupaření. V.A.: „*My jsme vždycky měli zahrádku, moji rodiče, pak jsem měla chalupu. Tu jsem nechala dětem. Měli jsme jí 20 let, takže mi to pak chybělo.*“ Jedna starší nově přichozí paní zmínila také zdraví prospěšnou fyzickou aktivitu na zahrádce. P.D.: „*Mám to jako tělocvik, abych se hejbal a něco dělala.*“ Jedna rodina zahrádkářů to sem přišli jen tak zkusit, když se jim naskytla příležitost po povodni. B.D.: „*Po těch povodních přišel zeť s tím, že sem chodil pomáhat paní, ta už měla nějaký určitý věk a už to nechtěla obnovovat. Tak tu zahrádku zeťovi dala, že je mladej, ještě poměrně, tak jestli chce, ať si něco vybuduje, no a zeť to vzal a tím to všechno začalo. A postupně nás to chytlo. Jezdili jsme nejdřív k němu a pak jsme si tady postupně pořídili zahrádku všichni.*“

Oba dva základní typy zahrádkářů se shodují, že pro ně zahrádka znamená únik z panelákového bydlení, z města, přírodu a klid. B.Z.: „*Líbilo se mi, že je tady klid, člověk si ani nepřipouští, že je pořád v Praze.*“ P.A.: „*Bydlíme v činžáku, 4. patro, nikde nic, tak to byla příležitost dostat se do přírody.*“ L.Š.: „*Chtěla jsem to tu, jsem „panelákové dítě“ a chtěla jsem do přírody, do zeleně.*“ P.E.: „*Vždycky jednou za týden se odtud vracíme do civilizace to sčihnout.*“ J.V.: „*Mě to tady baví, je to kousek, jsme tady hned a jsme v přírodě.*“ Z.V.: „*Jsem v přírodě, v klidu od města.*“

V rozhovorech i pozorování se ukázalo, že relaxační aspekt v současné době jasně převažuje nad samozásobitelskou funkcí zahrádek, což odpovídá současnému trendu. Přesto není samozásobitelství zanedbatelné. Na většině zahrádek se objevuje zelenina, ovoce, květiny – alespoň něco málo zde pěstuje téměř každý. Většina z nových zahrádkářů nejmenuje jako hlavní motiv k pořízení zahrádky pěstování, avšak v pozadí stojí téměř vždy. Lidé, kteří do osady přišli původně z jiných důvodů, se zde naučili pěstovat a získali k této činnosti vztah. T.H.: „*V životě jsem netušila, jak se co pěstuje a tady jsem se to krásně naučila. Baví mě to, je radost se na to dívat.*“ I.J.: „*Vůbec jsem neměla představu o nákladech a péči a myslela jsem si, že to prostě je všechno složité. Ale lidi mi tady říkali „Dej si rajčata.“ a já si myslela „Já a rajčata! To mi neporoste!“ a oni „Neboj, poroste!“ Tak jo, támhle jsem jich pár dala ... a nakonec bych chtěla pěstovat ještě víc. My máme spotřebu a pak se perem o jedno rajče a těšíme se, kolik jich uzrálo.*“

Zároveň se mezi novými objevuje fenomén zahrádkář-trávníkář, před povodní v roce 2002 neznámý. Těch v osadách není mnoho, jedná se o lidi středního věku, kteří přijedou jen občas, aby posekali trávník a chvíli si odpočinuli. V porovnání s ostatními

zahrádkáři zde netráví tolik času a stojí proto tak trochu mimo komunitu¹. S těmito „zahrádkáři“ jsem se během mého pobytu v osadách osobně nesetkala. Mohlo by se jednat o „spekulanty“ jak o nich mluví Jaroslav Buman (viz kap. 2.2.2.4.).

Opouštění zahrádky v osadách nebývá běžné. Jako důvody odchodu svých bývalých kolegů uváděli zahrádkáři především povodeň v roce 2002, stáří, nemoc, úmrtí nebo zisk chaty/chalupy. M.V.: „*Po povodni plno lidí odešlo, byli starý a nestačili na to.*“ B.D.: „*Když se lidi odtud stěhují, tak maj buď chaty, chalupy, nebo už opravdu maj věk a už jsou z toho unavený.*“ I.J.: „*Před námi sem dojížděli lidi, kteří to zdědili po mamince, ale jelikož si vybudovali v jižních Čechách chalupu a v Praze měli byt, tak to pro ně bylo neúnosný časově.*“

Chata/chalupa je zajímavá kategorie, která konkuruje zahrádkovým osadám především většími prostory a větším soukromím. Její pořízení je však nákladnější a složitější z hlediska dopravy. T.L.: „*Dneska je finanční situace taková, že koupit někde chatu nebo chalupu někde sto kilometrů za Prahou, tak na to určitě nemáme.*“ Zahrádkáři-pamětníci zdůrazňují odlišnost mezi zahrádkovou a chatařskou osadou. J.N.: „*Někdo si myslí, že má chatu na Berounce, přitom jsou to zahrádky tady v Praze a je to něco jinýho.*“. Noví většinou nevidí rozdíly. K.Š.: „*Jezdíme na chatu do centra.*“. To může pravděpodobně souviset s již zmiňovaným důrazem pamětníků na osadní řád a dodržování pořádků. V případě chatových osad totiž nic podobného neexistuje.

Může se také stát, že zahrádkářský výbor dá někomu výpověď, když se o zahrádku nestará a nedodržuje osadní řád. Stává se to však pouze výjimečně. Nájemcem Magistrátu (vlastník pozemku) je zahrádková osada jako celek, výbor pak uzavírá s jednotlivými zahrádkáři další podnájemní smlouvy a má tak větší pravomoci, než by tomu bylo v případě, že by zahrádky byly v osobním vlastnictví (viz kap. 2.2.2.4.). Z případů výpovědí, které zahrádkáři jmenovali, se jeden týká situace po povodni (M.V.: „*Po povodni nedělali nic. Tady bylo všechno uklizený a oni měli pořádek bordel. No tak jsme jim dali výpověď.*“) a druhý jednoho drogově závislého nového zahrádkáře.

Mimo jedné rodiny, která se chystala přestěhovat do domku se zahradou („*stěhujeme se do baráčku s vlastní zahrádkou, nebo spíš zahradou, je obrovská*“), vyjádřili všichni respondenti přání zde zůstat. I zmiňovaná rodina plánuje občasné návštěvy osady, neboť někteří její členové zde zůstávají (jedná se o velmi rozvětvenou rodinu). Zahrádkáři-pamětníci většinou nepřijímají ani kompenzaci v podobě zahrádky

¹ Opakem je jeden respondent, který se stal zahrádkářem-trávníkářem kvůli zdravotním problémům v rodině a nedostatku volného času. V tomto případě je cítit solidarita okolí.

v jiné lokalitě v případě zrušení osady, což je dané jejich hlubokým vztahem k tomuto místu. R.I.: „*Máme to tu v srdíčku.*“ L.P.: „*Tohle je pro nás priorita, která kdyby nebyla, tak ... zkrátka by vám to urvalo srdíčko.*“ Případně si nedovedou představit začínat někde jinde „znova“. Starší pamětníci vědí, jak se zde zázemí budovalo postupně. Zároveň spolu s mladšími pamětníky zažili situaci po povodni v roce 2002, kdy je stálo hodně sil uvést osadu zase do pořádku. Obávají se také přerušení osobních vazeb, které jsou pro ně stejně důležité jako samotná zahrádka (viz dále). M.V.: „*To, co je vybudovaný tady, by se jinde nevybudovalo. Máte tady říční vodu na zalévání, elektřinu, pitnou vodu, všechno, veškeré vybavení je zabezpečeno. Také je to tady tak zažitý a sžitý, a ty lidi, co tady zůstali po povodni, jsou opravdu sžitý s tou půdou. Kdyby to tady zrušili, tak já bych byla v Bohnicích, mě by asi hráblo...*“ Z.V.: „*Začínat znova někde, to už si dost dobře nedovedu představit.*“ L.P.: „*Začínat znova na lokalitě, která je bez proudu, bez vody, bez ničeho, jděte do toho v šedesáti letech... a navíc by nás ještě rozházeli, my už tady máme nějaké společenství tady, to je taky další věc.*“ Ale i u zahrádkářů-pamětníků jsem se setkala s několika přívětivějšími názory na možnost kompenzace zahrádky zahrádkou někde jinde. K.V.: „*Kdyby to nebylo moc daleko, tak bych to brala, já si tam můžu postavit z deseti prkýnek tohle a mně to stačí. Já si to nedovedu představit bez zahrádky. Přes půlku života jsem tady ... to by bylo rovnou do rakve.*“ J.V.: „*Nevím, teď řeknu ne, ale myslím, že asi ano, kdybychom neměli toho malýho (pozn. syna) ... ale tím, že má člověk to dítě ... Ale zase by záleželo, jak by to tam vypadalo.*“ Ti, co přišli po povodni, jsou k možnosti přestěhování obecně shovívavější. Záleželo by především na lokalitě a vybavení osady. P.E.: „*Záleželo by kde, spousta zahrádek nemá možnost připojení na elektriku, nemaj vodu, tady je to všechno v pohodě, tak by prostě záleželo.*“ T.H.: „*Pokud by to bylo jó v nutnosti, tak kompenzaci samozřejmě. Jinak proč to opouštět, že si někdo vzpomene stavět.*“

3.4.3. Zahrádkáři na Libeňském ostrově a trvale udržitelný rozvoj

3.4.3.1. Sociální aspekty zahrádkaření na Libeňském ostrově

Fungování osad

Obě zahrádkové osady mají poměrně bohatý společenský život, daný již jen tím, že je zde na daném prostoru hodně pozemků namačkáno těsně na sebe. Proto má také každá osada vlastní osadní řád, vnitřní pravidla, která si osadníci sami odsouhlasí a je vedena volenými zástupci – výborem, který je kontrolován revizní komisí. Takto se zahrádkáři stýkají v menší a přehlednější formě s fungováním občanské společnosti. Toto uspořádání

v obou osadách na Libeňském ostrově velmi dobře funguje. J.N.: „*Když se mu (pozn. zahrádkáři) něco nelíbí, tak má přijít na schůzi a ozvat se, dát návrh a tak.*“ Na podzim 2011 jsem byla přítomna u zahrádkářských voleb. Kandidovali i mladí lidé, kteří měli o osadu a její budoucnost opravdový zájem. Nejmladší kandidátka (19 let) mi sdělila, že „*vzhledem k mému vztahu ke kolonii a jejímu osudu jsem nechtěla jenom tiše přihlížet, ale chtěla jsem být v centru dění. Zkusila jsem kandidovat a od Nového roku mám funkci jednatele.*“ Dodržování osadního řádu se kontroluje a výbor může udělit sankce od výstražného vyvěšení jména na nástěnce až k odebrání zahrádky. Podle zahrádkářů-pamětníků byl dříve řád i jeho dodržování přísnější. Zřejmě proto mluví často o „*zákonech*“ a osadu nazývají „*republikou v republice*“. M.E.: „*Jsmo republika sama pro sebe – pospolu s vlastními zákony.*“ U nových zahrádkářů je charakteristické, že je neberou tak striktně (viz výše). Bývají proto častým předmětem názorových rozepří. Rozepře jsou samy o sobě součástí každodenního života v osadách. Stejně tak jako drobné hašteření a klepy. D.Š.: „*To jsou ty žabomyší války tady*“ směje se. L.P.: „*To víte, že se stane, že ten se pohádá s tím, a ten s tím, ale to je všude.*“ Takto se musí naučit respektu, toleranci a hledání možných řešení. Na druhou stranu vědí, že kdyby šlo „*do tuhého*“ budou držet při sobě, jak se ukázalo například v době povodní v roce 2002. „*Sice se tu občas hádáme, ale když jde do tuhého, tak držíme při sobě. Jako každá rodina.*“ (neformální rozhovor U Pytlounů). J.V.: „*Když se něco stane, tak vždycky o sobě víme.*“ P.E.: „*Je to tu jak dřív na vesnici, kdyby šlo o něco zásadního, tak by určitě byli všichni při sobě, ale jinak to funguje, jako kdekoli jinde, jako ve velké rodině.*“ Potvrzuje se tak Kellerovo tvrzení, že zahrádkáři zakoušejí opravdové mezilidské vztahy nezdeformované sociálními sítěmi a virtuální realitou (Keller, 2000).

Společná práce v osadách

Všichni členové obou osad musí povinně odpracovat brigádnické hodiny na údržbě společných prostor (starost o společný kompost, sekání trávy, údržba hřiště a břehů atd.), nebo se z nich vykoupit. Možnost vykoupení nebo spíš nutnost zaplacení v případě, že člověk neodpracuje své povinnosti, se zavedla po povodni v roce 2002. Souvisí s příchodem nových lidí zahrádkářských poměrů neznalých. Z.V.: „*Dřív se neplatilo. Lidi vždycky ty brigády udělali, a když ne, tak to musel být někdo hodně vážně nemocný a to se mu potom odpustilo. Začalo se platit po povodni, protože na lidi musel být nějaký bič, aby se udržovali ty společný prostory.*“ Přesto i někteří noví spolu s pamětníky pracují dokonce nad rámec svých povinností podle své profese a zájmů, například spravují internetové

stránky 46. a 47. osady i profil na Facebooku, či pracují nad brigádnické hodiny, když je to potřeba. V osadě č. 47 opravili svépomocí společnou klubovnu. Zahrádkář-zedník zde ve svém volném čase bez finančního ohodnocení dle svých slov „*dříve pracoval každou sobotu, od jara do podzimu, někdy i v neděli, teď už jen jednou dvakrát za měsíc.*“ Osada ho za to navrhla ČZS na čestné vyznamenání. CH.I.: „*My jsme platili pouze materiál. On to všechno udělal zadarmo, nechtěl ani korunu. Tak jsme ho teď navrhli zahrádkářskému svazu, že má zásluhy a to doopravdy má!*“ Práce trvá již čtyři roky. Je hotový vnitřek a ještě není dokončen vnějšek. Při stavbě pomáhají v rámci brigádnických hodin všichni zahrádkáři. Pomohou a zároveň je podle zahrádkáře-zedníka vidět, jak postupem času získávají k tomu, co dělají vztah. „*Je na nich vidět, že z toho mají radost, že přiložili ruku k dílu, potom chodí a říkají „To jsem dělal já!“ a taky si to fotili.*“ Společná práce utužuje společenství. To je podle výpovědí potřeba zejména díky postupnému příchodu nových lidí po povodni v roce 2002. „*Jsou tu noví lidé, a ještě se to tu úplně neskamarádilo, ale na těch brigádách už se to trošičku víc poznává.*“ O práci jako o možnosti stmelování kolektivu hovoří také J.V.: „*Přijde mi, že ti noví, co přišli hned po povodni, sem hned zapadli, protože se pustili hned do práce.*“ Na rozdíl od těch nových, kteří přišli později a získali již vyklizený pozemek. Ti se seznamují právě na společných brigádách. B.D.: „*Společné brigády jsou předepsané. ... Já si myslím, že je to v pohodě. Lidé se tam seznámí, ti noví, když přijdou, tak mají možnost navázat kontakt, protože při společných práci to jde nejlíp.*“

Po práci zábava

K společenskému životu zahrádkářů z Libeňského ostrova patří nejen schůze, volby, sledování nástěnky a brigády, ale i „oficiální“ zahrádkářské akce. Mají k tomu společné prostory. Obě osady mají své vlastní hřiště, či spíše louku s dětskými prolézačkami. Obě měly vlastní klubovnu, kterou po povodni obnovila zatím jen osada č. 47 (viz výše). V osadě č. 46 byla klubovna, tzv. divadýlko, povodní velmi poničena, zejména její statika a zůstává proto neopravena. Zahrádkáři-pamětníci si nejednou stěžovali, jak jim chybí. T.M.: „*V divadýlku jsme se s manželem brali, přijeli jsme sem a v divadýlku byla hostina... Když pršelo, tak jsme si tam mohli zalézt. Naše děti tam taky chodily. Byly tam takový dřevěný lavice a pod nimi malý úložný prostor a tam byly různé hry. ... To divadýlko schází!*“

Největší z „oficiálních“ společenských akcí je Posvícení, které se koná každý rok na začátku září (vyjma let po povodni), a je vždy tematicky zaměřeno. Například

v loňském roce se slavili Vánoce, předtím byla oslava ve znamení Havaje a vystoupily i havajské tanečnice v čele s panem předsedou. Dále se slaví dětské dny, čarodějnice, karnevaly, sportovní dny¹. Akce plánují a připravují zahrádkáři dlouho dopředu a zdá se, že je to opravdu baví. T.H.: „*To Posvícení bude opravdu báječný (pozn. směje se) – vánoce v létě. Musíte přijít v kulichu, pečeme cukroví – rozdělili jsme si to, abychom neměli stejný druhy, tak každá pečeme něco - řízek, salát, tak jak to má být. Někdo snad taky kapra, takže uvidíme. Každý rok je to nějak tematicky zaměřený. Záleží kdo, co vymyslí.*“

Vánočnímu posvícení v září 2011 jsem byla přítomna². V pět hodin přišel čert, Mikuláš a anděl a děti recitovali básničky. V osm se u společného stromečku rozdávali dárky (každý něco přinesl). Před desátou vše zakončil silvestrovský ohňostroj. K poslechu a zábavě hrál DJ Ježíšek. Zahrádkáři se ustrojili do čepic, šál a někteří nazuli i lyže. Na společný stůl přinesl každý, kdo chtěl, napečené cukroví, bábovky, řízky a bramborový salát. Zaslýchla jsem holčičku ve věku cca 10 let, jak povídá kamarádce: „*Tohle je nejlepší den mého života*“.

Akce se tradičně konají na hřišti v III. díle, účastní se jich však také zahrádkáři z „kolonky“ č. 47 Na Staré Plavbě a osadní brána je otevřená pro každého, kdo jde okolo. Osada č. 47 začala loni v létě také pořádat své vlastní dětské dny, např. Pohádkový Libeňák se třinácti dětskými „atrakcemi“ jako malování perníčků apod. Opět se účastní i děti z vedlejší osady. Je vidět, že obě „kolonky“ opravdu žijí. Zahrádkáři si těchto akcí váží a často o nich mluví. T.L.: „*Já si myslím, že v Praze je to celkem rarita. Já jsem prošel dost zahrádkářských kolonií. Bylo to tam taky hezký, ale nebyl tam takový osadní život, jako tady býval, nebo vlastně jaký je tady i teďka. Ty různé posvícení, čarodějnice, dětský dny, karneval ... Lidi se sejdou na hřišti a udělaj prostě srandu.*“ B.D.: „*Míváme sešlosti na hřišti, různé akce, dětský dny, teď v září bude Posvícení, poprvé vánoční (pozn. směje se celá rodina), loni to bylo spojený s maškarním plesem, čarodějnice jsou tady každý rok, 80. výročí zahrádek se tady slavila, to bylo pěkný... I ten společenský život je tady dobrej.*“ Přesto skutečnost, že v každé osadě dělají „své“ akce, byť jsou na ně vždy pozváni a fakticky na ně chodí i „ti druzí“, ukazuje jistou drobnou rivalitu. Zahrádkáři si ji uvědomují. Zřejmě se jedná o následky specifické situace po povodni v roce 2002, kdy přišlo poměrně velké množství nových lidí, kteří se teprve navzájem poznávají a sžívají. Z.D.: „*Ono se to zase rozjede, až se ty lidi tady víc skamarádí, my starý, co jsme tady, nás*

¹ Fotografie viz příloha č. 6 – obrázky č. 13, č. 14 a č. 15

² Fotografie z vánočního Posvícení viz obrázky č. 16 – 21 přílohy č. 6

už je pár, teď je to na těch mladejch, aby se bavili a udělali si nějakou partu.“ . Snahy o nápravu již existují. Výbory se domluvily, že *„bychom se po nových volbách sešli a trochu víc se doplňovali, aby to nebylo vy a my.*“ (CH.I.).

Zahrádkáři se scházejí i mimo „oficiální“ akce. Například na hřišti v č. 46 se každou sobotu odpoledne hraje „bowling“, kdy se *„postaví kuželky a natáhne papír, těrák, a posíláme koule.*“ (M.V.). Je zvykem, že na tyto i na oficiální akce každý přinese nějaké jídlo¹. Společné jídlo považuje Sokol za výraz určitého „my“ (Sokol, 2002). Stejně jako pozdrav, nenápadnou samozřejmost, která udržuje společenství pohromadě (tamt.). Na pozdrav se v osadách velmi dbá, zejména u dětí. P.A.: *„Je tu hodně malých dětí, pořád chodí okolo a zdraví – ahojoj teto!“* L.P.: *„Děti se tady naučí zdravít, když já jsem byla v určitých dětských letech, tak jsme dokonce provokovali ostatní zahrádkáře a prošli jsme vždycky několikrát ...“* A.D.: *„To je správný, to jsme říkali, že tohle se má dodržovat. Říkala jsem to už svým holkám, když někoho potkáte stokrát, tak mu stokrát řeknete dobrý den, nebo ahoj teto, ahoj strejdo.*“ Zahrádkáři se scházejí také v bývalém občerstvení uvnitř osady (zde zejména zahrádkáři-pamětníci), či ve veřejnosti otevřené hospůdce U Budyho. Samozřejmostí jsou společná posezení u kávičky a klábosení s nejbližšími, ale i vzdálenějšími sousedy. Někteří se scházejí i v zimě a slaví společně Silvestra (J.V. *„Takový ty partičky, tak ty se scházej i přes zimu.*“). Starší zahrádkáři-pamětníci říkají, že společenský život byl dříve větší a vztahy vřelejší (viz kap. 3.2.). Mladší zahrádkáři-pamětníci jsou se společenským životem v osadách spokojeni. V.V.: *„Na osadě je mnoho úžasných věcí. Společenský život díky dobrým vztahům, dětským dnům, Posvícení, a také díky jiným aktivitám jako je bowling, tancování... „ I noví ho hodnotí kladně a do dění se zapojují. I.J.: „Lidi jsou tady komunikativní. Někdo se projde a hned „Ježíš, tobě to krásně roste!“ a „To musíš takhle přepíchnout a pak to na podzim ostříhej, tak ahoj.“ Takhle to tady funguje a mě to hrozně nadchlo, je to úžasný, člověk je sám, ale není. A ty společný akce!“*

Jak mezi novými, tak mezi zahrádkáři-pamětníky se však najdou i tací, kteří na společné akce nechodí. V.A.: *„My prostě přijdeme a makáme. Řekneme ahoj a to je všechno. My na to nejsme.*“ I to je součástí zdejšího života. I.J.: *„Můžete být sama, nebo ne, záleží, jak se rozhodnete. Jestli půjdete na návštěvu nebo ne.*“ Zároveň si každý udržuje určité soukromí, jehož výrazem je například keř či bambusová rohož kolem venkovní verandy. K.V.: *„Já jsem tady udělala takovou okrasnou část, aby sem nebylo vidět.*“ Na

¹ viz obrázek č. 21 přílohy č. 6

nedostatek soukromí si však zahrádkáři nestěžují, pokud ho zmíní, tak jen, že jsou na něj zvyklí. V.A.: „*Není to soukromí, jako když máte chatu nebo chalupu, ale mě to nevadí, mě je tady dobře, já jsem tady šťastná.*“ J.V.: „*Když mi sem přijde kamarádka, tak říká, jak je to hrozný, že si tady vidíme do talíře ... Já říkám, že my tím, že nic jiného neznáme a jsme na to zvyklý, tak nám to nevadí*“.

Rodinné, partnerské a přátelské vazby

Zahrádkové osady také přejí rodinným vazbám. Několik zahrádkářů-pamětníků si vybralo své partnery v osadě. Širší rodiny se zde objevují u pamětníků i u nových zahrádkářů. Třetina mých rozhovorů se odehrála za přítomnosti obou partnerů, často i dětí a někde i prarodičů. Z pozorování jsem zjistila, že zde rodinné vztahy opravdu fungují. Například jedna respondentka obvykle bere na dovolenou své dítě i děti svého bratra. Nebo dcery připravily velkou oslavu narozenin své maminky. Pořádají se tu rodinné sešlosti. A.D.: „*Přijede starší dcera a najednou je nás tu dvanáct, když se zadarí.*“ Je-li v osadách rozvětvená rodina, většinou mají všichni své vlastní zahrádky. Když jsem mezi zahrádkáři na Libeňském ostrově zjišťovala, jakým způsobem zde zahrádku získali, ukázalo se jako méně časté zdědit zahrádku po rodičích. Pokud zde mají zahrádku rodiče, děti či jiní rodinní příslušníci si většinou pořizují zahrádku vlastní, jakmile se naskytne příležitost. V.A.: „*Je to tady hodně propletený – jeden má zahrádku a jeho příbuzný kus dál – vždyť jenom támhle tady má asi tři strejdy.*“ B.D.: „*Původně měla dcera. Potom se uvolnila tady zahrádka, tak jí dostala moje mladší dcera a pak se uvolnila tady zahrádka, tak jí mám já, ale pořád jsme sem jezdili všichni. No a teď od letošního roku má zahrádku vnučka.*“ B.Z.: „*My jsme získali vlastní zahrádku až po povodni, do té doby jsme jezdili na zahrádku k tchýni.*“ M.V.: „*My jsme tu celá rodina. I dcera tady má teď chatu, syn taky, mají to vedle sebe.*“ Zřejmě díky uvolnění většího množství zahrádek po povodni než bylo původně běžné, zde vznikají až celá rodinná seskupení. I když zahrádkáři-pamětníci tuto skutečnost zmiňují i při svém vzpomínání. R.Š.: „*Dřív se na zahrádku čekalo strašně dlouho v pořadníku, ale když už jste jí měli, tak když se něco uvolnilo, měli rodinní příslušníci přednost – byli tu pak celé klany.*“

Mezi způsoby, jakými se lidé dostávali do osady, se tedy nejčastěji objevuje rodinný příslušník, případně známý v osadě, kterého zde nejprve navštěvovali, zalíbilo se jim tady a pak si pořídili zahrádku vlastní. P.E.: „*Sestra tu má zahrádku, tak když jsme šli do důchodu, tak jsme tu zahrádku tady chtěli.*“ CH.I.: „*Manželova sestra tady měla zahrádku a my jsme sem za ní chodili.*“ Z.D.: „*Bratr už tu byl nějaký ten rok přede mnou*

a já jsem sem za ním chodil, takže jsem věděl, že to tu je.“ B.Z.: „Dostal jsem se sem přes kamaráda, kterej tady měl zahrádku. V podstatě jsem přijel o víkendu za ním a tady jsem se seznámil s manželkou a už jsem tady zůstal.“ I.J.: „Pro nás to tady nebylo cizí, máme tady pár známých, takže jsme sem už dřív jezdili na nějaký to grilování nebo oslavu narozenin.“ Dva z respondentů původně navštěvovali loděnici, ale časem si pořídili také zahrádku. L.Š.: „Jsem tu od povodní, ale už před ní jsem sem chodila za manželem do loděnice, kde kotví jeho loď a znala jsem tu lidi. Takže když po povodni lidi odešli, tak jsem to tu vzala.“ P.L.: „Zahrádku jsem si koupila na podzim před povodní, původně jsem z loděnice. Manžel si sám postavil za pomoci kamaráda v 90. letech loď.“ To jen potvrzuji celkovou provázanost celého rekreačního prostoru Libeňského ostrova (viz kap. 3.1.).

O dobrých vztazích v osadách svědčí i skutečnost, že je zde běžné půjčování věcí, předávání věcí, vzájemné rady a pomoc. Odrostlé dítě dá svou hračku, s kterou si již nehraje, bez okolků mladšímu od sousedů. Spolu s cuketou dostanete rady na její zpracování, případně máte-li zájem i na její pěstování. I.J.: „Tady to nejde ani něco neumět, lidi vám pomůžou.“ T.M.: „To je přesně ono – Co se zelenými rajčaty? Tamhle jedna teta říká, že slyšela dobrou recept... a půlka zahrádek pak dělá jeden recept.“ Potřebuje-li někdo odvézt na nákup „něčeho většího“ jako je například keřík tisu, požádá a jistě se s někým domluví. Soused má možnost dovézt dřevo, přiveze ho i vám. Chybí-li vám kmín do polévky, poptáte se po osadě. Příkladů jsem během svého pozorování viděla hodně.

Vnější vztahy

Přestože uvnitř žijí čilým společenským životem, zvenku mohou zahrádkové osady na Libeňském ostrově obehnané ze tří stran plotem a z jedné protipovodňovou zdí, vypadat „nepřátelsky“. Ve chvíli, kdy projdete vstupní branou a prokážete své „dobré“ úmysly, však zjistíte, jak velmi přátelská atmosféra zde panuje. To mi potvrdil také botanik Petr Petřík, který zde prováděl průzkum: „Lidé mě zvali dál, ukazovali záhonky i domácí kytky a ptali se na radu ...“. S opatrností vůči „cizincům“ zahrádkáři souhlasí a zdůvodňují ji příklady krádeží a vandalismu. Navrhované otevření osad veřejnosti kvůli jejich širšímu začlenění do veřejných a ekologických funkcí (Generel, 2009; Vágner, 2004) jim tedy z důvodů ochrany osobního vlastnictví nevyhovuje. L.P.: „S tím (pozn. otevřením) nesouhlasím. To máte něco podobného, jako kdybyste si nechala otevřít svůj vlastní byt.“ K.V.: „To by bylo dobré pro zloděje.“ Dalším důvodem je obava rodičů o bezpečnost dětí, která je v uzavřeném prostoru vyšší. Avšak v určitém pevně stanoveném čase se otevření

nebrání, což ukazuje například zářijové posvícení, kdy jsou brány dokořán. Přístupnost osad je tak částečně zachována. M.V.: „*Máme akce, které jsou otevřené pro veřejnost – ať sem přijdou cizí lidi, pokavaď nebudou nic ničit a krást. Já proti tomu nejsem, ale nesmí si to tady vytipovat a pak vykrást.*“ M.M.: „*Kdyby to bylo jeden den v týdnu, neděle nebo sobota, kdy je tu nejvíc lidí, tak proč ne, ale jinak ne kvůli zlodějům a taky protože tu běhají děti a jsou kvůli nim zavřeny brány.*“

3.4.3.2. Environmentální aspekty v konání zahrádkářů na Libeňském ostrově

Způsob hospodaření

Jednou ze základních otázek výzkumu bylo, jakou roli hrají v chování zahrádkářů environmentální aspekty. Nejprve se budu věnovat způsobu, jakým zahrádkáři na Libeňském ostrově na svých zahrádkách hospodaří. Jestli se přiklání k průmyslovým praktikám, které jsou spojeny s umělými hnojivy a chemickými látkami (herbicidy, pesticidy), nebo k praktikám obvyklým v ekologickém způsobu hospodaření jako jsou organická hnojiva, mechanické vytrhávání plevelu apod. K hnojení používají libeňští zahrádkáři společný kompost (každá osada má vlastní) či vlastní kompost/kompostér nebo organický granulovaný koňský či kravský hnůj. Někteří zahrádkáři-pamětníci si občas přivezou ze statků v okolí Prahy „pravý“ hnůj. Z.D.: „*Já mám známýho, ten má dceru, která má ve Vinoři koně, tak si to od něj vezmu. Aspoň jednou za tři roky je potřeba některý ty záhony přihnojit, pak už by to nebylo k ničemu.*“ Nejrozšířenější jsou různé kombinace všech výše zmíněných způsobů hnojení. Z.V.: „*Máme svůj kompost, bereme z našeho i ze společnýho a ještě přihnojujeme, a to hnojem koňským, pravým, koupíme ho přímo u koňáře.*“ M.V.: „*Jako hnojení kupujeme granule koňský a granule kravský, to ted' dělaj a je to výborný a když se nám to povede, tak mám známýho za Davlí, který mi vždycky přiveze dva igelitový pytle hnoje, což dám na zimu.*“ U nových zahrádkářů jsem hnojení hnojem ze statku nezaznamenala. Setkala jsem se také s případem kombinace hnojení ze společného kompostu, kupovanými granulemi koňského a kravského hnoje a rozdrcenými skořápkami. V.A.: „*Používám i skořáčky jako hnojivo. Je to čistý vápno. Lepší než aby to člověk vyhodil. Tak to tady rozdupeme a hnojíme tím.*“ Umělé hnojivo není příliš obvyklé. Pokud ho někdo používá, dělá to jen občas, „*jenom, když je to nutný, když mi třeba málo kvetou růžičky. A to ještě tak jednou za dva roky.*“ (Z.V). Někteří začínající zahrádkáři nehnojí vůbec. I.J.: „*Já jsem zatím nehnojila*“.

Na rostlinné a živočišné škůdce používají zahrádkáři různé metody. Zejména u starších (ale najdou se i zástupci střední generace), je bez nadsázky poměrně oblíbené

mechanické vytrhávání plevelu, což ukázali nejen rozhovory, ale potvrdilo i pozorování. Z.V.: „Když jedu na zahrádku, tak si tam chci odpočinout a to tak, že třeba pleju. Stríkat na to nějaké postřiky, to se mi nelíbí. Mě to baví plít, člověk se odreaguje.“ B.D.: „Kdyby tady byly jenom kytky a nerostl mezi nimi plevel, tak co bysme dělali?“ J.V.: „I když jsem chodila do práce (pozn. je na mateřské dovolené), tak jsem tady hrozně ráda plela. Odpočinula jsem si u toho, zalezla jsem si tam do zahrádky... ono si jako neodpočineš, je to zas takový jiný druh práce...“ Obvyklá je také z environmentálního hlediska příznivá mulčovací kůra. Někteří zahrádkáři však používají různé chemické látky. Většinou se však snaží, aby nebyly škodlivé pro okolní živočichy. B.D.: „Používám takový granulky, Feramol se to jmenuje, to neškodí domácím zvířatům. To nebude žádná velká chemie, protože zvířata vám to nezahubí, kočky, psi, ježky.“ V.A.: „Na slimáky používám Vanish, ale ten co není škodlivej pro zvířata. Oni jsou dva druhy, jeden vadí i zvířatům, a jeden, kterej nevadí ani kočkám, ani ježkům a ten kupuju.“ Rozšířené jsou i různé „babské“ rady: lákání slimáků na pivo, obrana záhonů před nimi posypem nadrcenými vaječnými skořápkami či strouhankou. P.H.: „Je tu hodně slimáků, to je neskutečný, všechno vožerou! Dobrý je na ně pivo, oříznete pet láhev, vsadíte do země, nalejete pivo a oni tam vlezou a utopí se. ... Skořápky taky dáváme, oni se nějak po to pořežou a tolik tam nejdou.“ I.J.: „Na slimáky lidi dávají skořápky. Někdo sype strouhanku, že prý ji snědí, ona v tom slimákovi nabobtná a on si někam zaleze a zemře. Pak ty skořápky, to je spíš, že to nepřeleze, že je to ostrý, a pak některý dávají klasickej Vanish a pak ještě jedny granule.“ Poměrně nehumánní je solení slimáků, což si zahrádkáři většinou uvědomují (B.D.: „Jsme nehumánní a dáváme je do soli.“), ale někteří se k němu uchylují. Vzhledem k tomu, že slimáci jinak „všechno vožerou“¹, je nemají zahrádkáři příliš v lásce. V několika případech používají sůl i jako obranu před plevelem a trávou na cestičce, kterou musí každý povinně udržovat. Je to levnější a někteří mají také pocit, že je to méně škodlivé pro okolí. I.J.: „Já si myslím, že ta sůl je menší zlo než ta chemie jako je Rondoup atp.“ Zasolování půdy neberou v patrnosti.

Z hlediska používání umělých chemických látek se zahrádkáři na Libeňském ostrově obecně dělí na tři skupiny. Ty, kterým je jedno, jestli je při hospodaření na zahrádce používají (platí i pro zmiňovanou sůl). Ty, kteří se snaží je nepoužívat, ale občas je považují za nevyhnutelné. P.E.: „Postřiky na kytky nepoužívám, nechávám přírodní, jenom když se přemnoží mšice, ale snažím se nic do tý hlíny moc necpat.“ K.V.: „Akorát

¹ Jedna respondentka uváděla, že za jediný den nasbírala na zahrádce až 250 slimáků.

kupuji postřík na stromy, aby jim nezkudrnatěly listy, ale to říkají, že není škodlivý... Ted' dávají všelijaké věci do ovoce a zeleniny, aby rychle rostly, ale to si myslím, že není dobrý.“ Poslední skupinu tvoří ti, kteří je nepoužívají vůbec. R.I.: *„Naše ovoce ani zelenina není rakovinotvorná, nedozrává po cestě z Afriky při umělém osvětlení ani ji chemicky neošetřujeme.“* Nejvíce se zahrádkáři chovali jako skupina druhá. Chemii většinou považují za hrozbu pro okolní zvířata, domácí i divoká (viz výše), a pro zdraví zejména dětí (K.V.: *„To hlavně kvůli dětem, to ne pro mě“*). Někteří zahrádkáři-pamětníci používají chemii a umělá hnojiva omezeně prostě proto, že to odjakživa dělají takto a o důvodech nijak zvlášť nepřemýšleli. Věkové kategorie se ve skupinách neodráží. Je možné, že se jedná o postupné pronikání nejnovějšího trendu ekologického hospodaření a bio produktů. Může se však jednat i o zakořeněné postupy, které se dědí z generace na generaci, zejména pokud se jedná o organické hnojení. Z.D.: *„Jinak umělý hnojiva moc ne, spíš bych řekl, že vůbec ne, to nechci, k tomu nemám důvěru, já i od starých zahrádkářů vím, že hnůj je nejlepší.“* K.V.: *„Já nedávám nic chemickýho, já nedávám lautr nic, všechno, co dávám, si vytvořím sama, to jsem naučená od mého otce.“* Zřejmě díky tradici společného kompostu se i dnes zahrádkáři přiklánějí spíše k přírodnímu hnojení a hospodaření na většině zahrádek je tím šetrnější k životnímu prostředí. Svou roli hraje také ekonomická stránka – kompost či pletí je levnější než chemické prostředky a kupované hnojivo. I.J.: *„To nebudu utrácet ... když si vezmete, kolik bych toho musela koupit!“* Vzhledem k tomu, že většina zahrádkářů však používá chemické látky na hubení plevelu a škůdců, byť třeba v omezené míře, nelze celkově mluvit o ekologickém přístupu k hospodaření.

Upravenost zahrádky

Upravenost zahrádek i chat se na Libeňském ostrově řídí osadním řádem, který nakazuje, že *„každá jednotlivá zahrádka musí být udržována, pokud se týče prostorového uspořádání a výsadby, v souladu s celkovým vzhledem zahrádkové osady.“* (Osadní řád ZO ČZS č. 46). Členové zahrádkové osady musejí *„udržovat zahrádku v dobrém a upraveném stavu“* (Osadní řád ZO ČZS č. 47). *„Chaty je třeba udržovat v dobrém a pohledném stavu, každá stavba je vizitkou zahrádkáře, ale i celé osady!“* (tamt.). Členové výboru mají v rámci kontrolní činnosti právo vstupu na všechny zahrádky v osadě. Upravenost zahrádky se měří především výškou travních ploch, ale také množstvím plevelu v záhoně. Kdo má na zahrádce nepořádek, toho jméno visí na nástěnce, dokud nevyhovující stav nenapraví. Z.V.: *„Výbor chodí a dělá kontroly – kdo nemá vypleto je na nástěnce.“* L.Š.: *„Výbor dělá často kontroly zahrádek a já bohužel vždycky visím na nástěnce, třeba že*

nemám vypleto před zahrádkou, neuklizeno před chatou a tak podobně. ... Chtěli taky, abych si doopravila chatu, ale nejsou finance, tak to nebude.“ Pokud se někdo dlouhodobě o zahrádku nestará, může být vyloučen z osady – dostat od výboru výpověď. Je evidentní, že permakulturní zahrada by zde nebyla možná. Žádného zahrádkáře by pravděpodobně ani nenapadla. P.E.: *„Když vidíte zarostlou a zaplevelenou zahrádku, tak si říkáte, proč si to ten člověk drží, že je to škoda.*“ Vzhledem k zažitým pravidlům na úpravu zahrádky by zde zřejmě platilo tvrzení Víta Kouřila, že v případě permakulturní zahrady v sousedství *„mnohé klasické zahrádkáře například uklidní, když vedle oplocení uvidí pruh pravidelně koseného trávníku“* (Kouřil, 2006). Přesto jsem se při svých návštěvách na zahrádkách nesečkala s žádnými anglickými pečlivě střiženými trávníky. Tráva byla většinou polodlouhá a vyskytovaly se v ní sedmikrásky či pampelišky. Některé zahrádky byly více upravené jiné méně. Celkově se nejedná o žádné geometricky řešené zahrady podobné francouzským parkům. Nejedná se ovšem ani o zahradu divokou. Tato příroda je pečlivě kontrolována.

Vztah k přírodě

Zahrádkáři sami považují prostor osad za přírodu a staví ho do protikladu k městu. V tomto případě není rozdíl mezi zahrádkáři pamětníky nebo novými zahrádkáři. J.V.: *„Jako bysme nebyli v Praze.*“ M.E.: *„Příroda je tu opravdu krásná.*“ P.E.: *„Přišla jsem odtud do toho města mezi ty lidi, do tramvaje a už jsem se těšila, už abych byla pryč, abych tady nemusela být. Takový ten pocit honem pryč, strašně moc lidí, rachot, rámus.*“

Z výpovědí je patrné, že mají k okolní přírodě, pokud neohrožuje jejich úrodu, kladný emocionální vztah. Z.V.: *„Vždycky na podzim je třeba poděkovat stromům, přírodě a zahrádce. Když vám stromeček odrodí a dá vám něco, tak vždycky řeknu: děkuju.*“ P.A.: *„My jsme nikdy nežili takhle s přírodou a jsou to někdy zážitky: vyjdete ven a žába a kolik ptactva je tady. Nedávno jsme tu našli takovou ohromnou mŕru, museli jsme si jí vyfotit a zjišťujeme, co to je, byla opravdu velká. Jsou tu ježci, chodí sem ten kocour. Ráno v půl pátý vás budí ptáci, dělají rámus, klovou nám do střechy, která se na sluníčku blejská, a to si pak myslíte, že padaj kroupy a už pak stejně nemůžete spát (pozn. směje se). Jsou tu také chrousti – no kde vidíte v Praze chrousta?!“* Zahrádkáři tedy také pozorují zdejší faunu i flóru a to i tu, co nemá s pěstováním na zahrádce co dělat. J.V.: *„Jsou tu ježci, vodní ptáci, těch stromů co tady je, kytek – v parku ti daj růže, afrikán a tim končej ... Tady je spousta kytek, prý je tady i ledňáček, ale toho jsem ještě neviděla, raci, mušle, to říkají většinou chlapy, co choděj na ryby, labutě, lysky, sýkorky ... Koukám občas na internet,*

když nevím, co to je.“ P.E.: „Na náplavce najdete stejné kytky, co v zahrádkách. Jsou tu prý i kytky z Botanický zahrady – naplavený po povodni. Já tu mám například zakrslý kosatce.“ T.M.: „Je tady spousta zvířat, které se jen tak nevidí a některý jsou i chráněný. Ježci, netopýři, poštolka, ptáci, nutrie...“ A.D.: „Je tu hodně motýlů, zasadila jsem motýlový keř, oni na něj jdou, je jich tu fakt hodně.“ P.E.: „A jak se ta příroda mění: na jaře je to krásný, jak nakvítají narcisy, na podzim smutný, padá listí, v zimě klid, sníh.“ Častou „výbavou“ zahrádky jsou psi, kočky a různé typy krmítek, často vlastnoručně vyráběné z různých materiálů. Někteří zmiňují „kochání“ před chatou, zejména v ranních hodinách. J.V.: „Mám nejradši ráno, když se tady vzbudím, udělám si kafe, sednu si, je tiicho, dívám se na sýkorky. Máme tu krmítko, tak chodí zobat, pak nám tady všude rostou slunečnice. Každý jaro tady máme v budce mladý.“ I.J.: „Já tady tak ráda pozoruju oblohu, je tady krásně, klid. Kolikrát si večer udělám plán, co všechno budu dělat, a pak tady ráno vylezu ven a sednu si a jéééé“ P.E.: „Je tu hodně lidí hlavně v sobotu a o víkendu. Ve všední den po ránu, když tu nikdo není, to je nádherný, sluníčko vás vytáhne z postele v 6 a do 9 sedíte v pyžamu na verandě, dáváte si kafe a kocháte se.“ Pozorují přírodu a uvědomují si přírodní zákonitosti, což dobře ilustruje například následující citace. I.J.: „Mě teda dost udivilo, když byli ve zprávách překvapení, že v Tesco v Letňanech mají myši, což je přeci jasný, když zastaví pole, který tam bylo léta ... to je jako bych se divila, že mám v chatě broučka nebo mravence. A když to tam postavěj, tak prostě zvířata jdou za tou potravou. To je jasný.“ Zahrádkáři na Libeňském ostrově také znají dvousečnost přírody, protože díky své poloze zakoušejí výhody i nevýhody blízkosti řeky (viz kap. 3.2.3.).

Při rozhovorech se ukázal na jednu stranu kladný vztah zahrádkářů k přírodě, na druhou stranu co se týče „škůdců“ a plevelů také boj s přírodou, který se odráží i v běžné mluvě. I.J.: „My třeba bojujeme víc s plevelem, než se slimákama“. L.Š.: „S plevelem bojuju hodně, hlavně s pampeliškami.“ B.D.: „Se slimákama bojujeme, je jich strašně moc.“ Aby ochránili svou úrodu, dokáží někteří zahrádkáři drasticky posolit slimáka. V určitých momentech (vlastní výpěstky) vnímají zahrádkáři část přírody jako konkurenta a staví se k ní bojovně. Přesto je zřejmé, že zahrada může být místem, kde si člověk utváří vztah k přírodě a učí se jí poznávat (Bhatti, Church, 2001).

Další možnosti environmentálně šetrného chování na zahrádce

Šířeji pojaté environmentálně šetrné chování na zahrádce znamená mnoho variant různých činností. Zahrádkáři na Libeňském ostrově například již přibližně od roku 1987

mají prostory na třídění odpadu (sklo, plast, směs a kov). L.P.: „*To tenkrát někdo přišel, že na Západě se to tak dělá a že to sem stejně přijde, tak co kdybychom to zkusili.*“ T.M.: „*Co já si pamatuju ještě jako dítě, tak tam byly tři železný sudy, do jednoho se házel plech, do druhého sklo a do třetího plasty, protože tenkrát ještě nebyly popelnice na plasty. Pak se vždycky jednou za čas někdo z chlapů sebral a v těch železnejch velkejch sudech to odváželi.*“ J.V.: „*Občas se tam nacházeli hezký věci. Pak právě jednou za čas sem bud' jezdili takový ty bezdomovci, že si to vytahali a odvezli anebo prostě když tam toho bylo hodně, tak se to nechalo odvézt do toho sběrného dvora.*“ Původně byly tyto prostory společné pro obě osady a říkalo se jim „naše skládka“. Dnes má každá osada své vlastní kontejnery. Někteří poctivě třídí, jiní nikoliv.

Pro jednoho nepotřebné, ale stále funkční věci obíhají po osadě a znovu se užívají. Příkladem může být bývalá skládka: „*Naše skládka byla dobrá, tam jsem si nasbíral věci.*“ „*Předháněli jsme se, kdo tam bude dřív.*“ (neformální rozhovor U Pytlounů). Také jsem viděla jak dveře, které byly v jedné chatce nepotřebné, našly svého majitele u někoho jiného (předtím patřily ještě třetímu zahrádkáři). Nejedná se však o záměrnou dobrovolnou skromnost a domnívám se, že ani o ekonomickou nouzi. Přikláním se k tvrzení Librové, že spíše než o ekonomickou recyklaci jde o schopnost improvizace a originálního řešení (Librová, 2003). A určité přirozené šetrnosti. Jedni zahrádkáři si totiž například postavili za chatkou krátce po povodních zidku z cihel, které sem přinesla voda. Nemá žádnou zásadní praktickou funkci. Ale když už se zde ty cihly objevily, byla by škoda je vyhodit. Možnost vyhození do přistaveného kontejneru je v podstatě vůbec nenapadla. CH.I.: „*Z Hamburku nám připlavaly tyhle cihly, to bylo tady všude. My jsme nevěděli co s tím, tak jsme to použili do malý zidky vzadu za chatkou.*“

Vyjma trávníkářů zde většina zahrádkářů tráví co nejvíce času po celou sezonu. Někteří dokonce i svou dovolenou. M.V.: „*Jsem tady pořád. Na dovolenou jezdím na Libeňák. Říkáme tomu na Lios a kdo to nezná, tak se diví a ptá se, v jaký zemi ten ostrov je?*“ P.E.: „*My jsme letos neměli ani tu potřebu jet na dovolenou, zasadíte kytky a chcete vidět, jak rostou, byla bych celá nespá, že nemám zalitý kytky.*“ Jiní však na dovolenou jedou, autem, autobusem i letecky. S případy měkkého turismu jsem se nesetkala.

Vybavení chatek je základní (sporák, lednice, radiopřijímač, občas TV a vlastní vnitřní sprcha), někde není přivedena pitná voda ani elektřina. Kanalizace není zavedena, toalety jsou buď společné suché, nebo individuální suché. Zahrádkáři dobrovolně snášejí určitý nekomfort. D.Š.: „*Občas se sebereme a jedeme se domů osprchovat.*“ V.B.: „*Pro pitnou vodu si musíme dojet dozadu na louku.*“ Nespotřebují tolik energie a surovin. R.I.:

„Do dvanácti večer třeba ležíme a povídáme si, ani si nerozsvítíme, máme tady přírodu, tak proč? Světla je tu dost od Prahy.“ P.E.: „Ono ještě když je na podzim venku 7-8 stupňů, tak vevnitř je pěkně, ani nepotřebujeme přitápět.“ A.D.: „Jak byly ty potopy, tak od té doby nemáme kamna, takže musíme mít pak už teplý peřiny a teplý tepláky, ale dá se přežít.“ Nic z toho však žádný z nich nedělá primárně za účelem snižování spotřeby.

Globální problémy příliš nereflektují. Reflektují však lokální environmentální problémy, například sledují čistotu Vltavy. K.Š.: „Tady jak je na druhý straně ta skládka, tak jak tam drtí ty cihly, tak to všechno sedá na vodu. Ta má takový cykly. Když přiškrtní zdymadla, tak je odliv a když pustí zdymadla, tak je zase příliv. To je pak vidět, jak se to zaprášený nacpe sem. Je to zašedlý, a pak to je zase čirý, záleží, jak to pouštěj.“ Drtička odpadu založená po povodni na druhé kose poloostrova zahrádkářům velmi vadí. R.Š.: „Byl tu úžasný klid, dokud teda na druhý straně nezačali drtit ten odpad.“ V roce 2010 zavolali ČIŽP. B.B.: „Po povodni tady vznikla drtička odpadu a sajrajt jde na řeku. Loni byl velký únik, kontaminovaná voda, kachny a labutě umřely. Upozornili jsme na to ČIŽP. První ohlášení bylo bez odezvy, po urgenci začali prošetřovat, ale o měsíc později a již se na nic nepřišlo, nic nenašli.“ Rozzlobilo je také pokácení vzrostlých stromů v době hnízdění ptáků během stavby protipovodňové bariéry, které nazývali „neuvěřitelným barbarstvím“ a vydali k němu jako Občanské sdružení Libeňský ostrov tiskovou zprávu. To by odpovídalo předpokladu Macnaghtena (Macnaghten, 2003), že lidé nevnímají jedno velké globální životní prostředí, ale prostředí lokální, s nímž se dokáží ztotožnit a bránit jej jako „své“. Obdobně se nevědomky vyjádřila bývalá jednatelka Občanského sdružení Libeňský ostrov při zmínce, proč přestala docházet do Sdružení občanských sdružení (SOS): „Tyhle organizace podle mě nemaj výsledky. Jsou roztráštěné. Lidé se nedokážou pořádně spolčit asi proto, že to není jejich blízká věc. Přiznávám, že mě také moc nezajímá např. dění na letišti...“¹

3.4.3.3. Zahrádka na Libeňském ostrově a její ekonomické aspekty

Samozásobitelství

Samozásobitelství je „*ekologicky optimální koncept hospodaření*“ (Librová, 2003: 91). Je spojeno s konkrétním místem, které se při konzumaci může člověku vybavit a zároveň nepodporuje dálkovou dopravu. Podle Kellera díky fungujícímu

¹ Tento způsob uvažování a jeho limity jsou spojeny také s tzv. efektem NIMBY („not in my back yard“) v případě rozhodovacích procesů a místního konfliktu veřejného a soukromého nebo skupinového zájmu „blízkých“ proti „vzdáleným“ (Rynda, nepubl. přednášky, 2010).

samozásobitelství mohou být zahrádkáři alespoň částečně soběstační a nezávislí na trhu (Keller, 2000). V zahrádkových osadách na Libeňském ostrově tento předpoklad rozhodně platí. Již bylo zmíněno, že pěstování zde hraje významnou roli. Zahrádkáři-pamětníci ho považují za základní činnost v zahrádkové osadě a i noví zahrádkáři většinou pěstují, např. I.J.: „*Byla jsem rozhodnutá, že nic takového dělat nebudu, že to neumím, že mi to nevyleze a že mi to snědí slimáci atak. Takže jsem do toho nechtěla jít. Až pak, když mi tady říkali, tak jsem na poslední chvíli píchla pár kedluben a rajčata a jde to a chytlo mě to.*“ Pěstují se zde ovocné stromy, zelenina, květiny i bylinky (např. jabloně, rajčata, okurky, dýně, dýně, cukety, fazolové lusky, kedlubny, červená řepa, mrkev, petržel, rozmarýn, růže atd.). Některé zahrádky jsou zaměřeny jen na zeleninu, nebo na květiny, ale častěji jsem se setkávala s mísením žánrů, kdy v zahrádce bylo od každého něco¹. To je také většinová představa „správné zahrádky“ starších zahrádkářů-pamětníků. M.V.: „*Mělo by být na tý zahrádce od každého kousek.*“ Vypěstky pak zahrádkáři buď sami konzumují, nebo rozdají rodině či blízkým. L.Š.: „*Co vypěstujeme, to zkonzumujeme.*“ B.D.: „*Máme poměrně velkou rodinu, já jsem ze čtyř dětí a maminku ještě mám... takže babička všechny zásobuje*“ skočí jí do řeči vnučka. J.B.: „*Když je toho fakt hodně, tak se to rozdává mezi známejma, člověk zásobí rodinu, která zrovna zahrádku nemá, druhý babičce něco, tchýni, známejm.*“ I mezi sebou si rozdělují svou úrodu. Z.D.: „*Dost toho zužitkuju, ale většinou to tady kamarádům rozdávám.*“ Já jsem také během mého pobytu v osadách dostávala domů různé druhy zeleniny.

Nejedná se o pěstování vyvolané nouzí, přestože vypěstované ovoce a zelenina jsou podle některých levnější. M.A.: „*To se vyplatí, že je to tady odsud a ne z krámu, to je vždycky lepší a levnější. Okurky, rajčata vystačí, ty nekupujeme v létě vůbec.*“ I.J.: „*Já si můžu koupit jednu sazeničku kedlubny za korunu a vyrostou mi a nemusím je kupovat. Přijde mi to pak předražený.*“ M.V.: „*Bazalku si tady napěstuji na celý rok. Ustříhám si jí a dám do krabičky do mrazáku a celou zimu mám bazalku a nepoletím do tržnice, kde si ji můžu koupit za padesát korun takhle (pozn. ukazuje malou hrstičku).*“ Pěstování stále představuje velmi významné samozásobitelské přilepšení. Nikoli však přímo peněžní, neboť žádný z respondentů neprodává své přebytky na trhu. Pokud je má, rozdává je rodině a přátelům (viz výše). T.H.: „*To se asi prodat dá, ale já to nedělám, takovej přebytek nemám. Ono to není velký, každej tak maximálně na svou spotřebu. Maximálně když někomu něco nevyroste, tak že mu někdo něco dá.*“ K.V.: *Ne, tady nikdo nikdy*

¹ Viz příloha č. 7, obrázky 28-30

neprodával. Bud' jeden dá druhému, anebo když máte děti, tak ty toho zkonsumují... Toho tolik není, jen pro vlastní potřebu hned nebo naložit.“ Ač se to nezdá, pěstování může zároveň představovat také odpočinkovou, relaxační činnost. J.V.: *„Je to takovej jinej druh práce, že si u toho fakt odpočineš.“* Z.D.: *„On se tím člověk zabaví, a i když to nenaroste nějak moc, nebo kvalitně, tak je z toho radost, a člověk si u toho i odpočine. Je to relax.“* Starost o zahrádku je určitě možností seberealizace. I.J.: *„Člověka to uspokojuje ta práce na zahradě. I když je to náročný, ale i tak. Člověk si pak sedne a řekne si „Ježíš, to jsem tady zasadila, to mi to jde, to mi vyrostlo!“ Odpočinu si u toho, je to relax, úplně něco jinýho, než dělám já. Jsem kuchařka a tam po mě zbyde prázdněj stůl. A tady se podívám a říkám si „Ježíš, to jsem dokázala!“ A vidím to.“* Zahrádka znamená také zdroj radosti. J.V.: *„Když vidíš, že ti něco roste, tak z toho má člověk radost.“* Těm, co se snaží pěstovat s minimem chemických látek a postřiků dodává vlastní pěstování jistotu zdravých potravin. T.M.: *„Za prvé z toho máte radost, vypěstujete si, co máte rádi a co potřebujete a hlavně víte, že v tom není nic špatného.“* U starších hraje roli možnost aktivního pohybu a volný čas v důchodu. B.D.: *„Aspoň se člověk hýbe a má pohyb... Člověk jde, uvaří a pak odpoledne, co?“* Všichni se shodují na tom, že vlastní výpěstek je jiný, než kupovaný – je „váš“ a především úplně jinak chutná. I.J.: *„Tady když si vypěstujeme, tak to je úplně jiný.“* V.V.: *„A máte z toho radost, je to vaše.“* J.V.: *„Kupovaný rajčata jsou hnusný. Ty, co si vypěstuješ, mají jinou chuť, jsou jiný.“* Z.V.: *„To naše rajský, to má pak naprosto jinou chuť, je šťavnatý, cítíte z něho sluníčko, dává vám poděkování, že se o něj staráte, tím, že je dobrý.“* M.V.: *„Je to požitek, když jdete po zahrádce a utrhnete si rajský a hned ho sníte.“* Roli hraje také tradice pěstování v rodině, zejména u zahrádkářů-pamětníků, i u některých nových. M.V.: *„Je to takový něco ... Já nevím ... Já to mám asi od mého táty a děti to mají ode mě.“* L.Š.: *„To moje babička, ta byla správný zahrádkář, i sem jezdila a vždycky vše vyplela a to jí bylo 90 let. V domově důchodců do poslední chvíle vedla klub zahrádkářů.“* J.V.: *„Děda ten byl starej zahrádkář, furt tady něco pěstil a kutil. Mára to má po něm a já jsem to asi chytla po ní. Mě to jako nikdy nebavilo. Vždycky když mě máma poslala plejt v tý pubertě, tak to bylo nutný zlo. Pak vlastně, když před 12 lety onemocněl děda, než umřel, tak to bylo první jaro, kdy on nemohl a já jsem začala na tý zahrádce něco dělat, abych mu udělala radost. Říkala jsem mu, že jsem nakoupila tyhle semínka a tyhle a pak mě to chytlo.“*

Že je práce na zahrádce považována za velmi důležitou, ilustruje i fakt, že se pět rozhovorů uskutečnilo během pletí, sázení a zalévání. Zajímavou kategorii tvoří nejmladší respondentky, 19 a 24 let. Obě mají vlastní zahrádku. Původně sem chodily s rodiči

a postupem času si pořídily zahrádku vlastní. Obě se teprve učí pěstovat a považují to za smysluplné trávení volného času. Na své výpěstky jsou hrdé. „*I já už pěstuju, rajčata, taky okurky, kedlubny!*“ Starší zahrádkáři často uváděli, že si vztah k pěstování našli až časem. J.V.: „*Mě ve dvaceti zahrádka nelákala, ale dospěla jsem k tomu časem*“ (viz výše). Z.V.: „*Já když jsem byla malá, tak my jsme měli chatu. Maminka byla velkopěstitelka a my jsme museli plejt a různě na tom dělat. Já jsem třeba od druhý třídy místo hraní s kamarády musela plejt. Když manžel přišel s tou možností zahrádky, tak se mi moc nechtělo. Ale pak jsem zjistila, že přeci jen, když děláte hlavou, tak pak si při tom pletí úžasně odpočinete. Prakticky jsem ten vztah k tomu našla až později, trvalo mi to třeba tak pět let.*“

Z hlediska genderu se v osadách objevují ženští i mužští pěstitelé. Ženy pěstitelky převažují zejména u mladší a střední generace, u starší to nebývá pravidlem a poměrně často pěstují i muži. Pokud v páru pracují na zahrádce oba, žena spíše pleje a sází, muž zalévá, stříhá stromy, přiváží hnojení a odváží zelený odpad na kompost. Častější je rozdělení rolí tak, že se žena stará o zahrádku a muž o chatičku a její opravy. Ovšem vyskytl se i případ, kdy na zahrádce pěstuje výhradně manžel.

Ostatní ekonomické aspekty zahrádkaření na Libeňském ostrově

Mezi ekonomické aspekty zahrádkaření v osadách na Libeňském ostrově patří také skutečnost, že se zde neuplatňuje trend „použij, vyhoď, vezmi si nové“. Nepotřebné a ještě fungující věci si zahrádkáři předávají (viz výše). V.A: „*Dostali jsme tady od lidí mrazáček.*“ Charakteristický je vztah k věcem, které nemají z hlediska peněz hodnotu. Zejména v souvislosti s povodněmi zahrádkáři často vzpomínali na štamprlátka, hrníčky, hračky, oblíbené nářadí apod., které jim vzala voda. B.D.: „*Já jsem taky brečela, když se utopil plyšák Méďa, Špagetka a Nána, to mi tekly slzy... A potom taky ten klobouk, co jsem s ním byla na módní přehlídce tady na hřišti...*“ V oblékání podle mého pozorování zahrádkáři nenásledují módní trendy. Důležité je však zmínit, že oddělují mezi oděvem na zahrádky a „civillem“.

Ekonomickou šetrnost zahrádky zmiňují zahrádkáři v souvislosti s ušetřením peněz za energii a vodu, protože na zahrádce se tolik nespotřebuje. A.D.: „*To jsem zrovna teď říkala manželovi, když jsme měli nedoplatek teplý vody, že za tu sezonu, kdy jsme tady, jsme museli hrozně ušetřit.*“ Provozování zahrádky je také stále finančně únosné pro každého. T.L.: „*Je to tady v podstatě za pár tisíc korun ročně, zatím, a to je dobrý.*“

4. Závěr

Zahrádkové osady na Libeňském ostrově založené v letech 1923-1927 jsou jedny z nejstarších, ne-li vůbec nejstarší dochované osady v Praze a v celých Čechách. Nachází se v části ostrova, která sloužila a slouží k rekreaci pražského obyvatelstva. Sídli zde mnoho různých zájmových sdružení a organizací, které díky jedinečné poloze obklopeny Vltavou nabízejí širokou škálu možných aktivit pro všechny věkové kategorie. Členové jednotlivých sdružení se mezi sebou většinou znají a jsou společně schopni bojovat proti hrozbě zrušení, která vyvstala po povodni v roce 2002 (Občanské sdružení Libeňský ostrov, petice, demonstrace apod.).

Zahrádkové osady na Libeňském ostrově představují pro své „majitele“ smysluplné naplnění volného času – pěstují zde, odpočívají, scházejí se individuálně nebo na společných akcích a společně pracují na údržbě osad. Starší zahrádkáři vyzdvihují především pěstování. Mladší shovívavěji nahlíží na relaxační funkci zahrádky. Pěstují však také, i když část z nich přišla do osady z původně jiných důvodů. Pro ty, kteří zde strávili většinu svého života, stejně tak jako jejich rodiče či prarodiče, jsou zahrádky místem, které mají zapsané hluboko ve svém srdci a představa, že by mohly skončit, je pro ně nepředstavitelná. Zdejší zahrádky však slouží nejen jednotlivým zahrádkářům, ale jsou i odpovědí na některé současné společenské problémy. Z provedeného výzkumu mohu soudit, že svými specifickými vlastnostmi přispívají ke všem pilířům trvale udržitelného rozvoje. Byť v některých dílčích projevech více a v jiných méně.

Zahrádkáři fungují jako komunita. Je patrné, že vztahy před povodní v roce 2002 byly silnější než ty současné. Tuto situaci zapříčinil odchod mnoha starších zahrádkářů-pamětníků, kteří již nedokázali své zahrádky obnovit. Ovšem ani dnes nelze říci, že by společenství nefungovalo. Vyskytují se sice neshody v dodržování osadního řádu, ale pamětníci, kteří ho striktně vyžadují, se postupně stávají tolerantnějšími a noví zahrádkáři, kteří ho často porušují, se učí respektovat zaběhlé pořádky. Nové vztahy se postupně prohlubují a sociální aspekty hrají v konání zahrádkářů stále velkou roli. Svou úlohu zde může mít tlak, který zahrádkáři stále zakouší ze strany úřadů a který posiluje jejich kolektivní identitu („my“). V zahrádkových osadách na Libeňském ostrově neplatí tvrzení Sokola (Sokol, 2002), že ve městě má sice každý určitý okruh svých známých, ale oproti vesnici žije poměrně osaměle. To je pravděpodobně také důvod, proč zahrádkáři sami přiznávají, že jsou „*vesnice ve městě*“ a hrdě se k tomu hlásí.

Osady fungují na principech participativní demokracie. Mají volený výbor, kontrolní revizní komisi, společně odsouhlasené pravidla a možnost vyjádřit své návrhy a připomínky. Každý zahrádkář si při svém pobytu v osadě nejenom může, ale i musí, v přehlednější formě vyzkoušet, jak fungují procesy v občanské demokratické společnosti, která je základním kamenem trvale udržitelného rozvoje.

Převážná většina zahrádkářů v osadách pěstuje. Zahrádka však evidentně nesplňuje funkci samozásobitelství v nouzi, jak tomu bylo u prvotních zahrádkových osad. Nepředstavuje ani možnost doplňování nedostatečně zásobovaného trhu jako v období minulého režimu. Někteří se zaměřují na květiny či pěstují opravdu jen na malém záhonku. Jde o smysluplnou volnočasovou aktivitu, kterou mohou provozovat a provozují ji bez rozdílu věku, genderu a postavení všichni. Díky částečnému samozásobitelství jsou zahrádkáři méně závislí na trhu. Ukázalo se, že jsou do jisté míry imunní vůči módě a konzumnímu způsobu života vůbec. Staré věci se v osadách znovu využívají, s věcmi se většinou hospodárně nakládá, objevuje se vztah k peněženě málo hodnotným statkům, vybavení chat je základní. Zahrádkáři na Libeňském ostrově mají vztah k přírodě a k lokalitě jako takové. Čistotu okolí hlídají a v případě jejího ohrožení se neváhají obrátit na příslušné úřady. Jen z hlediska hospodaření šetrného k životnímu prostředí mají nedostatky. Přiklání se sice k organickému hnojení a mechanickému vytrhávání plevelu, většinou se však nebrání používání chemických prostředků na hubení škůdců. Byť často v omezené míře a s ohledy a obavami o zdraví „užitečných“ zvířat a především dětí. Pokud se zahrádkáři z Libeňského ostrova odklání od používání průmyslového hnojení a chemických látek, nedělají to na základě pečlivého studia a schraňování dostupných informací, ale spíše intuitivně a nesystémově.

Zahrádkáři na Libeňském ostrově žijí bohatý život, se kterým jsou spokojeni a vystačí si se skromnými prostředky. Žijí tak zpravidla spontánně a neuvědoměle. Nejedná se o záměrnou, ale o dobrovolnou skromnost, jak rozlišuje Librová (např. Librová, 1994). Ta dělí lidi, kteří se chovají šetrně k životnímu prostředí, na „pestré“ a „zelené“. Zelení se vyznačují jednoznačnou ekologickou naprogramovaností. U pestrých se za ochotou žít střídmě neskrývá ekologické uvědomění, ale různě pestré důvody. Tato ochota je u nich „*vedlejším, nezamýšleným důsledkem života směřujícího do různých stran, ale vždy jinak než k nakupování a spotřebě*“ (Librová, 1994: 126). Mezi tyto pestré by patřili i zahrádkáři z Libeňského ostrova, kteří dají přednost studené venkovní sprše před luxusní teplou koupelí a s chutí se zakousnou do vlastnoručně vypěstovaného rajčete, které

by nevyměnili za nic na světě. Stejně jako u „pestrých“ Hany Librové lze namítnout, že dobrovolná, nezáměrná skromnost nemusí stačit. Ovšem je v ní zároveň určitá naděje.

Celkově lze říci, že zahrádkové osady nejsou pozůstatkem minulosti. Pokud dobře fungují, tak jako například osady na Libeňském ostrově, neměly by být rušeny. V případě, že by byl zánik některých osad vzhledem k veřejnému zájmu opravdu nutný, mělo by být samozřejmostí poskytnout zahrádkářům kompenzaci v podobě zahrádky v jiné oblasti a měl by se brát ohled na již vytvořené společenství.

LITERATURA A ZDROJE

Literatura:

- Bhatti, M., Church, A. (2001). Cultivating Natures: Homes and Gardens in Late Modernity. In: *Sociology* 35 (2): 365-383. [online] <http://soc.sagepub.com/content/35/2/365> (17. 11. 2011).
- Bhatti, M., Church, A. (2004). Home, the Culture of Nature and Meanings of Gardens in Late Modernity. In: *Housing Studies* 19 (1): 37-51.
- Bičík, I., Ouředníček, M., Vágner, J. (2007). Suburbanizace v zázemí Prahy. In: *Životné prostredie* 41 (6): 309-314.
- Buček, A. (2009). Zahrady, zahrádkářské kolonie a město Brno. In: *Literární noviny* 18 (34). [online] http://www.literarky.cz/index_o.php?p=clanek&id=4145 (20. 4. 2012).
- Bým, P. (2010). Omar Koleilat, Crestyl: Díky krizi se náklady developmentu dostávají na rozumnou úroveň. [online] <http://www.stavebne-forum.sk/sk/print/16359/omar-koleilat-crestyl-diky-krizi-se-naklady-developmentu-dostavaji-na-rozumnou-uroven/> (8. 5. 2012).
- Czumalo, V. (2007). *Zahrádky a zahrádkáři. Padající květináč*. Dokument české televize. [online] <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/306295350050007-padajici-kvetinac/> (10. 5. 2012).
- Čapek, K. (1953). *Obrázky z domova*. Praha: Československý spisovatel.
- Černovský, A. (1931). Rodinné zahrady v městských koloniích. In: *Krásy našeho domova*. 22: 42-43, 55-56, 101-103.
- Čeřovský, J. (1965). *Vznik, vývoj a současný stav ochrany přírody ve světě a u nás*. Praha: Společnost Národního muzea v Praze.
- Čeřovský, J., Petříček, V. (1986). *Rukověť ochránce přírody 2*, Praha: Státní zemědělské nakladatelství.
- Český zahrádkářský svaz (1987). *30 let: 1957 - 1987*. Praha: Český zahrádkářský svaz ve Vydavatelství Naše vojsko.
- Český zahrádkářský svaz (1997). *1957 – 1997. 40 let ČZS*. Praha: Český zahrádkářský svaz.
- Čížek, B., Gibas, P., Pauknerová, K. (2010). Oáza klidu nebo ráj golfistů? Zahrádkáři a postsocialistická transformace (nejen) v Praze. In: Altová B. (ed.). *Neklidná krajina*

vzpomínání. *Konkurenční společenství paměti ve městě*. Bratislava: Zing Print, s. 175-186, 193-194.

- Economix expert. (2009). *Allotment (gardening)* [online]
<http://www.economicexpert.com/a/Allotment:gardening.htm> (19. 4. 2012).
- *Ekologické zahrádkaření*. Sborník z celostátního semináře ČZS. (1996). Hradec Králové: ČZS.
- Emler, J. (1914). Právní ochrana přírodních památek. In: *Krása našeho domova*. 10: 121-126.
- *Encyklopedie dějin města Brna*. Heslo: Park Schreberovy zahrádky. [online]
http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_domu &load=375 (11. 3. 2012).
- Erben, J. (1895). Wohnverhältnisse in der königlichen Hauptstadt Prag. Praha: Statistická kommise král. hlav. města Prahy. In: Tůmová, V. (1971). *Pražské nouzové kolonie*. Praha: Československá akademie věd. Ústav pro etnografii a folkloristiku.
- Fink, E. (1992). *Oáza štěstí*. Praha: Mladá fronta.
- Frolec, V., Vařeka, J. (2007). *Lidová architektura*, Praha: Grada Publishing.
- *Generel zahrádkových osad – podkladová studie* (2009). [online]
http://arnika.org/soubory/dokumenty/mesta/kauzy/Zahradky/generel_09_podklad_1_verze_PS.pdf (6. 1. 2012).
- Gibas, P., Pauknerová, K. (2011). The Struggle over Nature and Relaxation in (Sub)urban Space: The Case of Garden Colonies in Kbely, Prague 19. In: *Urban People*. 13 (2): 221-233.
- Gibas, P. (2011). *Falešná zeleň a rajské zahrady*. A2 19 (11): 12-13.
- Hejkal, J. (1941a). Vznik zahrádkářských kolonií. In: *Přítel zahrad*. 7 (4): 62.
- Hejkal, J. (1941b). Tisíc zahrádek „Radosti ze života“. In: *Přítel zahrad*. 7 (4): 63.
- Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Hinterholzinger, J. (2006). Český zahrádkářský svaz a mezinárodní spolupráce. In: *Rukověť zahrádkáře 2006*. Praha: Český zahrádkářský svaz, nakladatelství Květ, s. 20.
- Hondagneou-Sotelo, P. (2010). Cultivating Questions for a Sociology of Gardens. In: *Journal of Contemporary Ethnography* 39 (5): 498-516 [online]
<http://jce.sagepub.com/content/39/5/498> (15. 2. 2012).
- Horská, P., Maur, E., Musil, J. (2002). *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha, Litomyšl: Paseka.

- Hruška, E. (1936). *Nové úkoly v soudobém urbanismu*. Praha: Česká matice technická s podporou ministerstva školství a národní osvěty.
- Jarník, J. U. (1911). *Podstata, cíl a organisace okrašlování, hlavně po stránce národohospodářské a esteticko-výchovné*. Praha: Svaz okrašlovací.
- Jirous, I. M. (2010). Na oáze s Magorem 17/2010. Náhoda či co. In: *Divadelní noviny*. [online] <http://www.divadelni-noviny.cz/nahoda-%E2%80%93-ci-co/> (11. 5. 2012).
- Jungmann, J. (2010). *Libeň. Zmizelý svět*. Praha: Muzeum hlavního města Prahy.
- Keller, J. (2000). Chvála zahrádkářům. In: *Právo. Příloha Salon*.
- Kouřil, V. (2006). Ještě pár let... *Sedmá generace*. [online]. <http://www.sedmagenerace.cz/index.php?art=clanek&id=255> (23. 4. 2012).
- Kožíšek, A., V. (1924). *Obecní věstník Zemského hlavního města Brna*, 5 (5-6). [online]: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti&load=930 (11. 3. 2012).
- Kraus, A. (1907). Zahrádkové osady. *Kráska našeho domova*, 3: 137-143.
- Kučera, P. (2010). Zahrádkáři nedostanou speciální ochranu, rozhodl Klaus. [online] <http://aktualne.centrum.cz/domaci/zivot-v-cesku/clanek.phtml?id=663689> (24. 4. 2012).
- Kupka, J. (2006). *Zeleň v historii města*. Praha: Nakladatelství ČVUT.
- Láník, J. (2007). *Historie Evropské unie zahrádkářů*. [online] <<http://www.zahradkari.cz/czs/elz/elz.htm.history>>. (9. 9. 2011).
- Lehmann, M. (2002). *Zahradní města*. [online] <http://www.archinet.cz/index.php?mode=article&art=10641 &sec=10019&lang=cz> (18. 4. 2012).
- Leppert, S. (2009). *Paradies mit Laube: Das Buch über Deutschlands Schrebergärten*. Mnichov: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Librová, H. (1994). *Pestří a zelení (Kapitoly o dobrovolné skromnosti)*. Brno: Veronica a Duha.
- Librová, H. (2003). *Vlažní a váhavý (Kapitoly o ekologickém luxusu)*. Brno: Doplněk.
- Librová, H. (2010). Individualizace v environmentální perspektivě: sociologické rámování mění pohled a plodí otázky. In: *Sociologický časopis*. 46 (1): 125-152.
- Macl, O. (1999). *Zahrádkářské hnutí. Kořeny – tradice – vývoj*. Almanach k otevření Muzea zahrádkářů v Hradci Králové. Hradec Králové: Republiková rada ČZS Praha a Územní rada ČZS Hradec Králové.

- Macl, O. (2002). Zahrádkářské hnutí. Etapy vývoje, zakladatelé, vznik v regionech. Hradec Králové: ÚR ČZS Hradec Králové.
- Macl, O. (2007). *1957-2007: 50 let ČZS*. Praha: Český zahrádkářský svaz [datový soubor].
- Macl, O. (2011). *Zahrádkářské muzeum v Hradci Králové. Almanach k 12. výročí založení Muzea*. Hradec Králové: Zahrádkářské muzeum Českého zahrádkářského svazu.
- Macnaghten, P. (2003). Embodying the environment in everyday life practices. In: *The Sociology Review*. 51 (1): 63-84.
- Mildschuh, V. (1932). *Vývoj bytových poměrů v Praze a osnova nového bytového zákona*. Praha: s.n.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- Moldan, B. (2009). *Podmaněná planeta*. Praha: Karolinum.
- Müller, K., B. (2008). *Politická sociologie*. Praha: Portál.
- *Naše společná budoucnost*. (1991). Praha: Academia.
- Nejezchlebová, L. (2011). Mladí muži z kolonií. In: *Týden*. 36: 34-37.
- Obrusník, I. (2003). Činnost Českého hydrometeorologického ústavu a návaznost na systém krizového řízení při povodni 2002. Přednáška pro VII. ročník Mezinárodní konference medicíny katastrof. Zlín 23.-25. 6. 2003 [online]
http://www.egozlin.cz/upload.en/0/02e93244_0_lipavsky_acr_liberec_2003.pdf
(8. 1. 2012).
- *Osmička* (2005). 2005/1.
- Otruba, I. (2002). *Zahradní architektura, tvorba zahrad a parků*. Šlapanice: ERA
- Ovčáčková, L. (2004). *Okrašlovací spolky včera a dnes*. Diplomová práce. MU Brno.
- Pacáková-Hošťáková (ed.). (1999). *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri.
- Pánková, E. (2004). *Moje vzpomínky na parky a zajímavá zákoutí Brna*. Brno: Kulturní a informační centrum města Brna.
- Peleška, S. (1982). *25 let práce a činnosti zahrádkářů v ČSR: 1957 – 1982*. Praha: Český zahrádkářský svaz.
- Pletánek, J. (1922). *Zahrádkové kolonie v cizině a u nás*. Praha: Ústřední svaz spolků pro zakládání a udržování zahrádkových kolonií v Československé republice.

- Procházka, J., S. (1926). *Ochrana přírody a přírodních památek I*. Praha: Český čtenář.
- Procházka, J., S. (1927). *Ochrana přírody a přírodních památek II*. Praha: Český čtenář.
- *Ročenka kmene OS vydaná k 85. výročí vzniku 1. klubu OS*. Příloha Kmenových novin OS část A. (2003). Praha: Přátelé Vatry. [online] www.skaut.cz/kmendospelych/easyfile/file.php?download=2008011912263657%85 (23. 1. 2012).
- Rychetský, L. (2003). Nechtějí z Libeňského ostrova. In: *Právo*. 30. 5. 2003.
- Rynda, I. (2000a). Trvale udržitelný rozvoj a vzdělávání. In: *Hledání odpovědí na výzvy současného světa*. Praha: Centrum pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy.
- Rynda, I. (2000b). Josef Vavroušek – poselství stále naléhavější. In: Podlišenský, J. (ed.) *Co daly naše země Evropě a lidstvu*. Část 3. Svobodný národ na prahu třetího tisíciletí. Praha: Evropský literární klub.
- Rynda, I. (2010). Nepublikované texty k přednáškám k předmětu Politika a ekonomie udržitelného rozvoje.
- Sobel, D. (2004). *Place-Based Education: Connecting Classrooms and Communities*. Great Barrington, MA: Orion Society. In: Kulich, J., Ptáček, L. (ed.) (2010). *Učíme se dobře rozhodovat pro budoucnost*. Praha: Středisko ekologické výchovy Sever a Partnerství o.p.s.
- Sokol, J. (2002). *Filosofická antropologie. Člověk jako osoba*. Praha: Portál.
- Stibral, K. (2005). *Proč je příroda krásná?*. Praha: Dokořán.
- Šamánek, J. (2010). *Zahrádkářské kolonie*. nepublikovaná práce.
- Škantová, S. (2009). *Principy ekologického zemědělství v samozásobitelství na českém venkově*. Nepublikovaná diplomová práce. Brno: Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita. [online] http://is.muni.cz/th/11986/fss_m/skantova_DP.pdf (24. 4. 2012).
- Štorch, E. (1929). *Dětská farma*. Praha, Brno: Dědictví Komenského: Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě.
- Švaříček, R., Šedřová, K. a kol. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- Toman, S. (2006). *Projekt na zachování přírodního a kulturního dědictví. Zahrádkářská osada a loděnice Libeňský ostrov*. Nepublikovaný projekt. Praha: „Ench Sanna“ s.r.o.
- Tůmová, V. (1971). *Pražské nouzové kolonie*. Praha: Československá akademie věd. Ústav pro etnografii a folkloristiku.

- Urbánek, J. (1996). *Organicko-ekologické desatero zahrádkáře*. Šumperk: Územní rada ČZS v Šumperku.
- Vágner, J. (2004). Vznik a vývoj zahrádkových osad na území Česka. In: *Geografie a proměny poznání geografické reality*. Sborník příspěvků z Mezinárodní geografické konference. Ostrava: Ostravská univerzita, Přírodovědecká fakulta. s. 231-237.
- Vágner, J. (2005). Prostorové rozmístění zahrádkaření a zahrádkových osad v Česku. In: *AFRNUC Geographica Bratislava*, 3: 644-650.
- Vávra, D. (2008). Utečeme na chalupu.[online] <http://www.ct24.cz/textove-prepisy/5073-uteceme-na-chalupu/> (12. 3. 2012).
- *Věstník ČZS*. (2001). 2001/1.
- Votrubec, C. (1959). Zanikání nouzových kolonií na území Prahy. Příspěvek k zeměpisu velkoměsta. In: *Sborník české společnosti zeměpisné*, 64: 6-12.
- *Zahradní kolonie rodinných domků Jarov nad Vítkovem* (1914). Praha: Družstvo pro stavbu dělnických bytů a rodinných domků.
- Zátopek, R. (2009). Prodám zahrádku – značka levně. In: *Osmička*. 10: 14.
- ZO ČSOP Veronica (2006). *Zahrádkářské kolonie města Brna optikou brněnské veřejnosti*. Závěrečná zpráva z kvantitativní analýzy pro ZO ČSOP Veronica. Brno: Veronica. [online] <http://www.veronica.cz/?id=128&i=29> (20. 3. 2012).
- Zprávy z ústředí a odboček (1945). In: *Přítel zahrad*, 11: 1-2.

Prameny:

- *Jednota zahrádkářů*. 1947-1957. Archiv hl. m. Prahy.
- Kronika Městského výboru Českého zahrádkářského svazu Brno-město (1895). Rukopisná kronika. Uloženo na sekretariátu územní rady ČZS Brno – město. In: Klouparová, P. (2009). *Zahrádkářská kolonie jako kulturní fenomén*. Nepublikovaná diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita. [online] <http://is.muni.cz/th/163822/ff_m/DP_Zahradkarske_kolonie_Klouparova.pdf>. (6. 1. 2012).
- Návrh zahrádkářského zákona. *Sněmovní tisk 1014/0*. [online] <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/tisky/t101401.htm> (18. 4. 2012).
- *Schůze rady Národního výboru hl. m. Prahy*. 5. 6. 1962. Zpráva o rozvoji zahrádkářských kolonií na území Prahy. Archiv hl. m. Prahy.

- *Schůze rady Národního výboru hl. m. Prahy. 31. 8. 1965.* Výstavba nových zahrádkových osad na území Prahy do r. 1970. Archiv hl. m. Prahy.
- *Schůze rady Národního výboru hl. m. Prahy. 11. 1. 1966.* Stav zahrádkových kolonií na území Prahy a výhled výstavby nových kolonií do r. 1970. Archiv hl. m. Prahy.
- Stanovisko prezidenta republiky, jímž vrátil Poslanecké sněmovně zákon o zahrádkářské činnosti a úpravě některých podmínek jejího provozování. *Sněmovní tisk 791/8.* [online] <http://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=62837> (18. 4. 2012).
- Stanovisko vlády k návrhu zahrádkářského zákona. *Sněmovní tisk 1014/1.* [online] <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/tisky/t101401.htm> (18. 4. 2012).
- *Stanovy Českého zahrádkářského svazu.* [online] http://www.zahradkari.cz/dokumenty/predpisy/stanovy_czs.php (23. 4. 2012).
- *Stenozáznam z projednávání změn územního plánu.* (2004). Praha: Magistrát hl. m. Prahy. 29. 4. 2004.
- *Svaz spolků pro zřízení a udržování rodinných a dělnických zahrádek a chov drobného zvířectva v Rakousku. 1917-1947.* Karton 224. Archiv hl. m. Prahy.
- *Základní evidence zahrádkové osady č. 46.* Územní rada HMP ČZS.
- *Základní evidence zahrádkové osady č. 47.* Územní rada HMP ČZS.
- *Žádost o projednání zpětvzetí výpovědi nájemních smluv – podklad pro jednání Rady Zastupitelstva hlavního města Prahy.* (2002). Korespondence mezi Občanským sdružením Libeňský ostrov a Magistrátem hl. m. Prahy. 25. 10. 2002.

Webové stránky:

- Český svaz ochránců přírody: www.csop.cz (17. 5. 2012)
- Český zahrádkářský svaz: www.zahradkari.cz (17. 5. 2012)
- Obecná databáze Eurostatu: <http://apl.czso.cz/ode/tab/tsdde420.htm> (17. 5. 2012)
- Evropská unie zahrádkářů: <http://www.jardins-familiaux.org> (17. 5. 2012)
- Internetové stránky projektu DOCK offices & residences : www.dock.cz (17. 5. 2012)
- Klub vodáků a vodních motoristů Stará Plavba II.: <http://www.staraplavba2.cz/> (10. 5. 2012)
- Loděnice Vltava: <http://www.lodenice-vltava.cz/> (10. 5. 2012)
- Permakultura (CS), nevládní nezisková organizace: www.permakultura.cz (17. 5. 2012)
- Rafting club handicap: <http://www.raftingclubhandicap.cz/> (10. 5. 2012)
- Zahrádky Libeňák: <http://libenak.webgarden.cz/> (17. 5. 2012)